

ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಮುಕ್ತ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ
ಮಾನಸಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು ೫೭೦ ೦೦೬

KARNATAKA STATE OPEN UNIVERSITY
Manasagangotri, Mysore - 570 006

MASTER'S PREPARATORY PROGRAMME M.A. - SANSKRIT

BLOCK - 1

ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಇರುವ ಅವಕಾಶಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪ್ರಜಾತಂತ್ರೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಲಾಗಿದೆ.

ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀತಿ 1986

ಮುಕ್ತ. ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯವು ದೂರಶಿಕ್ಷಣ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಮಾದ್ಯಮಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತದೆ.
..... ವಿದ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಕಲಿಕಾ ಕೇಂದ್ರಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ಬದಲು, ಜ್ಞಾನ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಯುವವರ ಬಳಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ವಾಹಕವಾಗಿದೆ.
ಡಾ. ಕುಳಂದೈಸ್ವಾಮಿ

The Open University system has been initiated in order to augment opportunities for higher education and as instrument of democratizing education.

National Education Policy 1986

*"The Open University system makes use of Multimedia in distance education system.
..... It is vehicle which transports knowledge to the place of learners rather than transport to the place of learning*

Dr. Kulandai Swamy

Block 1

Unit No. 1 to 4	Page No.
-----------------	----------

Unit 1	Poetry - 1 तपःफलोदयः ।	1
Unit 2	Poetry - 2 सुभाषितानि ।	29
Unit 3	Prose - 1 महात्मा बुद्धः ।	45
Unit 4	Prose - 2 चन्द्रापीडदिग्विजयः ।	59

Course Design and Editorial Committee

Dr. N.S. Ramegowda

Vice-Chancellor & Chairman
Karnataka State Open University

Prof. Chambi Puranik

Dean (Academic)-Convenor
Karnataka State Open University

Dr. N. Radhakrishna Bhat

Chairman
Department of Studies
and Research in Sanskrit
Karnataka State Open University
Mysore - 570 006

Subject Co-ordinator

Course Writers

• **Dr. Anantha Nagendra Bhat**

Lecturer in Sanskrit
Dept. of Studies in Sanskrit
Manasagangotri, Mysore

Block - 1 (Unit 1 & 2)

Dr. M. R. Sundar Raj

Lecturer in Sanskrit
Mahajana College, Mysore

Block - 1 (Unit 3 & 4)

Developed by Academic Section KSOU, Mysore

Karnataka State Open University, 2001

All rights reserved. No part of this work may be reproduced in any form, by mimeography or any other means, without permission in writing from the Karnataka State Open University.

Further information on the Karnataka State Open University Programmes may be obtained from the University's Office at Manasagangotri, Mysore - 6.

Printed and Published on behalf of Karnataka State Open University, Mysore-6 by **Sri V. Ramanna**, Registrar (Administration).

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ಕ.ರಾ.ಮ.ವಿ.ಯ ಪ್ರಥಮ ಎಂ.ಎ./ಎಂ.ಕಾಂ., ತರಗತಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ ನಿಮಗೆ ಸುಸ್ವಾಗತ. ಭಾಷಿಕ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ನಿಮಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿ ತಯಾರಿಗಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸರಳವಾದ ಈ ಪಾಠ್ಯಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ. ನಿಮ್ಮ ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಯನ ಸುಗಮವಾಗಲಿ. ನಿಮ್ಮ ಅಧ್ಯಯನವು ಪೂರ್ಣ ಫಲಪ್ರದವಾಗಲೆಂದು ಹಾರೈಸುತ್ತೇನೆ.

ಶುಭಾಶಯಗಳು,

ಡಾ|| ಎನ್. ರಾಧಾಕೃಷ್ಣ ಭಟ್

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಸಂಶೋಧನಾ ವಿಭಾಗ

ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಮುಕ್ತ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ

ಮಾನಸಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು-6

ಘಟಕ - 1 ಪದ್ಯಭಾಗ - 1
तपःफलोदयः (ತಪಸ್ಸಿನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ)

ಪರಿವಿಡಿ

- 1.0 ಘಟಕದ ಉದ್ದೇಶ
- 1.1 ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ (ಕವಿಕಾವ್ಯ ವಿಚಾರ)
 - 1.1.0 ಕವಿಯ ಜೀವನ ಹಾಗೂ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ
- 1.2 ಕಾಲಿದಾಸನ ಕಾಲ
- 1.3 ಕಾಲಿದಾಸನ ಕೃತಿಗಳು
 - 1.3.1 ಕಾಲಿದಾಸನ ಕವಿತಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ
 - 1.3.2 ಕಾಲಿದಾಸನ ಶೈಲಿ
 - 1.3.3 ಕಾಲಿದಾಸನಿಗೆ ಸಂದ ಗೌರವ
 - 1.3.4 ಪಾಠ್ಯದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪರಿಚಯ
- 1.4 ಪಾಠ್ಯಭಾಗ - तपःफलोदयः (ಸಂಸ್ಕೃತ)
- 1.5 ಅನ್ವಯ, ಭಾಷಾಂತರ, ವಿವರಣೆ, ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು
- 1.6 ಸ್ವ ಪರಿಚ್ಛಾ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು
- 1.7 ಕಾರ್ಯಚಟುವಟಿಕೆಗಳು

1.0 ಘಟಕದ ಉದ್ದೇಶ

1. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಪದ್ಯಕಾವ್ಯವೊಂದರ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದು.
2. ಪಾಠ್ಯಭಾಗದ ಕವಿ, ಕಾವ್ಯ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದು.
3. ಸಂಸ್ಕೃತಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿಯ ಪದಚ್ಛೇದ, ಅನ್ವಯ, ವಿಗ್ರಹ, ಅಲಂಕಾರಾದಿಗಳ ವಿವರಣೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕ್ರಮವನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸಿ, ಭಾಷಾವ್ಯತ್ಯತ್ತಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದು.
4. ಸಂಸ್ಕೃತಪದ್ಯಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದು.
5. ಕಠಿಣಪದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿ, ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುವುದು.
6. ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದ ಪಾಠ್ಯಭಾಗವನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕೆಲವು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು.
7. ಸಂಸ್ಕೃತಾಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕರಣಾಂಶವು ಬಹಳ ಪ್ರಧಾನವಾದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಕರಣಾಂಶಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದು.

—***—

1.1 ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ (ಕವಿ-ಕಾವ್ಯವಿಚಾರ)

ಇಲ್ಲಿ ಕಾಲಿದಾಸ ಮಹಾಕವಿಯ 'ಕುಮಾರ ಸಂಭವ' ವೆಂಬ ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಐದನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶಿವ-ಪಾರ್ವತಿಯರ ಸಂವಾದವನ್ನು ಪಾಠ್ಯವಾಗಿ ಆಯ್ದು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂವಾದವು ನಾಟಕೀಯವಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕಾಳಿದಾಸನ ಕವಿತಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ವಿದ್ವತ್ತು, ಶೈಲಿ, ಅಲಂಕಾರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ, ಪಾತ್ರ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಆಪ್ಣಾಯಮಾನವಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಮೊದಲು ಕವಿಯ ದೇಶಕಾಲಾಧಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು, ಅನಂತರ ಪಾಠ್ಯಭಾಗವನ್ನು ವಿವರಣೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳೊಂದಿಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳೋಣ.

1.1.1 ಕವಿಯ ಜೀವನ ಹಾಗೂ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ

ಕಾಲಿದಾಸನ ಜೀವನ ಹಾಗೂ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಗಳ ಬಗೆಗೆ ಆಧಾರವನ್ನೆಬಹುದಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳೊಂದೂ ದೊರೆತಿಲ್ಲ. ಸಿಗುವ ಐತಿಹ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಎಷ್ಟೋ ಶತಮಾನಗಳಾದ ಬಳಿಕ ರಚಿತವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗತಕ್ಕವುಗಳು. ಆದರೆ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ನಂಬಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಅತ್ಯಂತ ರಂಜಿತಕಥೆಗಳಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಕಾಲಿದಾಸನ ಜನಪ್ರಿಯತೆಗೆ ಸೂಚಕಗಳೆಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬಹುದು. ಒಂದು ಜನಶ್ರುತಿಯ ಅನುಸಾರ, ಕಾಲಿದಾಸರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ, ತಬ್ಬಲಿಯಾದನು. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೇ ದಡ್ಡ ಹಾಗೂ ಮುಖ್ಯನಾಗಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಿರುವ ಈತನಿಗೆ ಕಾಶೀರಾಜನ ಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಮಂತ್ರಿಯು ಮೋಸದಿಂದ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಸಿದನು. ಏಕೆಂದರೆ, ಆ ರಾಜಪುತ್ರಿಯು ಅತ್ಯಂತ ವಿದ್ಯಾವತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಾರನ್ನೂ ವಿವಾಹವಾಗಲು ಒಪ್ಪುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಬೇಸತ್ತು ಮಂತ್ರಿಯು ಅವಳ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಮುರಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದನು. ವಿವಾಹವಾದ ಬಳಿಕ ನಿಜಾಂಶವು ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ರಾಜಪುತ್ರಿಯು ಅವನನ್ನು ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಓಡಿಸಿದಳು. ಅದರಿಂದ, ಅವನು ಅನನ್ಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಾಲಿಕಾದೇವಿಯ ವರವನ್ನು ಗಳಿಸಿ, ಕವಿತಾಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡನು ಹಾಗೂ ಮನೆಗೆ ಮರಳಿಬಂದನು. ಕಾಲಿದಾಸನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಆಗ ರಾಜಪುತ್ರಿಯು ಅಸ್ತಿ ಕಞ್ಚಿತ್ ವಾಗ್ವಿಶೇಷಃ? (ಮಾತಿನ ವಿಶೇಷವೇನಾದರು ಇದೆಯೇ?) ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಳು? ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ 'ಅಸ್ತಿ, ಕಶ್ಚಿತ್, ವಾಕ್' ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಕಾವ್ಯತ್ರಗಳನ್ನೇ (ವಾಗ್ವಿಶೇಷವನ್ನೇ) ನಿರ್ಮಿಸಿದನು ಎಂಬ ಐತಿಹ್ಯವೊಂದಿದೆ.

1.1.2. ಇನ್ನೊಂದು ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಇದು ಸಿಂಹಳದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿರುವ ಐತಿಹ್ಯ. ಸಿಂಹಳದ ರಾಜನಾದ ಕುಮಾರದಾಸ ಹಾಗೂ ಕಾಲಿದಾಸರು ನೆಚ್ಚಿನ ಗೆಳೆಯರಾಗಿದ್ದರು. ಒಮ್ಮೆ ಕುಮಾರದಾಸನ ಆಮಂತ್ರಣ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಕಾಲಿದಾಸನು ಸಿಂಹಳಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ರಾತ್ರಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಜಾಗಸಿಗದೇ ರಾಜವೇಶ್ಯೆಯ ಸೌಧದಲ್ಲಿ ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ಆ ಸೌಧದ ಒಳಗಿನ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವು ಬರೆದಿದ್ದು ಕಾಣಿಸಿತು. ಅದು ಹೀಗಿತ್ತು -

ಕಮಲೇ ಕಮಲೋತ್ಪತ್ತಿಃ ಶ್ರುಯತೇ ನ ತು ದೃಶ್ಯತೇ ।

ಇದನ್ನು ನೋಡಿದ ಕಾಲಿದಾಸರು ಆ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವನ್ನು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಬರೆದು ಸಮಸ್ಯಾಪೂರ್ತಿಮಾಡಿದನು. ಕಾಲಿದಾಸನು ಬರೆದು ಆ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವು ಹೀಗಿದೆ -

ಬಾಲೇ ತವ ಮುಖಾಂಬೋಜೇ ಕಥಮಿನ್ದೀವರದ್ರಯಮ್ ।

[ಅರ್ಥ - ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಕಮಲವು ಹುಟ್ಟುವುದೆಂದು ಕೇಳಿಬರುವುದೇ ಹೊರತು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. (ಆದರೆ) ಎಲೈ ತರುಣಿಯೇ ! ನಿನ್ನ ಮುಖಕಮಲದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕನ್ನದಿಲೆಗಳು ಹೇಗೆ (ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ?)]

ಆ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥವು ಸಮಸ್ಯಾಪೂರ್ಣಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜನಿಂದ ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಿದವರಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಬಹುಮಾನವನ್ನೂ ಕೊಡುವುದಾಗಿ ರಾಜನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದನು. ಇದರಿಂದ, ಆ ಬಹುಮಾನವನ್ನು ತಾನೇ ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದು ದುರಾಸೆಯಿಂದ ಆ ವೇಶ್ಯೆಯು ಕಾಲಿದಾಸನನ್ನು ಕೊಂದುಬಿಟ್ಟಳು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

1.1.3 ಈ ಮೇಲಿನ ಸಂಗತಿಗಳೆಲ್ಲ ಕೇವಲ ದಂತಕಥೆಗಳು. ಕಾಲಿದಾಸನ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಓದಿದವರಿಗೆ ಅವನೊಬ್ಬ ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಮಹಾಪುರುಷನಾಗಿದ್ದನು ಎಂಬುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅವನಿಗೆ ಉಜ್ಜಯಿನೀ ಷ್ಠಣದಲ್ಲಿ ಅಪಾರವಾದ ಮಮತೆಯಿತ್ತೆಂದು 'ಮೇಘದೂತ' ದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆ ನಗರದ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ತೋರಿಬರುವಂತಿದೆ. ಭಾರತದೇಶದ ವಿವಿಧ ಪ್ರಾಂತದವರೆಲ್ಲರೂ ಕಾಲಿದಾಸನು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಂತದವನಿರಬೇಕೆಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಭಾರತ ವರ್ಷದ ನಾನಾ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಹೃದ್ಯವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ, ಭಾರತದ ಆದ್ಯಂತವೂ ಈತನು ಪ್ರವಾಸಮಾಡಿದಂತೆ ಅನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದೇಶದ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರ, ಕಲೆ, ಪುರಾಣ, ಇತಿಹಾಸಗಳೆಲ್ಲ ಅವನು ಪಾರಂಗತನಾಗಿದ್ದಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ನಾಡಿನ ತರುಲತೆಗಳು, ಇಲ್ಲಿಯ ಗಿರಿ-ಕಂದರಗಳು, ಆ ಕಾಲದ ಪಟ್ಟಣಗಳು, ದೇಗುಲಗಳು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿ ಸೆರೆಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಿಗೆ

ವೇದಾಂತದ ತತ್ತ್ವರಹಸ್ಯವು ತಿಳಿದಿತ್ತು. ಅವನು ಕೊಡುವ ಜೀವನ ಸಂದೇಶವು ಇಂದೂ ಸಹ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಪ್ರಸನ್ನ ಸುಕುಮಾರ ಮಧುರ ಮನೋಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಬಾಳಿದ ಕಾಲಿದಾಸನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಹಾಳಿಗಾಗಲೀ, ಗೋಳಿಗಾಗಲೀ ತಾಣವೇ ಇರಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ದೃಢವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು.

1.2 ಕಾಲಿದಾಸನ ಕಾಲ

1.2.1 ಕಾಲಿದಾಸನ ಕಾಲವನ್ನು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಹೆಣಗಾಡಿದರೂ ಅವನ ಕಾಲವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಇನ್ನೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಕಾಲಿದಾಸನು ಶಕಾರಿ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನೆಂಬ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಆಸ್ಥಾನಕವಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಇವನೊಂದಿಗೆ ಆ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಎಂಟು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಇದ್ದರು. ಒಟ್ಟು ನವಮಣಿಗಳು ಅಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ಪರಂಪರಾಗತವಾಗಿ ಕಾಲಿದಾಸನ ಆಶ್ರಯದಾತನ ಬಗ್ಗೆ, ತನ್ಮೂಲಕ ಕಾಲಿದಾಸನ ಕಾಲದ ಬಗೆಗೆ ನಂಬಿಕೊಂಡು ಬರಲಾಗಿದೆ.

1.2.2 ಪೌರಾಣಿಕ ಹಾಗೂ ಇತರ ಆಧಾರಗಳ ಅನುಸಾರ, ಈ ಶಕಾರಿ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ದೊರೆಯಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ, ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಆಕ್ರಮಣವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದ 'ಶಕ' ರನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸಿ ತನ್ನ ವಿಜಯದ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ 'ವಿಕ್ರಮಸಂವತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಐವತ್ತೇಳರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಗಾಢಾಸಪ್ತಶತೀ, ಬೃಹತ್ಕಥಾಮಂಜರಿ, ರಾಜತರಂಗಿಣೀ, ಪ್ರಬಂಧಚಿಂತಾಮಣಿ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಸಮೀಕರಿಸಿ ಅವನೊಬ್ಬ ಐತಿಹಾಸಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದೂ ಅವನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಾಲಿದಾಸನಿದ್ದನೆಂದೂ ವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವರಾದ ಡಾ. ನಾರ್ಮನ್ ಬ್ರೌನ್, ಚಾರ್ಲ್ಸ್‌ಟಿಯೇ ಮೊದಲಾದವರು ಈ ವಾದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಸತ್ಯವೇ ಆದರೆ ಕಾಲಿದಾಸನ ಕಾಲ ಕ್ರಿ. ಪೂರ್ವ ಒಂದನೆಯ ಶತಮಾನವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

1.2.3 ಡಾ. ಎ. ಬಿ. ಕೀತ್ ಮತ್ತು ಇನ್ನಿತರ ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಗುಪ್ತರ ಸುವರ್ಣಯುಗದ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕಾಲಿದಾಸನ ಕೃತಿಗಳು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಅವರೆಲ್ಲರ ವಾದವಾಗಿದೆ. ಅಲಹಾಬಾದದ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿ ಕೊರೆದಿರುವ ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತ ಹರಿಶೇಣ ರಚಿಸಿದ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿಯಾಗಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಕಾಲಿದಾಸನು ರಘುವಿನ ದಿಗ್ವಿಜಯದ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರಬಹುದು ಎಂದು ಅವರು ಊಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯ

ಹಾಗೂ ಕುಮಾರಸಂಭವ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು 'ಆಸಮುದ್ರಕ್ಷಿತಿಶಾನಾಂ' ಮುಂತಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತ, ಇಮ್ಮಡಿಚಂದ್ರಗುಪ್ತ, ಕುಮಾರಗುಪ್ತ ಮೊದಲಾದ ಗುಪ್ತರಾಜರಿಗೆ ಅನ್ವಯವಾಗುವ ಶ್ಲೋಕಗಳುಂಟು ಎಂಬುದು ಅವರ ಊಹೆಯಾಗಿದೆ. ನಾಗಪುರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಈಗಿನ ರಾಮಟೇಕ್ ಎಂಬುದೇ ಮೇಘದೂತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ರಾಮಗಿರಿ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಪ್ರೊ. ವಿ. ವಿ. ಮಿರಾಶಿಯವರೂ ಸಹ ಗುಪ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಲಿದಾಸನಿದ್ದನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.

1.2.4 ಪ್ರೊ. ಕುನ್ಹನ್ ರಾಜಾ ಅವರು ಮಾತ್ರ ಕ್ರಿ. ಪೂ. 150 ರಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಮಿತ್ರರಾಜನ ಸಮಕಾಲೀನನು ಕಾಲಿದಾಸನಾಗಿರಬಹುದೆಂದು 'ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರ' ನಾಟಕದ ಭರತವಾಕ್ಯವನ್ನಾಧರಿಸಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಾಟಕಕಾರನಾದ ಕಾಲಿದಾಸನೇ ಬೇರೆ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕಾಲಿದಾಸನೇ ಬೇರೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಾಣಭಟ್ಟ ಮತ್ತು ಐಹೊಳೆಯ ಶಾಸನಕಾರ ರವಿಕೀರ್ತಿಯರು ಕಾಲಿದಾಸನನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಇವರಿಗಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾಲಿದಾಸನು ದೇಶದಾದ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು ಎಂದಿಷ್ಟು ಈತನ ಕಾಲದ ಬಗೆಗೆ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ.

1.3 ಕಾಲಿದಾಸನ ಕೃತಿಗಳು

ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೇ, ಕೆಲವು ಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಕಾಲಿದಾಸನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹಲವಾರು ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಗಳಿವೆ. ಆದರೆ, ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕಾಲಿದಾಸ ಕೃತವೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ

1. ರೂಪಕಗಳು	-	1. ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರ
		2. ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯ
		3. ಅಭಿಜ್ಞಾನಶಾಕುಂತಲ
2. ಭಾವಕಾವ್ಯಗಳು	-	1. ಋತುಸಂಹಾರ
		2. ಮೇಘದೂತ
3. ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು	-	1. ಕುಮಾರಸಂಭವ
		2. ರಘುವಂಶ

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಏಳು ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಕಾಲಿದಾಸನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ದೃಢೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

1.3.1 ಕಾಲಿದಾಸನ ಕವಿತಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ

ಕಾಲಿದಾಸನ ಕವಿತಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಅಪೂರ್ವವಾದದ್ದು. ಡಾ. ಎಸ್. ರಾಧಾಕೃಷ್ಣನ್ ಅವರು ಕಾಲಿದಾಸನ ಕವಿತೆಯ ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಆತನ ಉತ್ತಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರಳವಾದ ಭಾಷಾಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಪದಪ್ರಯೋಗಗಳ ಔಚಿತ್ಯ, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಅಭಿರುಚಿ, ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ರಸಿಕತೆ, ತೀವ್ರವಾದ ಕಾವ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆ, ಭಾವ ಮತ್ತು ಭಾವನೆಗಳ ಸಾಮರಸ್ಯ ಇವು ನಮಗೆ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತವೆ' ಎಂದು ಅತ್ಯಂತ ಸೊಗಸಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಪರಮ ಪುರುಷಾರ್ಥದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಆದರ್ಶವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಸಾಧನೆಗೆ ಸಂಯಮಪೂರ್ಣವಾದ ತಪಸ್ಸು ಅಗತ್ಯವಾದರೂ ಅದು ಪ್ರಣಯಾನಂದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಲ್ಲದೇ, ಪೂರಕವೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಕಾಲಿದಾಸನು ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ತನ್ನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಮತ.

1.3.2 ಕಾಲಿದಾಸನ ಶೈಲಿ

ಕಾಲಿದಾಸನ ಶೈಲಿ ಸಹಜವೂ, ಸುಂದರವೂ, ಸುಲಭವೂ ಆದದ್ದು. ಸಹಜವಾಗಿ ಸುಂದರವಾದ ಹೂಗಳು ಅರಳುವಂತೆ ಕಾಲಿದಾಸನ ಉಪಮೆ, ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ, ರೂಪಕಾಧಿ ಅಲಂಕಾರಗಳು ಸಹಜವಾಗಿ ಮೂಡಿಬಂದು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿವೆ. ಮಾಧುರ್ಯ, ಲಾಲಿತ್ಯ, ಪ್ರಸನ್ನತೆಗಳು ಕಾಲಿದಾಸನ ಶೈಲಿಯ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಗುಣಗಳು. ಸಮಾಸಭೂಯಿಷ್ಯವಾದ ಅಬ್ಬರವಾಗಲಿ, ಶಬ್ದಾಡಂಬರದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಲಿ ಇವನ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಲಾಗದು. ನವನವಂತದ ಕೋಗಿಲೆಯಂತೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಮೃದು ಮಧುರವಾದ ಇಂಚರದ ಧ್ವನಿಯು ಕಾವ್ಯದುದ್ದಕ್ಕೂ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕಾಲಿದಾಸನ ಕಾವ್ಯಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪ್ರಥಮಾಭ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವರದಾನವಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರೌಢರಿಗೆ ರಸದೂಟವಾಗಿದೆ ಎಂದೆನ್ನಬಹುದು.

1.3.3 ಕಾಲಿದಾಸನಿಗೆ ಸಂದ ಗೌರವ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮಹಾಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ನಾಟಕಕಾರರಲ್ಲಿ ಕಾಲಿದಾಸನಿಗೆ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನವು ಲಭ್ಯವಾಗಿದೆ. ಪೌರ್ವಾತ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆಗಳೆರಡರಿಂದಲೂ ಇದು ದೃಢಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಬಾಣಭಟ್ಟನಂತಹ ಮಹಾಕವಿಗಳು ಕಾಲಿದಾಸನನ್ನು ಮುಕ್ತ ಕಂಠದಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆನಂದವರ್ಧನನಂತಹ ಮಹಾಲಕ್ಷಣಕಾರರಾದ

ವಿಮರ್ಶಕರೂ ಕಾಲಿದಾಸನ ಸಾಹಿತ್ಯಕಲೆಯ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಾಲಿದಾಸ ಕೃತಿಗಳ ಭಾಷಾಂತರವನ್ನಷ್ಟೇ ಓದಿ ಮೆಚ್ಚಿಕೊಂಡ ಯುರೋಪಿಯನ್ನರೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಗಯಟಿಯಂತಹ ಮಹಾಕವಿ, ಹುಂಬೋಲ್ಡನಂತಹ ವಿಜ್ಞಾನಿ, ಪ್ಲೇಗೆಲ್ ನಂತಹ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಕಾಲಿದಾಸನ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ, ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇದರಿಂದ, ಕಾಲಿದಾಸನೊಬ್ಬ ವಿಶ್ವಕವಿ ಎನ್ನಬಹುದಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಕಾಲಿದಾಸನ ಕೃತಿಗಳು ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಧಾನ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವಾದವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟೊಂದು ಗೌರವವು ಇನ್ನಾರೂ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೂ ಲಭ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ.

1.3.4 ಪಾಠ್ಯದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪರಿಚಯ

ಕಾಲಿದಾಸನ ಕುಮಾರ ಸಂಭವವೆಂಬ ಕಾವ್ಯದಿಂದ ಈ ಪಾಠ್ಯಭಾಗವನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳು ಸರ್ಗಗಳಿದ್ದರೂ ಮೊದಲಿನ ಎಂಟು ಸರ್ಗಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಾಲಿದಾಸನ ರಚನೆಯೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕಕಂಟಕನಾದ ತಾರಕಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವಂತಹ ಶಿವಪುತ್ರನ ಜನನವಾಗಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನ ಶಿವನಿಗೆ ವಿವಾಹಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಶಿವಪಾರ್ವತಿಯರ ವಿವಾಹಕಾರ್ಯವನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕಾವ್ಯವು ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಕುಮಾರಸಂಭವ ಕಾವ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ವಸ್ತು.

ಪಾರ್ವತಿಯ ತಪೋಬಲದಿಂದ ಶಿವನನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸುವ ಧೀರ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೈದು ಪರ್ವತಶಿಖರದ ಮೇಲೆ ಕಠೋರವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಶಿವನು ಅವಳ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮೆಚ್ಚುತ್ತಾನೆ. ಆದರೂ ಆಕೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಅರ್ಧಾಂಗಿಯೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಮುನ್ನ ಪಾರ್ವತಿಯ ದೃಢನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಿವನು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಪಾರ್ವತಿಯ ಹತ್ತಿರ ಬರುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರನನ್ನು ನಾನಾ ಬಗೆಯಾಗಿ ನಿಂದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಚೆಲುವೆಯಾದ ಪಾರ್ವತಿಯು ಶಿವನನ್ನು ವರಿಸುವುದು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಏನು ಹೇಳಿದರೂ ಪಾರ್ವತಿಯು ತನ್ನ ನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ, ಶಿವನು ತನ್ನ ನಿಜರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪಾರ್ವತಿಯ ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ, ಪಾರ್ವತಿಯು ಹಿಂದಿನ ತನ್ನ ತಪಃಕ್ಷೇಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ, ಮರೆತು ಅತ್ಯಾನಂದದಿಂದ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಬೀಗುತ್ತಾಳೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಿವ-ಪಾರ್ವತಿಯರ ಸಂವಾದವನ್ನೇ ಪಾಠ್ಯವಾಗಿ ಆಯ್ದು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

1.4 ऋद्ध्यात् - तपःफलोदयः।

- 1.4.1 अगूढसद्भावमितीङ्गितज्ञया मिवेदितो नैष्टिकसुन्दरस्तया ।
अयीदमेवं परिहास इत्युमामपृच्छदव्यञ्जितहर्षलक्षणः ॥
- 1.4.2 अथाऽग्रहस्ते मुकुलीकृताङ्गुलौ समर्पयन्ती स्फटिकाक्षमालिकाम् ।
कथञ्चिदद्रेस्तनया मिताक्षरं चिरव्यवस्थापितवागभाषत ॥
- 1.4.3 यथा श्रुतं वेदविदां वर ! त्वया जमीऽयमुच्चैः पदलङ्घनोत्सुकः ।
तपः किलेदं तदवाप्तिसाधनं मनोरथानामगतिर्न विद्यते ॥
- 1.4.4 अथाऽह वर्णी विदितो महेश्वरस्तदर्थिनी त्वं पुनरेव वर्तसे ।
अमङ्गलाभ्यासरतिं विचिन्त्य तं तवानुवृत्तिं न च कर्तुमुत्सहे ॥
- 1.4.5 अवस्तुनिर्बन्धपरे कथं नु ते करोऽयमामुक्तविवाहकौतुकः ।
करेण शम्भोर्वलयीकृताहिना सहिष्यते तत्प्रथमावलम्बनम् ॥
- 1.4.6 चतुष्कपुष्पप्रकरावकीर्णयोः परोपि को नाम तवानुमन्यते ।
अलक्तकाङ्कानि पदानि पादयोर्विकीर्णकिशासु परेतभूमिषु ॥
- 1.4.7 इयं च तेऽन्या पुरतो विडम्बना यदूढया वारणराजहार्यया ।
विलोक्य वृद्धोक्षमधिष्ठितं त्वया महाजनः स्मेरमुखो भविष्यति ॥
- 1.4.8 वपुर्वीरुपाक्षमलक्ष्यजन्मता
दिगम्बरत्वेन निवेदितं वसु ।
वरेषु यद्बालमृगाक्षि मृग्यते
तदस्ति किं व्यस्तमपि त्रिलोचने ॥
- 1.4.9 उवाच चैनं परमार्थतो हरं
न वेत्सि नूनं यत एवमात्थ माम् ।
अलोकसामान्यमचिन्त्यहेतुकं
द्विषन्ति मन्दाश्चरितं महात्मनाम् ॥

- 1.4.10 अकिञ्चनः सन् प्रभवः स सम्पदां
 त्रिलोकनाथः पितृसद्मगोचरः ।
 स भमिरूपः शिव इत्युदीर्यते
 न सन्ति याथार्थ्यविदः पिनाकिनः ॥
- 1.4.11 विभूषणोद्भासि पिनद्धभोगि वा
 गजाजिनालम्बि दुकूलधारि वा ।
 कपालि वा स्यादथवेन्दुशेखरं
 न विश्वमूर्तेरवधार्यते वपुः ॥
- 1.4.12 असम्पदस्तस्य वृषेण गच्छतः
 प्रभिन्नदिग्वारणवाहनो वृषा ।
 करोति पादावुपगम्य मौलिना
 विनिद्रमन्दाररजोरुणाङ्गुली ॥
- 1.4.13 विवक्षता दोषमपि च्युतात्मना
 त्वयैकमीशं प्रति साधु भाषितम् ।
 यमामनन्त्यात्मभुवोपि कारणं
 कथं स लक्ष्यप्रभवो भविष्यति ॥
- 1.4.14 अलं विवादेन यथा श्रुतस्त्वया
 तथाविधस्तावदशेषमस्तु सः ।
 ममात्र भावैकरसं मनः स्थितं
 न कामवृत्तिर्वचनीयमीक्षते ॥
- 1.4.15 निवार्यतामालि किमप्ययं वटुः
 पुनर्विवक्षुः स्फुरितोत्तराधरः ।
 न केवलं यो महतोऽपभाषते
 श्रुणोति तस्मादपि यः स पापभाक् ॥

1.4.16 इतो गमिष्याम्यथवेति वादिनी

चचाल बाला स्तनभिन्नवल्कला ।

स्वरूपमास्थाय च तां कृतस्मितः

समाललम्बे वृषराजकेतनः ॥

1.4.17 तं वीक्ष्य वेपथुमती सरसाङ्गयष्टिः

निक्षेपणाय पदमुद्धृतमुद्रहन्ती ।

मार्गाचलव्यतिकराऽकुलितेव सिन्धुः

शैलाधिराजतनया न ययौ न तस्थौ ॥

1.4.18 अद्य प्रभृत्यवनताङ्गि तवास्मि दासः

क्रीतस्तपोभिरिति वादिनि चन्द्रमौलौ ।

अह्नाय सा नियमजं क्लममुत्ससर्ज

क्लेशः फलेन हि पुनर्नवतां विधत्ते ॥

1.5 ಅನ್ವಯ, ಭಾಷಾಂತರ, ವಿವರಣೆ, ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

1.5.1 ಶಿವನು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ವೇಷದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿಯ ಬಳಿ ಬಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು.

ಅನ್ವಯ - ಇತ್ತಿತಜ್ಞಯಾ ತಯಾ ಇತಿ ಅಗೃಹಸದ್ರಾಂ ನಿವೇದಿತಃ ನೈಠಿಕಸುಂದರಃ, ಅವ್ಯಜ್ಜಿತಹರ್ಷಲಕ್ಷಣಃ ಸನ್, ಅಯಿ ! ಇದಮ್ ಏಕಂ, ಪರಿಹಾಸಃ ವಾ ? ಇತಿ ಉಮಾಮ್ ಅಪೃಚ್ಛತ್ ।

ಭಾಷಾಂತರ - ಪಾರ್ವತಿಯ ಮನದಿಂಗಿತವನ್ನು ಅರಿತ ಅವಳಿಂದ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ಪಡಿಸಿದ ಸದಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿ ನೈಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯೂ, ಸಂತೋಷವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿದವನೂ ಆಗಿ, ಎಲೈ ಗೌರಿಯೇ ! ಈ ರೀತಿಯಾದ ಇದು ಪರಿಹಾಸವೇ ? ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದನು.

ವಿವರಣೆ - ಶಿವನನ್ನು ಪತಿಯಾಗಿ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಪಾರ್ವತಿಯು ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಘೋರವಾದ ತಪಸ್ಸಿನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಶಿವನು ಪಾರ್ವತಿಯ ಸಖಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಪಾರ್ವತಿಯ ಬಾಯಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು

ಶಿವನು ಯೋಚಿಸಿಕೊಂಡು, ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ತನ್ನಲ್ಲಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸದೇ, ಗೌರಿಯ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು, ಎಲೈ ಪಾರ್ವತಿಯೇ ! ನೀನು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಶಿವನನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವೆವೋ ? ಅಥವಾ ಅಪಹಾಸ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವೆಯೋ ? ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಿವನು ತನ್ನ ಮರೆಮಾಚಿದ ವೇಷದಿಂದ ಉಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು : 1. ಅಗೃಹಸದ್ಭಾವಮ್ - ಅಗೃಹಃ ಸದ್ಭಾವಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ಮಣಿ ಯಥಾ ಸ್ಯಾತ್ ತಥಾ - ತನ್ನ ಹೃದಯತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತ 2. ಇಕ್ಷಿತಜ್ಞಯಾ - ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದವಳಿಂದ 3. ನೈಷ್ಠಿಕಸುಂದರಃ - ನಿಷ್ಠಾ = ಮರಣಮ್, ಅವಧಿಃ ಯಸ್ಯ ಸ ನೈಷ್ಠಿಕಃ, ನೈಷ್ಠಿಕಶ್ಚಾಸೌ ಸುಂದರಃ = ಕುಮಾರಃ - ನೈಷ್ಠಿಕಸುಂದರಃ (ಕರ್ಮಧಾರಯ) ಜೀವನಪರ್ಯಂತ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿ ಉಳಿಯುವವರಿಗೆ ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರು 4. ಅವ್ಯಜಿತಹರ್ಷಲಕ್ಷಣಃ - ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲುಂಟಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸದ 5. ಅಪೃಚ್ಛತ್ =ಕೇಳಿದನು. ಪೃಚ್ಛ ಧಾತು, ಲಟ್ ಲಕಾರ, ಪ್ರ.ಪು.ವಿ., 6. ಈ ಶ್ಲೋಕವು ವಂಶಸ್ಥವೃತ್ತದಲ್ಲಿದೆ. 'ಜತೌ ತು ವಂಶಸ್ಯಮುದೀರಿತಂ ಜರೌ' ಎಂಬುದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣ. ಅಂದರೆ ಈ ವೃತ್ತದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜಗಣ, ತಗಣ, ಜಗಣ, ರಗಣಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಈ ಪಾಠ್ಯದ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ಶ್ಲೋಕಗಳೂ ವಂಶಸ್ಥವೃತ್ತದಲ್ಲಿವೆ. 7. ಇಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಾಭಾಸಾಲಂಕಾರವಿದೆ.

1.5.2 ಪರಿಹಾಸವೇ ? ಎಂಬ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಪಾರ್ವತಿಯು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ಅನ್ವಯ - ಅಥ ಮುಕ್ತಲೀಕೃತಾಙ್ಗಲೌ ಅಗ್ರಹಸ್ತೇ ಸ್ಫಟಿಕಾಃಕ್ಷಮಾಲಿಕಾಂ ಸಮರ್ಪಯಂತಿ ಚಿರವ್ಯವಸ್ಥಾಪಿತವಾಕ್ ಅದ್ರೇಃ ತನಯಾ ಮಿತಾಕ್ಷರಮ್ ಕಥಜ್ಜಿತ್ ಅಭಾಷತ |

ಭಾಷಾಂತರ - ಆಮೇಲೆ ಮೊಗ್ಗಿನಂತೆ ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ (ಹಿಡಿದಿರುವ) ಜಪಮಾಲೆಯನ್ನು ಹಸ್ತಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡವಳಾಗಿ ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಮಾತನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿದಿದ್ದ ಹಿಮವಂತನ ಪುತ್ರಿಯು ಅತ್ಯಲ್ಪ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಗೋ ಆಡಿದಳು. |

ವಿವರಣೆ - ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಪರಿಹಾಸ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವೆಯಾ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ ಅನಂತರ ಕೈಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮೊಗ್ಗುಗಳಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹಿಡಿದಿರುವೆ ! ಜಪಮಾಲೆಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು, ಬಹುಕಾಲದಿಂದಲೂ ಮಾತಿನ

ಸಂಯಮದಲ್ಲಿರುವ ಹಿಮವಂತನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಪಾರ್ವತಿಯು ಹೇಗೂ ಅತೀ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಿದಳು. ಮಾತಿನ ಸಂಯಮದಲ್ಲಿರುವ ಪಾರ್ವತಿಯು, ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಿಸದಿರುವುದು ಸೂಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಮಾತನಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಿದಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು : 1. ಮುಕುಲೀಕೃತಾಃ ಅದ್ಭುಲಯಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸ ಮುಕುಲೀಕೃತಾಃಙ್ಗುಲಿಃ, ತಸ್ಮಿನ್ - ಮುಕುಲೀಕೃತಾಙ್ಗುಲೌ (ಬಹುವ್ರೀಹಿ) 2. ಅಗ್ರಶ್ಚಾಸೌ ಹಸ್ತಃ ಅಗ್ರಹಸ್ತಃ (ಕರ್ಮಧಾರಯ) ತಸ್ಮಿನ್ - ಅಗ್ರಹಸ್ತೇ। 3. ಸ್ಫಟಿಕಾನಾಂ ಅಕ್ಷಮಾಲಿಕಾ ತಾಮ್ - ಸ್ಫಟಿಕಾಕ್ಷಮಾಲಿಕಾಮ್ (ತತ್ಪರುಷ) 4. ಚಿರೇಣ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಿತಾಃ ವಾಚಃ ಯಾ - ಚಿರವ್ಯವಸ್ಥಾಪಿತವಾಕ್ (ಬಹುವ್ರೀಹಿ) 5. ಮಿತಾನಿ ಅಕ್ಷರಾಣಿ ಯಸ್ಮಿನ್, ತತ್ - ಮಿತಾಕ್ಷರಮ್ (ಬಹುವ್ರೀಹಿ) 6. ಅಭಾಷತ - ಲಡ್ ಲಕಾರ ಪ್ರ.ಪು.ಏ. 7. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ ಅಲಂಕಾರವಿದೆ.

1.5.3 ತಪಸ್ವಿನಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟಿರುವುದು ನಿಜವೆಂದು ಪಾರ್ವತಿಯು ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ಅನ್ವಯ - (ಹೇ) ವೇದವಿದಾಂ ವರ! ತ್ವಯಾ ಯಥಾ ಶ್ರುತಂ ತಥಾ ಅಯಂ ಜನಃ ಉಚೈಃ ಪದಲಙ್ಘನೋತ್ಸುಕಃ (ಅಸ್ತಿ)। ಇದಂ ತಪಃ ತದವಾಪಿಸಾಧನಂ ಕಿಲ? ಮನೋರಥಾನಾಮ್ ಅಗತಿಃ ನ ವಿಧತೇ ।

ಭಾಷಾಂತರ - (ಎಲೈ) ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದವರಲ್ಲೆಲ್ಲ ಶ್ರೇಷ್ಠನೇ! ನಿನ್ನಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾಗಿ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ, ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಈ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಉತ್ಸುಕ (ಇದ್ದಾಳೆ) ಈ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಅದನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸಾಧನವಲ್ಲವೇ? ಇಚ್ಛೆಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಲ್ಲದ್ದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಪಾರ್ವತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗೆ ಎಲೈ ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದವರಲ್ಲೆಲ್ಲ ಉತ್ತಮನೇ! ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ನೀನು ಕೇಳಿರುವ ಸಂಗತಿಯು ನಿಜವಾದದ್ದು. ನಾನು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಹೊಂದುವಂತಹ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ತಪೋನುಷ್ಠಾನವು ಅಂತಹ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧನವಲ್ಲವೇ? ಆಸೆಗೆ ಮಿತಿಯಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಅಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠಪದವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ತವಕಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದಳು.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು : 1. ವೇದಂ ವಿಧಂತಿ ತೇ ವೇದವಿದಃ, ತेषಾಂ ವೇದವಿದಾಮ್। (ತತ್ಪರುಷ) 2. ಉಚೈಶ್ಚ ತತ್ಪದಮ್ - ಉಚೈಃಪದಮ್, ಉಚೈಃ ಪದಸ್ಯ ಲಙ್ಘನಮ್ - ಉಚೈಃ ಪದಲಙ್ಘನಮ್ (ತತ್ಪರುಷ) ಉಚೈಃ ಪದಲಙ್ಘನೇ ಉತ್ಸುಕಃ - ಉಚೈಃಪದಲಙ್ಘನೋತ್ಸುಕಃ।

(ತತ್ಪರುಷ) 3. ತಸ್ಯ ಅವಾಪ್ತಿಃ - ತದವಾಪಿಃ (ತತ್ಪರುಷ), ತಸ್ಯಾಃ ಸಾಧನಂ - ತದವಾಪ್ತಿಸಾಧನಮ್ (ತತ್ಪರುಷ) 4. ನ ಗತಿಃ - ಅಗತಿಃ (ನಿಷ್ಕಾಂ ಸಮಾಸ) 5. ವಿಧತೇ - ಆತ್ಮನೇಪದಿ, ಪ್ರ.ಪು.ಏ. 6. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರವಿದೆ.

1.5.4 ಕಪಟನಾದ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಪಾರ್ವತಿಯ ಭಾವಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಆನ್ವಯ - ಅಥ ವರ್ಣಿ ಆಹ, ಮಹೇಶ್ವರಃ (ಮಯಾ) ವಿಧಿತಃ, ಪುನಃ ತ್ವಂ ತದರ್ಥಿನಿ ಏವ ವರ್ತಸಿ | ಅಮಙ್ಗಲಾಽಭ್ಯಾಸರತಿಂ ತಂ ವಿಚಿನ್ತ್ಯ ತವ ಅನುವೃತ್ತಿ ಕರ್ತುಂ ನ ಉತ್ಸಹೇ |

ಭಾಷಾಂತರ - (ಪಾರ್ವತಿಯು ಹೇಳಿದ) ಅನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾದೇವನು (ನನ್ನಿಂದ) ತಿಳಿದವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತೆ ನೀನು ಅವನನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿದವಳಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಅಮಂಗಳವಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆದರವುಳ್ಳ ಆ ಶಿವನನ್ನು ಯೋಚಿಸಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಕಾರ್ಯಗೈಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಪಾರ್ವತಿಯ ಮಾತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಶಿವನು ಉತ್ತರಿಸುವುದೇನೆಂದರೆ, ಆ ಮಹಾದೇವನನ್ನು ನಾನು ಅರಿತಿದ್ದೇನೆ. ಹಿಂದೆ ಅವನು ನಿನ್ನ (ಪಾರ್ವತಿಯ) ಮನೋರಥವನ್ನು ಭಗ್ನಗೊಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ನೀನು ಮತ್ತೆ ಅವನನ್ನೇ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿರುವೆ. ಅವನು ಅಮಂಗಳಕರವಾದ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅವನನ್ನು ನಿನಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲು ನಾನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು : 1. ವರ್ಣಿ - ಪ್ರಶಸ್ತ, ಶ್ರೇಷ್ಠ ವರ್ಣಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ ವರ್ಣಿ | ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಎಂದರ್ಥ 2. ಆಹ - ಋ ಧಾತು, ಲಟ್ ಲಕಾರ, ಪ್ರ.ಪು.ಏ. 3. ವಿಧಿತಃ - ವಿಧ್ ಧಾತು, ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಷಷ್ಠೀ 4. ನ ಮಙ್ಗಲಮ್ ಅಮಙ್ಗಲಮ್, ತಸ್ಯ ಅಭ್ಯಾಸಃ - ಅಮಙ್ಗಲಾಭ್ಯಾಸಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ರತಿಃ (ಶ್ರದ್ಧಾ) ಯಸ್ಯ ಸಃ - ಅಮಙ್ಗಲಾಭ್ಯಾಸರತಿಃ ತಮ್ - ಅಮಙ್ಗಲಾಭ್ಯಾಸರತಿಮ್ | 5. ಉತ್ಸಹೇ - ಉತ್ ಉಪಸರ್ಗ, ಸಹ್ ಧಾತು, ಲಟ್ ಲಕಾರ, ಪ್ರ.ಪು.ಏ.

1.5.5 ಶಿವನ ಪಾಣಿಗ್ರಹಣ ಮಾಡಲು ಪಾರ್ವತಿಯಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಅನ್ವಯ - ಅವಸ್ತುನಿರ್ಬಂಧಪರೇ ! ಆಮುಕ್ತವಿವಾಹಕೌತುಕಃ ತೇ ಅಯಂ ಕರಃ
ವಲಯೀಕೃತಾಽಹಿನಾ ಶಮ್ಭೋಃ ಕರೇಣ ತತ್ರಥಮಾವಲಮ್ಬನಂ ಕಥಂ ನು
ಸಹಿಷ್ಯತೇ ?

ಭಾಷಾಂತರ - (ಎಲೈ) ಸೂಕ್ತವಲ್ಲದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಆದರವುಳ್ಳ
ಪಾರ್ವತಿಯೇ ! ವಿವಾಹಸೂತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ನಿನ್ನ ಈ ಕೈಯಿಯು
ಹಾವು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಶಂಕರನ ಕೈಯಿಂದ ಪ್ರಪ್ರಥಮವಾಗಿ
ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಯು ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು?

ವಿವರಣೆ - ವಿವಾಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೀನು (ಪಾರ್ವತಿಯು) ಕಂಕಣ ಸೂತ್ರವನ್ನು
ಧರಿಸಿರುತ್ತೀಯೆ. ಆದರೆ, ಶಿವನ ಕೈಯಿಗೆ ಸರ್ಪವೇ ಕಂಕಣಸೂತ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ
ಕೈಯಿಂದ ನಿನ್ನ ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ನೀನು ಹೇಗೆ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವೆ ?
ಇದರಿಂದ, ಭೀಕರವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಉದ್ಯುಕ್ತಳಾಗಬೇಡ ಎಂದು ಕಪಟ
ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು : 1. ನ ವಸ್ತು-ಅವಸ್ತು, ತಸ್ಮಿನ್ ನಿರ್ಬಂಧಃ, ಸಃ ಪರಂ (ಪ್ರಧಾನಂ) ಯಸ್ಯಾಃ
ಸಾ - ಅವಸ್ತುನಿರ್ಬಂಧಪರಾ। ಇದರ ಸಂಬೋಧನೆಯ ರೂಪವು ಅವಸ್ತುನಿರ್ಬಂಧಪರೇ
ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. 2. ವಿವಾಹೇ ಕೌತುಕಂ - ವಿವಾಹ ಕೌತುಕಮ್। ಆಮುಕ್ತಂ ವಿವಾಹ
ಕೌತುಕಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ - ಆಮುಕ್ತವಿವಾಹಕೌತುಕಃ । 3. ವಲಯೀಕೃತಾಽಹಿನಾ - ಅವಲಯಃ
ವಲಯಃ ಯಥಾ ಸಂಪ್ರದೃತೇ ತಥಾ ಕೃತಃ - ವಲಯೀಕೃತಃ, ಅಹಿಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ -
ವಲಯೀಕೃತಾಽಹಿಃ, ತೇನ - ವಲಯೀಕೃತಾಹಿನಾ। 4. ಅವಲಮ್ಬನ - ಗ್ರಹಣ,
ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 5. ಕೌತುಕ - ಹಸ್ತಸೂತ್ರ, ಮಂಗಲ 6. ಅಹಿ - ಸರ್ಪ,
7. ವಲಯ - ಬಳೆ 8. ಸಹಿಷ್ಯತೇ - ಷಡ್ ಧಾತು, ಲೃಟ್ ಲಕಾರ, ಪ್ರ.ಪು.ಏ.

1.5.6 ರುದ್ರಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ವಾಸಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು ಎಂಬುದನ್ನು
ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅನ್ವಯ - ಚತುಷ್ಪುಷ್ಪಪ್ರಕರಾಽವಕೀರ್ಣಯೋಃ ತವ ಪಾದಯೋಃ ಅಲಕ್ತಕಾಽಙ್ಗಾನಿ ಪದಾನಿ
ವಿಕೀರ್ಣಕಿಶಾಸು ಪರೇತಭೂಮಿಷು ಪರೋಽಪಿ ನಾಮ ಅನುಮನ್ಯತೇ ।

ಭಾಷಾಂತರ - ಚತುಷ್ಪುಷ್ಪಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಹರಡಿರುವ ಕುಸುಮಗಳ ಮೇಲೆ ನಿನ್ನ ಕಾಲುಗಳ
ಲಾಕ್ಷಾರಸಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು, ಹರಡಿರುವ ಕೇಶಗಳ
ಮಧ್ಯೆ ರುದ್ರಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವೂ ಸಹ ಯಾವನು
ಅನುಮೋದಿಸುತ್ತಾನೆ ?

ವಿವರಣೆ - ಶಿವನು ವಾಸಿಸುವುದು ಸ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿ. ಅಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ರುಂಡಮುಂಡಾದಿಗಳು ಬಿದ್ದಿರುತ್ತವೆ. ಅಂತಹ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನಿಂದ (ಪಾರ್ವತಿಯಿಂದ) ನಡೆದಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೂಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಚೆಲ್ಲಿ ಅಲಂಕರಿಸಿರುವ ಚತುಃಶಾಲೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಮೃದುವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಲಾಕ್ಷಾರಸದಿಂದ ಲೇಪಿತವಾದ ನಿನ್ನ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಡುತ್ತ ನಡೆಯುವ ನಿನಗೆ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ನೀನು ರುದ್ರಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವನೊಂದಿಗೆ ವಾಸಿಸಲು ನಿನ್ನ ಶತ್ರುವೂ ಸಹ ಒಪ್ಪಲಾರನು ಎಂದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು : 1. ಪುಷ್ಪಾಣಾಂ ಪ್ರಕರಃ ಪುಷ್ಪಪ್ರಕರಃ | 2. ಚತುಷ್ಕ - ಚತುಶ್ಚಾಲವೆಂಬ ಗೃಹ. 3. ಪರೇತಭೂಮಿ - ಸ್ಮಶಾನ 4. ಪರ - ಶತ್ರು 5. ಅಲಕ್ತಕಸ್ಯ ಅಕ್ಷುಃ ಯೇಷು ತಾನಿ - ಅಲಕ್ತಕಾಕ್ಷುಃ | 6. ಅಲಕ್ತ - ಅರಗು 7. ಅಕ್ಷುಃ - ಲಾಂಛನ 8. ವಿಕೀರ್ಣಃ ಕೇಶಾಃ ಯಾಸು ತಾ ವಿಕೀರ್ಣಕೇಶಾಃ, ತಾಸು - ವಿಕೀರ್ಣಕೇಶಾಸು | 9. ಕೇಶ - ಕೂದಲು 10. ಪರೇತಾನಾಂ ಭೂಮಯಃ - ಪರೇತಭೂಮಯಃ, ತಾಸು - ಪರೇತಭೂಮಿಷು |

1.5.7 ಶಿವ-ಪಾರ್ವತಿಯರ ಜೊತೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಜನರು ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಅನ್ವಯ - इयं च ते पुरतः अन्या विडम्बना (अस्ति) ऊढया वारणराजहार्यया त्वया अधिष्ठितं वृद्धोक्षं विलोक्य महाजनः स्मेरमुखः भाविष्यति ।

ಭಾಷಾಂತರ - ಈ ನಿನ್ನ ಮೊದಲಿನದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯ ಪರಿಹಾಸವು (ಇದೆ) ವಿವಾಹದ ಅನಂತರ ಗಜರಾಜನ ಮೇಲೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವವಳಾದ ನಿನ್ನಿಂದ ಏರಿರುವ ಮುದಿ ಎತ್ತನ್ನು ನೋಡಿ, ಜನಸಮೂಹವೇ ನಗೆಮುಖವುಳ್ಳದ್ದು ಆಗುವುದು.

ವಿವರಣೆ - ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅಪಹಾಸ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನದಾದ ಅಪಹಾಸ್ಯವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ, ನೀನು ರಾಜಕುಮಾರಿ. ವಿವಾಹವಾದ ಮೇಲೆ ಗಜರಾಜನನ್ನೇರಿ ಪತಿಯ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವುದು ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ, ಈಶ್ವರನನ್ನು ವಿವಾಹವಾದರೆ ನೀನು ಮುದಿಯಾದ ಎತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಪತಿಯ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಆಗ ನೋಡಿದ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ರಾಜಕುಮಾರಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ನಗುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಪಮಾನವು ಎಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು - 1. पुर एव पुरतः | 2. ऊढना-वह् प्रापणो एಂಬ धातुविन

ಕ್ತ ಪ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದ ರೂಪ 3. ವಾರಣಾನಾಂ ರಾಜಾ ವಾರಣರಾಜಃ। ರಾಜನ್ ಶಬ್ದವು ನಕಾರಾಂತ. ಆದರೆ ಸಮಾಸಾಂತದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ವಾರಣರಾಜಃ ಎಂದಾಗಿದೆ. 4. ವಾರಣ-ಆನೆ 5. ವಾರಣರಾಜೇನ ಹಾರ್ಯಾ - ವಾರಣರಾಜಹಾರ್ಯಾ, ತಯಾ-ವಾರಣರಾಜಹಾರ್ಯಯಾ। 6. ಹಾರಯಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಾ-ಹಾರ್ಯಾ-ಕೊಂಡೊಯ್ಯಲು ಯೋಗ್ಯಳಾದ 7. ವೃದ್ಧಶ್ಚಾಸೌ ಉಕ್ಷಾ ಚ - ವೃದ್ಧೋಕ್ಷಃ, ತಂ - ವೃದ್ಧೋಕ್ಷಮ್ - ಮುದಿಯಾದ ಎತ್ತು 8. ಮಾಹಾಂಶ್ಚಾಸೌ ಜನಃ ಚ - ಮಾಹಾಜನಃ - ಜನಸಮೂಹ 9. ಸ್ಮರಂ ಮುಖಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ಮರಮುಖಃ - ನಗೆಯ (ಅಪಹಾಸ್ಯದ) ಮುಖವುಳ್ಳ 10. ಭವಿಷ್ಯತಿ, ಭೂ ಧಾತು, ಲೃಟ್ ಲಕಾರ, ಪ್ರ.ಪ್ರ.ಏ.

1.5.8 ಈಶ್ವರನ ಸ್ಥಿತಿಯು ಶೋಚನೀಯವಾದದ್ದು ಎಂದು ಪರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅನ್ವಯ - ವಪುಃ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಮ್, ಅಲಕ್ಷ್ಯಜನ್ಮತಾ, ವಸು ದಿಗಂಬರತ್ವೇನ ನಿವೇದಿತಮ್। ಬಾಲಮೃಗಾಕ್ಷಿ ! ವರೇಷು ಯತ್ ಮೃಗ್ಯತೇ ತತ್ ತ್ರಿಲೋಕೇನ ವ್ಯಸ್ತಮ್ ಅಪಿ ಅಸ್ತಿ ಕಿಮ್ ?

ಭಾಷಾಂತರ - ಶರೀರವು ವಿರೂಪಾಕ್ಷದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಜನ್ಮವು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಸಂಪತ್ತು ದಿಗಂಬರತ್ವದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. (ಎಲೈ) ಬಾಲಮೃಗಾಕ್ಷಿಯೇ! ವರರಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಗುರುತಿಸಲ್ಪಡುವುದೋ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದಾದರೂ ಹರನಲ್ಲಿ ಇರುವುದೇ?

ವಿವರಣೆ - ಶಿವನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ (ಅವಲಕ್ಷಣವಾದ) ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳಿವೆ. ಅವನ ಕುಲಗೋತ್ರಗಳನ್ನು ಯಾರೂ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಅವನು ದಿಗಂಬರನು. ಇದರಿಂದ, ಅವನಲ್ಲಿ ಸಂಪತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ವಿವಾಹವಾಗುವ ಹುಡುಗರಲ್ಲಿ ರೂಪ, ಸಂಪತ್ತು, ಸತ್ಕುಲ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ವಧುವಿನ ಬಂಧುಗಳು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ, ಶಿವನಲ್ಲಿ ಇವುಗಳಲ್ಲೊಂದನ್ನೂ ಕಾಣಿಸು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ರೂಪ, ಕುಲ, ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಏಕೆ ವಿವಾಹವಾಗಲು ಇಚ್ಛಿಸುವೆ ? ಎಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು : 1. ವಿಕೃತಂ ರೂಪಂ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ ವಿರೂಪಾಣಿ, ತಾನಿ ಅಕ್ಷಿಣಿ ಯಸ್ಯ ತತ್ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಮ್ । 2. ಲಕ್ಷಿತುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ಲಕ್ಷ್ಯಮ್, ನ ಲಕ್ಷ್ಯಮ್ - ಅಲಕ್ಷ್ಯಮ್, ತತ್ ಜನ್ಮ ಯಸ್ಯ ಸ ಅಲಕ್ಷ್ಯಜನ್ಮತಾ, ತಸ್ಯ ಭಾವಃ - ಅಲಕ್ಷ್ಯಜನ್ಮತಾ । 3. ದಿಗೇವ ಅಂಬರಂ ಯಸ್ಯ ಸ ದಿಗಂಬರಃ, ತಸ್ಯ ಭಾವಃ - ದಿಗಂಬರತ್ವಂ, ತೇನ - ದಿಗಂಬರತ್ವೇನ । 4. ಬಾಲಶ್ಚಾಸೌ ಮೃಗಃ - ಬಾಲಮೃಗಃ ತಸ್ಯ ಅಕ್ಷಿಣಿ ಇವ ಅಕ್ಷಿಣಿ

यस्याः सा - बालमृगाक्षी ಇದರ ಸಂಬೋಧನ ರೂಪ ಬಾಲಮೃಗಾಕ್ಷಿ । ಜಿಂಕೆಯ ಮರಿಯ ಕಣ್ಣಂತಹ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು. 5. वर - ಮದುವೆಯ ಹುಡುಗ. 6. मृग्यते - ಮೃಗ್ ಧಾತು, ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಲಕಾರದ ರೂಪ. 7. त्रीणि लोचनानि यस्य सः - ತ್ರಿಲೋಚನಃ, ತಸ್ಮಿನ್ - ತ್ರಿಲೋಚನೇ ।

1.5.9 ಅನಂತರ ಪಾರ್ವತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಿಸಿದಳು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ.

अन्यय - अथ एनम् उवाच च । त्वं परमार्थतः हरं न वेत्सि नूनम् । यतः माम् एवम् आत्थ । मन्दाः अलोकसामान्यम् अचिन्त्यहेतुकं महात्मनां चरितं द्विषन्ति ।

ಭಾಷಾಂತರ - ಅನಂತರ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗೆ ಹೇಳಿದಳು. ನೀನು ತಾತ್ವಿಕವಾಗಿ ಹರನನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವುದು ಖಂಡಿತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ನನಗೆ (ಪಾರ್ವತಿಗೆ) ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುವೆ. ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವರು ಸರ್ವೇಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಮಹಾಪುರುಷರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - (ಕಪಟ) ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ, ಪಾರ್ವತಿಯು ಉತ್ತರಿಸಿದಳು. ನೀನು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಶಂಕರನನ್ನು ತಾತ್ವಿಕವಾಗಿ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ನೀನು ಅವನನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವುದೇ ಆಗಿದ್ದರೆ, ನನಗೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅವನ ಬಗೆಗೆ ನೀನು ಹೇಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವರು ತಮ್ಮಿಂದ ಅರಿಯಲಾಗದ ಮಹಾತ್ಮರ ಚರಿತ್ರೆಯ ಬಗೆಗೆ ನಿಂದೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು : 1. परमश्चासौ अर्थः - परमार्थः, तस्मात् - परमार्थतः । 2. मन्दाः - ಮಂದಮತಿಗಳು 3. लोकेषु सामान्यं - लोकसामान्यम्, न लोकसामान्यं - अलोकसामान्यम् । 4. चिन्तयितुं शक्यः - चिन्त्यः । न चिन्त्यः - अचिन्त्यः । 5. महान् आत्मा येषां ते - महात्मानः, तेषां - महात्मानाम् । 6. द्विषन्ति - दिष् ಧಾತು, ಲಟ್ ಲಕಾರ, ಪ್ರ.ಪು.ಬ.

1.5.10 ಪರಮೇಶ್ವರನ ತಾತ್ವಿಕ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಾರ್ವತಿಯಿಂದ ಕವಿಯು ಹೇಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಅನ್ವಯ - ಸ ಅಕಿञ्चनಃ ಸನ್ ಸಂಪದಾಂ ಪ್ರಭವಃ, ಪಿತೃಸದ್ವಗೋಚರಃ ಸನ್ ತ್ರಿಲೋಕನಾಥಃ, ಭೀಮರೂಪಃ ಸನ್ ಶಿವಃ ಇತಿ ಉದೀಯತೇ । ಅತಃ ಪಿನಾಕಿನಃ ಯಾಥಾರ್ಥವಿದಃ ನ ಸಂತಿ ।

ಭಾಷಾಂತರ - ಆ ಶಿವನು ಏನೂ ಇಲ್ಲದವನಾದರೂ ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನಾದರೂ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಒಡೆಯನು. ಭಯಂಕರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನಾದರೂ ಮಂಗಲದಾಯಕನು ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಶಿವನ ಯಥಾರ್ಥರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಈಶ್ವರನು ದಿಗಂಬರನಾದರೂ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಗೂ ಕಾರಣೀಕರ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನಾದರೂ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಾವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಭಯಂಕರನಂತೆ ಕಂಡುಬಂದರೂ ಅವನು ಮಂಗಲದಾಯಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ವಾಸ್ತವಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು : 1. ನಾಸ್ತಿ ಕश्चन यस्य सः-ಅಕಿञ್ಚನಃ-ದರಿದ್ರ, (ಮಯೂರವ್ಯಂಸಕಾದಿ ಸಮಾಸ) 2. ಪ್ರಭವತಿ ಅस्मादिति - ಪ್ರಭವಃ - ಕಾರಣನು. 3. ಪಿತೃಣಾಂ ಸದ್ವ - ಪಿತೃಸದ್ವ, ತತ್ ಗೋಚರಃ (ಆಶ್ರಯಃ) यस्य सः - ಪಿತೃಸದ್ವಗೋಚರಃ - ಸ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು. 4. ತ್ರಯಾಣಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ನಾಥಃ- ತ್ರಿಲೋಕನಾಥಃ । 5. ಭೀಮಂ ರೂಪಂ यस्य सः - ಭೀಮರೂಪಃ - ಭಯಂಕರನು. 6. ಪಿನಾಕಃ अस्य अस्ति इति - ಪಿನಾಕಿ, ತಸ್ಯ - ಪಿನಾಕಿನಃ । 7. ಯಥಾರ್ಥಸ್ಯ ಭಾವಃ ಯಾಥಾರ್ಥ, ತತ್ ವಿದಂತಿ ಇತಿ - ಯಾಥಾರ್ಥವಿದಃ । 8. ಉದೀಯತೇ - ಉತ್ ಉಪಸರ್ಗ, ईर् ಧಾತು, लट् ಲಕಾರ, ಪ್ರ.ಪು.ಏ.

1.5.11 ಮಹೇಶ್ವರನ ಭೂಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ಯಾರಿಂದಲೂ ಸರಿಯಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಅನ್ವಯ - ವಿಶ್ವಮೂರ್ತೆಃ ವಪುಃ ವಿಭೂಷಣೋದ್ರಾಸಿ ಪಿನಃಪ್ರಭೋಗಿ ವಾ, ಗಜಾಜಿನಾಲಂಬಿದುಕುನಧಾರಿ ವಾ, ಕಪಾಲಿ ಅಥವಾ ಇಂದ್ರಶೇಖರಂ ಸ್ಯಾತ್, ಇತಿ ನ ಅವಧಾರ್ಯತೇ ।

ಭಾಷಾಂತರ - ಜಗದಾತ್ಮಕನಾದ ಶಿವನ ಶರೀರವು ಅಲಂಕೃತವಾಗಿಯೂ ಇರಬಹುದು

ಅಥವಾ ಸರ್ಪಗಳಿಂದ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರಲೂಬಹುದು. ಗಜ ಚರ್ಮದಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ರೆಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರಲೂಬಹುದು. ಕಪಾಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರಲೂಬಹುದು. ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಪರಮೇಶ್ವರನು ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕನಾಗಿ ಅಷ್ಟಮೂರ್ತಿಗಳ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನನ್ನು ಅಲಂಕೃತನೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು ಅಥವಾ ಸರ್ಪಭೂಷಣನೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಗಜಚರ್ಮಧಾರಿಯೆಂದೂ, ಅಥವಾ ದುಕೂಲಧಾರಿಯೆಂದೂ ಕರೆಯಬಹುದು. ಕಪಾಲಧಾರಿಯೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು ಅಥವಾ ಚಂದ್ರಶೇಖರನೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ವಸ್ತುತಃ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯನಾಥನಾದ ಶಿವನ ರೂಪವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಯಾರಿಂದಲೂ ವರ್ಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅವನು ಅಚಿಂತ್ಯನು ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು - 1. विश्वं मूर्तिः यस्य सः - विश्वमूर्तिः, तस्य - विश्वमूर्तेः । 2. विशिष्टानि भूषणानि - विभूषणानि (गतिसमास) विभूषणैः उद्भासते तच्छीलं - विभूषणोद्भासि । 3. भोग - हाव, सर्फ, भोगः अस्यास्तीति - भोगी, पिनद्धः भोगी यस्मिन् तत् पिनद्धभोगि । 4. राजस्य अजिनं गजाजिनं, तत् आलम्बते तच्छीलं - राजाजिनालम्बि । 5. दुकूलं धारयतीति - दुकूलधारि, रेश्मैय बಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು. 6. कपालम् अस्यास्तीति - कपालि । 7. इन्दुः शोखरः यस्य तत् - इन्दुशोखरम् । 8. अवधार्यते - अव ಉಪಸರ್ಗ, धृ ಧಾತು, लट् ಲಕಾರ, कर्मणि, प्र.पु.वि. 9. ಈಶ್ವರನ ಅಷ್ಟ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಹೀಗಿವೆ -

जलं वह्निस्तथा यष्टा सूर्याचन्द्रमसौ तथा ।

आकाशं वायुरवनी मूर्तयोऽष्टौ पिनाकिनः ॥

(ನೀರು, ಅಗ್ನಿ, ಯಜ್ಞಕರ್ತೃ, ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಆಕಾಶ, ವಾಯು, ಭೂಮಿ ಈ ಎಂಟು ಈಶ್ವರನ ಅಷ್ಟ ಮೂರ್ತಿಗಳು)

1.5.12 ದೇವೇಂದ್ರನೂ ಸಹ ಶಿವನ ಪಾದಕ್ಕೆ ಎರಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅನ್ವಯ - प्रभिन्नदिग्वारणवाहनः वृषा असम्पदः वृषेण गच्छतः तस्य पादौ मौलिना उपगम्य विनिद्रमन्दाररजोऽरुणाऽङ्गुली करोति ।

ಭಾಷಾಂತರ - ಮದವೇರಿದ ದಿಗ್ಗಜವು ವಾಹನವಾಗುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಲ್ಲದ ವೃಷಭವನ್ನೇರಿ ಹೋಗುವ ಆ ಮಹೇಶ್ವರನ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ತಲೆಯಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, ಅರಳಿದ ಮಂದಾರ ಹೂವಿನ ಪರಾಗಗಳಿಂದ ಕೆಂಪಾದ ಕಾಲ್ಪೇರಳುಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ವಿವರಣೆ - ಮದಗಜವನ್ನೇರಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ದೇವೇಂದ್ರನೇ ದರಿದ್ರನೆಂದು ನೀನು (ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು) ಸಂಬೋಧಿಸಿದ ಮತ್ತು ಮುದಿಯಾದ ಎತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಸುತ್ತಾಡುವ ಜಗದೀಶ್ವರನ ಚರಣಗಳಿಗೆ ತಲೆಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಮುಕುಟದ ಮೇಲಿರುವ ಮಂದಾರಪುಷ್ಪಗಳ ರೇಣುಗಳು ಈಶ್ವರನ ಪಾದಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು, ಅದರಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಪಾದಗಳು ಕೆಂಪದಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ, ಈಶ್ವರನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಅವನು ನಿರ್ಧನನಲ್ಲ. ಅವನು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಗೌರವದಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು - 1. ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಭಿನ್ನಃ - ಪ್ರಭಿನ್ನಃ, ದಿಶಃ ವಾರಣಃ ದಿಗ್ವಾರಣಃ, ವಾಹನಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ - ಪ್ರಭಿನ್ನದಿಗ್ವಾರಣವಾಹನಃ | 2. ಪ್ರಭಿನ್ನಃ - ಮದೋದಕ ಸುರಿಸುವ, 3. ದಿಗ್ವಾರಣಃ - ದಿಗ್ಗಜ (ಐರಾವತ), 4. ವೃಷಾ - ಇಂದ್ರ, 5. ಅವಿಚ್ಛಮಾನಾ ಸಂಪತ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ - ಅಸಂಪತ್, ತಸ್ಯ - ಅಸಂಪದಃ | 6. ಗಚ್ಛತೀತಿ ಗಚ್ಛನ್, ತಸ್ಯ - ಗಚ್ಛತಃ, (ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ) 7. ಮಂದಾರಸ್ಯ ಕುಸುಮಾನಿ - ಮಂದಾರಕುಸುಮಾನಿ, ವಿನಿದ್ರಾಣಿ ಚ ತಾನಿ - ವಿನಿದ್ರಮಂದಾರಾಣಿ, ತेषಾಂ ರಜಾಸಿ - ವಿನಿದ್ರಮಂದಾರರಜಾಸಿ, ತೈಃ ಅರುಣಾಃ - ವಿನಿದ್ರಮಂದಾರರಜೂರ್ಣಾಃ, ತಾಃ ಅದ್ಭುಲಯಃ ಯಯೌ ತೌ - ವಿನಿದ್ರಮಂದಾರರಜೂರ್ಣಾಃ | 8. ಕರೋತಿ - ಕೃ ಧಾತು, ಲಟ್ ಲಕಾರ, ಪ್ರ.ಪು.ಏ.

1.5.13 ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಿಂದ ಶಿವನ ಬಗೆಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಲ್ಲ ಸುಳ್ಳಾದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅನ್ವಯ - ಚ್ಯುತಾತ್ಮನಾ ದೋಷಂ ವಿವಕ್ಷತಾ ಅಪಿ ತ್ವಯಾ ಇಶಂ ಪ್ರತಿ ಏಕಂ ಸಾಧು ಭಾಷಿತಮ್ | ಯಮ್ ಆತ್ಮಭುವಃ ಅಪಿ ಕಾರಣಾಮ್ ಆಮನಂತಿ, ಸ ಕಥಂ ಲಕ್ಷ್ಯಪ್ರಭವಃ ಭವಿಷ್ಯತಿ |

ಭಾಷಾಂತರ - ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿ ದೋಷವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಾದರೂ ಸಹ ನಿನ್ನಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಬಗೆಗೆ ಒಂದು ಒಳ್ಳೆಯದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಸಹ ಯಾವನನ್ನು ಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದೋ (ಅಂತಹ) ಈಶ್ವರನು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ?

ವಿವರಣೆ - ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯೇ ! ನೀನು ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿದವನಾಗಿ ಈಶ್ವರನ ಬಗೆಗೆ ಅನೇಕವಾಗಿ ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಿರುವೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಆ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಸತ್ಯವಚನವು ಮೂಡಿಬಂದಿದೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ, ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಸಹ ಜಗದೀಶ್ವರನೇ ಮೂಲ ಕಾರಣನು ಎಂಬುದಾಗಿ ವೇದಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ಇಂತಹ ಮಹಾತ್ಮನ ಜನ್ಮ, ಕುಲ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಯಾರಿಂದ ತಿಳಿದಿರಲು ಸಾಧ್ಯ ? ಅಂದರೆ, ಯಾರಿಂದಲೂ ಜಗದಾದ್ಯನ ಆವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಅರಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು - 1. ಚ್ಯುತಾ ಆತ್ಮಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ - ಚ್ಯುತಾತ್ಮಾ, ತೇನ - ಚ್ಯುತಾತ್ಮನಾ ।
2. ವಕ್ತುಮ್ ಇಚ್ಛನ್ - ವಿವಕ್ಷನ್, ತೇನ - ವಿವಕ್ಷತಾ । 3. ಆತ್ಮನೈವ ಭುವತಿ ಇತಿ - ಆತ್ಮಭೂಃ, ತಸ್ಯ - ಆತ್ಮಭುವಃ (ಬ್ರಹ್ಮ) 4. ಲಕ್ಷ್ಯಃ ಪ್ರಭವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ - ಲಕ್ಷ್ಯಪ್ರಭವಃ । 5. ಆಮನಂತಿ - ಆ ಉಪಸರ್ಗ, ಮನ್ ಧಾತು, ಲಟ್ ಲಕಾರ, ಪ್ರ.ಪು. ಬಹುವಚನ.

1.5.14 ಈಶ್ವರನನ್ನು ತಾನು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಬಿಟ್ಟಿರಲಾರೆ ಎಂದು ಪಾರ್ವತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ.

ಅನ್ವಯ - (ಅಥವಾ) ವಿವಾದೇನ ಅಲಂ, ಸ ತ್ವಯಾ ಯಥಾ ಶ್ರುತಃ, ಅಶೇಷಂ ತಥಾವಿಧಂ ಅಸ್ತು, ಮಮ ಮನಃ ಅತ್ರ ಭಾವೈಕರಸಸ್ಥಿತಂ, ಕಾಮವೃತ್ತಿಃ ವಚನೀಯಂ ನ ಇಕ್ಷತೇ ।

ಭಾಷಾಂತರ - (ಅಥವಾ) ವಿವಾದವು ಸಾಕು. ಆ ಈಶ್ವರನು ನಿನ್ನಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾಗಿ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟೆನೋ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಅವನಲ್ಲಿ (ಮಹೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ) ಅಭಿಲಾಷೆಯೊಂದೇ ಇರುವುದಾಗಿ ಇದೆ. ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರವಾದ ನಿಂದೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಮಾತನ್ನಾಡಿ ವಿವಾದವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಡ. ಈಶ್ವರನ ಬಗೆಗೆ ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಏನಿದೆಯೋ ಅದನ್ನೇ ನೀನು ಇಟ್ಟುಕೊ. ನನಗೆ ಮಾತ್ರ ಈಶ್ವರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾದರವಿದೆ. ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟಿದೆ. ಶಿವನ ಬಗೆಗೆ ಯಾವ ರೀತಿಯಾದ ನಿಂದಾವಚನವನ್ನೂ ಆ ಮನಸ್ಸು ಲೆಕ್ಕಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಾರ್ವತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗೆ ತನ್ನ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು - 1. ವಿರುದ್ಧೋ ವಾದಃ - ವಿವಾದಃ । 2. ಅಶೇಷ - ಸಂಪೂರ್ಣ. 3. ತಥಾ ವಿಧಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ - ತಥಾವಿಧಃ । 4. ಭಾವಃ (ಅಭಿಲಾಷಃ) ತತ್ರ

एकः रसः(पक्षः) यस्य तत् - भावैकरसम् । 5. कामस्य वृत्तिः - कामवृत्तिः । 6. अलं विवादेन - वादवु साकु. ಇಲ್ಲಿ ಅಲಮ್ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವು ಬಂದಿದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ 'ವಿವಾದ' ಪದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ. 7. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸ ಅಲಂಕಾರವಿದೆ.

1.5.15 ಶಂಕರನ ಬಗ್ಗೆ ಮತ್ತೆ ನಿಂದಿಸಬಹುದಾದ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯನ್ನು ದೂರಕಳಿಸೆಂದು ಪಾರ್ವತಿಯು ಸಖಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ.

ಅನ್ವಯ - ಅಲಿ! ಸ್ಫುರಿತೋತ್ತರಾಧರಃ ಪುನಃ ಕಿಮಪಿ ವಿವಕ್ಷುಃ ಅಯಂ ವದ್ಃ ನಿವಾರ್ಯತಾಂ, ತಥಾ ಹಿ ಯಃ ಮಹತಃ ಅಪಭಾಷತೇ ನ ಕೇವಲಂ ಸ ಏವ ಪಾಪಭಾಕ್, ತಸ್ಮಾತ್ ಯಃ ಶೃಣೋತಿ, ಸೌಽಪಿ ಪಾಪಭಾಕ್ ಭವತಿ |

ಭಾಷಾಂತರ - ಹೇ ಸಖಿಯೇ ! ಕೆಳದುಟಿಯು ಅದುರುವವನಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಏನಾದರೂ ಹೇಳಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾದ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯನ್ನು ದೂರಕಳಿಸು. (ಏಕೆಂದರೆ), ಯಾವನು ಪೂಜ್ಯರನ್ನು ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುವನೋ, ಕೇವಲ ಅವನು ಮಾತ್ರ ಪಾಪಿಷ್ಠನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ) ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಕೇಳುವನೋ, ಅವನೂ ಪಾಪಿಷ್ಠನು ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ವಿವರಣೆ - ಪಾರ್ವತಿಯು ಸಖಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಬಹುಶಃ ಈತನು ಪುನಃ ಈಶ್ವರನ ನಿಂದೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಈತನ ಕೆಳದುಟಿಯು ಅದುರುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದ, ಈ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಮದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಕಳಿಸು. ಏಕೆಂದರೆ, ಮಹಾತ್ಮರ ನಿಂದೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಮಾತ್ರ ಪಾಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಆ ನಿಂದೆಯನ್ನು ಯಾವನು ಕೇಳುವನೋ, ಅವನೂ ಸಹ ಪಾಪಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಜಗದೀಶನ ನಿಂದೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ನಾನು ಪಾಪವನ್ನು ಹೊಂದಲಾರೆ ಎಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು - 1. ಅಲಿಃ - ಸಖಿ, ಅಲಿ ಎಂಬುದು ಇದರ ಸಂಬೋಧನೆಯ ರೂಪ. 2. ಸ್ಫುರಿತೇನ ಉತ್ತರಃ ಇತಿ - ಸ್ಫುರಿತೋತ್ತರಃ, ಸ ಅಧರಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ - ಸ್ಫುರಿತೋತ್ತರಾಧರಃ । 3 ವಕ್ತುಮಿಚ್ಛುಃ - ವಿವಕ್ಷುಃ (ಸನ್ನಂತ ಪ್ರಯೋಗ), 4. ಪಾಪಂ ಭಜತಿತಿ - ಪಾಪಭಾಕ್ । 5. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸ ಅಲಂಕಾರವಿದೆ.

1.5.16 ಅಥವಾ, ತಾನೇ ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಡುವೆನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತ ಪಾರ್ವತಿಯು ಹೊಡುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಶಿವನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾದನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅನ್ವಯ - ಅಥವಾ ಇತಃ ಗಮಿಷ್ಯಾಮಿ ಇತಿ ವಾದಿನಿ ಸ್ತನಭಿನ್ನವಲ್ಕಲಾ ಬಾಲಾ ಚಾಲ | ವೃಷರಾಜಕೇತನಶ್ಚ ಸ್ವರೂಪಮ್ ಆಸ್ಥಾಯ ಕೃತಸ್ಮಿತಃ ಸನ್ ತಾಂ ಸಮಾಲಲಮ್ಬೇ |

ಭಾಷಾಂತರ - ಅಥವಾ ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತ, ಭುಜದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿದ ನಾರು ಬಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ ಆ ಯುವತಿಯು ಹೊರಟಳು. (ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ) ಮಹೇಶ್ವರನಾದರೋ ತನ್ನ ನಿಜ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಮುಗುಳ್ಳುಗುತ್ತ ಆ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ತಡೆ ಹಿಡಿದನು.

ವಿವರಣೆ - ಬಹುಶಃ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿಂದ ಕಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು. ಇದರಿಂದ, ತಾನೇ ಇಲ್ಲಿಂದ ಬೇರೆಡೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಪಾರ್ವತಿಯು ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ಹೊರಟಳು. ಅದರಿಂದ, ಅವಳ ನಾರುಬಟ್ಟೆಯು ಆಕೆಯ ಭುಜಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿತು. ಅಂತಹ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಶಿವನು ನೋಡಿ ಮುಗುಳ್ಳುಗುತ್ತ ತನ್ನ ನಿಜರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ, ಧಾವಿಸುತ್ತಿರುವ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು ಎಂದು ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು - 1. ವದತಿ ಇತಿ ವಾದಿನಿ | 2. ಭಿನ್ನಂ ವಲ್ಕಲಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ - ಭಿನ್ನವಲ್ಕಲಾ | ಸ್ತನಾಭ್ಯಾಂ ಭಿನ್ನವಲ್ಕಲಾ - ಸ್ತನಭಿನ್ನವಲ್ಕಲಾ | 3. ವೃಷಾಣಾಂ ರಾಜಾ - ವೃಷರಾಜಃ, ಕೇತನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ - ವೃಷರಾಜಕೇತನಃ | ಸಮಾಸಾಂತವಾದ ರಾಜನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ವೃಷರಾಜಃ ಎಂದಾಗಿದೆ. 4. ಕೃತಂ ಸ್ಮಿತಃ ಯೇನ ಸಃ - ಕೃತಸ್ಮಿತಃ | 5. ಸಮಾಲಲಮ್ಬೇ - ಸಮ್ ಮತ್ತು ಆ ಎಂಬೆರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳು, ಲಮ್ಬ ಧಾತು, ಲಿಟ್ ಲಕಾರ, ಪ್ರ.ಪು.ಏ.

1.5.17 ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿಯ ಸಫಲ ಮನೋಭಾವವನ್ನು ಕವಿಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೆರೆಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ.

ಅನ್ವಯ - ತಂ ವೀಕ್ಷ್ಯ ವೇಪಥುಮತೀ ಸರಸಾಙ್ಗಯಶ್ಚಿಃ ನಿಕ್ಷೇಪಣಾಯ ಉದ್ಧೃತಂ ಪದಂ ತಥೈವ ಉದ್ವಹಂತೀ ಶೈಲಾಧಿರಾಜತನಯಾ ಮಾರ್ಗಾಚಲವ್ಯತಿಕರಾಽಕುಲಿತಾ ಸಿಂಧುಃ ಇವ ನ ಯೌ, ನ ತಸ್ಯೌ |

ಭಾಷಾಂತರ - ಆ ಮಹೇಶ್ವರನನ್ನು ನೋಡಿ ನಡುಗುತ್ತ ಸಂಕೋಚಗೊಂಡ

ಶರೀರವುಳ್ಳವಳಾಗಿ ಬೇರೆಡೆಗೆ ಇಡಲು ಎತ್ತಿದ ಕಾಲನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡ ಪಾರ್ವತಿಯು, ಜೋರಾಗಿ ಹರಿದು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟವು ಅಡ್ಡವಾದ ನದಿಯಂತೆ ಹೋಗಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೇ, ನಿಲ್ಲಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದವಳಾದಳು.

ವಿವರಣೆ - ಪಾರ್ವತಿಯು ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ಹೊರಟಾಗ ಪರಮೇಶ್ವರನು ತನ್ನ ನಿಜರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ, ಅವಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದಾಗ, ತನ್ನ ಆರಾಧ್ಯ ದೈವವೇ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಬಂದು ನಿಂತಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಆತನನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಪಾರ್ವತಿಯು ಗಾಬರಿಗೊಂಡಳು. ಅದರಿಂದ ಮೈಯೆಲ್ಲ ನಡುಗಲು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ತನ್ನ ಅಭೀಷ್ಟವು ನೆರವೇರಿತೆಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆನಂದವೂ ಆಯಿತು. ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಸಹಜವಾದ ಸಂಕೋಚವೂ ಉಂಟಾಯಿತು. ಜೋರಾಗಿ ಹರಿದು ಬರುತ್ತಿದ್ದ ನದಿಯ ಮಾರ್ಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟವು ಎದುರಾದಂತೆ, ಮುಂದೂ ಹೋಗಲಾಗದ ಅಥವಾ ಅಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳಾದಳು ಎಂದು ಕವಿಯು ಪಾರ್ವತಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು - 1. ವೆಪಥುಃ ಅಸ್ಯಾ ಅಸ್ತೀತಿ - ವೆಪಥುಮತೀ (ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ)
2. ರಸೇನ ಸಹಿತಾ - ಸರಸಾ, ಅಙ್ಗಮೇವ ಯಃ - ಅಙ್ಗಯಃ, ಸರಸಾ ಅಙ್ಗಯಃ
ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ - ಸರಸಾಙ್ಗಯಃ | 3. ಉದ್ರಹತೀತಿ - ಉದ್ರಹಂತಿ | 4. ಅಧಿಕೋ
ರಾಜಾ - ಅಧಿರಾಜಃ, (ಗತಿಸಮಾಸ), ರಾಜನ್ ಶಬ್ದವು ಸಮಾಸಾಂತವಾದ್ದರಿಂದ ಟಚ್
ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಅಧಿರಾಜಃ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಶೈಲಾನಾಮ್ ಅಧಿರಾಜಃ - ಶೈಲಾಧಿರಾಜಃ,
ತಸ್ಯ ತನಯಾ - ಶೈಲಾಧಿರಾಜತನಯಾ | 5. ಮಾರ್ಗೇ ಅಚಲಃ - ಮಾರ್ಗಾಽಚಲಃ,
ತಸ್ಯ ವ್ಯತಿಕರಃ - ಮಾರ್ಗಾಽಚಲವ್ಯತಿಕರಃ, ತೇನ ಆಕುಲಿತಾ -
ಮಾರ್ಗಾಽಚಲವ್ಯತಿಕರಾಕುಲಿತಾ | 6. ಸಿಂಧು - ನದಿ, 7. ಯಥೌ - ಯಾ ಧಾತು,
ಲಿಟ್ ಲಕಾರ, ಪ್ರ.ಪು.ಏ. 8. ಷ ಧಾತು, ಲಿಟ್ ಲಕಾರ, ಪ್ರ.ಪು.ಏ. 9. ಇದು
ವಸಂತತಿಲಕಾ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿದೆ, ವೃತ್ತಾ ವಸಂತತಿಲಕಾ ತಭಜಾಜಗೈಃ ಎಂಬುದು ಅದರ
ಲಕ್ಷಣ. ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ತಗಣ, ಭಗಣ, ಎರಡುಜಗಣಗಳು ಹಾಗೂ ಎರಡು ಗುರು
ವರ್ಣಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತವೆ.

1.5.18 ಈಶ್ವರನು ಪಾರ್ವತಿಯ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಅನ್ವಯ - ಅವನತಾಙ್ಗಿ ! ಅಥ ಪ್ರಭೃತಿ ತವ ತಪೋಭಿಃ ಕ್ರೀತಃ ದಾಸಃ ಅಸ್ಮಿ
ಇತಿ ಚಂದ್ರಮೌಲೌ ವಾದಿನಿ ಸತಿ, ಸಾ ಅಹ್ನಾಯ ನಿಯಮಜಂ ಕ್ಲಮಮ್

उत्ससर्ज । हि क्लेशः फलेन पुनः नवतां विधत्ते ।

ಭಾಷಾಂತರ - (ಎಲೈ) ಪಾರ್ವತಿಯೇ! ಇಂದಿನಿಂದ ನಿನ್ನ ತಪಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಖರೀದಿಸಿಕೊಂಡ ಸೇವಕನಾಗಿದ್ದೇನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಚಂದ್ರಶೇಖರನು ಹೇಳಲಾಗಿ ಆ ಪಾರ್ವತಿಯ ತತ್ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ತಪಸ್ಸಿಂದುಂಟಾದ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಮರೆತುಬಿಟ್ಟಳು. ಏಕೆಂದರೆ, ದುಃಖವು ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಮತ್ತೆ ಹೊಸದಾದ ಭಾವವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಚಂದ್ರಮೌಲಿಯಾದ ಶಂಕರನು ತಾನು ಇಂದಿನಿಂದ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೊಂಡುಕೊಂಡ ನಿನ್ನ ದಾಸನೆಂದು ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಭಗವಂತನು ಭಕ್ತಾಧೀನ. ಆ ಮಾತಿನಿಂದ, ಅತ್ಯಂತ ಸಂತೋಷಗೊಂಡವಳಾಗಿ ಪಾರ್ವತಿಯು ತಾನು ಹಿಂದೆ ನಡೆಸಿದ ಘೋರವಾದ ತಪಸ್ಸಿನ ಕಷ್ಟವನ್ನೂ ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಮರೆತು ಬಿಟ್ಟಳು. ಏಕೆಂದರೆ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥವು ದೊರೆತ ಮೇಲೆ ಇಷ್ಟ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ನಡೆಸಿದ ಕಠಿಣವಾದ ಕಾರ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ಮರೆತಂತಾಗಿ ಧನ್ಯತಾ ಭಾವವು ಮೂಡಿ, ಬರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ, ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಹೊಸ ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಮೂಡಿಸುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಧನ್ಯತೆಯ ಮನೋವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು - 1. अवनतम् अङ्गं यस्याः सा - अवनताङ्गी ಇದರ ಸಂಬೋಧನರೂಪ ಅवनತಾङ್ಗಿ । 2. आत्मानं ददाति इति - दासः। 3. चन्द्रः मौलौ यस्य सः - चन्द्रमौलिः, तस्मिन् - चन्द्रमौलौ। 4. वदतीति वादी, तस्मिन् - वादिनि। 5. अह्नाय - ಬೇಗನೆ. 6. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರವಿದೆ. 7. ಇಲ್ಲಿಯೂ ವಸಂತತಿಲಕಾ ವೃತ್ತವಿದೆ.

1.6 ಸ್ವಪರೀಕ್ಷಾ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು

1.6.1 ಪ್ರಬಂಧರೂಪದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು

1. ಕಾಲಿದಾಸಕವಿಯ ಜೀವನ ಹಾಗೂ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತು ಬರೆಯಿರಿ.
2. ಕಾಲಿದಾಸನ ಕಾಲ ಮತ್ತು ಕೃತಿಗಳ ಬಗೆಗೆ ಪ್ರಬಂಧವೊಂದನ್ನು ರಚಿಸಿರಿ.
3. ಕಾಲಿದಾಸನ ಶೈಲಿ, ಕವಿತಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಹಾಗೂ ಅವನಿಗೆ ದೊರೆತ ಗೌರವಗಳ ಬಗೆಗೆ ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಬರೆಯಿರಿ.
4. ಪಾಠ್ಯಭಾಗದ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ.

5. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಈಶ್ವರನ ಬಗೆಗೆ ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರಿ.
6. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗೆ ಉಮೆಯು ಏನೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದಳು? ವಿವರಿಸಿ.

1.6.2 ಲಘುಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

1. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ
2. ಪಾರ್ವತಿ
3. ಕುಮಾರಸಂಭವ
4. ಉಪಮಾಕಾಲಿದಾಸ್ಯ
5. ವಸಂತತಿಲಕಾವೃತ್ತ
6. ವಂಶಸ್ಥವೃತ್ತ
7. ದಾಸೀ
8. ಅಭಿಜ್ಞಾನಶಾಕುಂತಲ
9. ಕಾಲಿದಾಸನ ಕೃತಿಗಳು

1.7 ಕಾರ್ಯಚಟುವಟಿಕೆಗಳು

- 1.7.1 ಕಾಲಿದಾಸನ ಎಲ್ಲ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ.
- 1.7.2 ಕಾಲಿದಾಸನ ಬಗೆಗೆ ಇರುವ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡು ಓದಿರಿ.

ಡಾ|| ಅನಂತ ನಾಗೇಂದ್ರ ಭಟ್ಟ

ಘಟಕ - 2 ಪದ್ಯಭಾಗ - 2
ಸುಭಾಷಿತಾನಿ। (ಸುಭಾಷಿತಗಳು)

ಪರಿವಿಡಿ

2.0 ಘಟಕದ ಉದ್ದೇಶ
2.1 ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ
2.2 ಪಾಠ್ಯಭಾಗ - ಸುಭಾಷಿತಾನಿ ।
2.3 ಪಾಠ್ಯದ ಅನುವಾದ - ಸುಭಾಷಿತಗಳು
2.4 ಅನ್ವಯ ಹಾಗೂ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು
2.5 ಸ್ವ ಪರೀಕ್ಷಾ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು
2.6 ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು

2.0 ಘಟಕದ ಉದ್ದೇಶ

1. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಾತ್ಮಕ ಸುಭಾಷಿತಗಳನ್ನು ಪರಿಚಯಮಾಡಿಕೊಡುವುದು.
2. ಆ ಸುಭಾಷಿತಗಳ ಪದಚ್ಛೇದ, ಅನ್ವಯ, ವಿಗ್ರಹ, ವ್ಯಾಕರಣಾಂಶಗಳು, ವಿವರಣೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾವ್ಯತ್ಯಯನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದು.
3. ಕಠಿಣಪದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿ, ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು.
4. ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದ ಪಾಠ್ಯಭಾಗವನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಕೆಲವು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಹಾಗೂ ಕೆಲವು ಕಾರ್ಯಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.

2.1 ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

2.1.1 ಸುಭಾಷಿತವೆಂದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ನುಡಿಗಟ್ಟು. ಯಾವ ನುಡಿಯು ಅನುಭವದ ಸಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದೋ ಅಥವಾ ನೀತಿಯೊಂದನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದೋ ಅಥವಾ ವಿಚಾರವೊಂದನ್ನು ಹೃದ್ಯವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಚಮತ್ಕಾರಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಸುವುದೋ, ಅದನ್ನು ಸುಭಾಷಿತವೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತಿ, ಸದುಕ್ತಿ ನೀತಿ ಮುಂತಾದ ಪದಗಳನ್ನೂ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಸುಭಾಷಿತವು ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಗದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಾಗಲೀ ಇರಬಹುದು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸುಭಾಷಿತಗಳು ಪದ್ಯರೂಪಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಪಾರ್ಯಭಾಗವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಪದ್ಯರೂಪದ ಕೆಲವು ಸುಭಾಷಿತಗಳನ್ನು ಆಯ್ಕೆಮಾಡಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

2.1.2 ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ವೇದ, ಪುರಾಣ, ಇತಿಹಾಸ, ಕಾವ್ಯ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರಗಳ ಸಾವಿರಾರು ಕೃತಿಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸುಭಾಷಿತಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಇದರಿಂದ ಸುಭಾಷಿತಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪಾರವಾಗಿವೆ. ಒಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ಸುಭಾಷಿತವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸುಭಾಷಿತಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುವ ಕೃತಿಗಳೂ ಸಹ ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಕೆಲವು ಕವಿಗಳು ಕೋಶರೂಪದ ಸುಭಾಷಿತ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಭರ್ತೃಹರಿಯು ರಚಿಸಿದ ಶತಕತ್ರಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಮೊದಲನೆಯ ಶತಕವು ಶೃಂಗಾರದ ಬಗೆಗೆ ತಿಳಿಸುವಂತಹಕೋಶ. ಎರಡನೆಯ ಶತಕವು ನೀತಿಬೋಧಕ ಕೋಶ. ಮೂರನೆಯ ಶತಕವು ವೈರಾಗ್ಯದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಚುರಪಡಿಸುವ ಕೋಶವೆನ್ನಬಹುದಾಗಿದೆ. ಮೂರ್ಖಪದ್ಧತಿ ವಿದ್ವತ್ಪದ್ಧತಿ, ಸಜ್ಜನಪದ್ಧತಿ, ಮಹಾತ್ಮರಪದ್ಧತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂತರ್ಗತ ವಿಭಾಗಗಳಿರುವುದನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

2.1.3 ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಬೇರೆಬೇರೆ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸುಭಾಷಿತ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ವಿಷಯಾನುಗುಣವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುವುದನ್ನೂ ಸಹ ಕಾಣಬಹುದು. ಶ್ರೀಧರದಾಸನ ಸದುಕ್ತಿಕರ್ಣಾಮೃತ, ವಲ್ಲಭದೇವನ ಸೂಕ್ತಿಮುಕ್ತಾವಲಿ, ಹರಿಕವಿಯ ಹಾರಾವಲಿ ಮುಂತಾದವು ಈ ಬಗೆಯ ಸುಭಾಷಿತ ಸಂಗ್ರಹಗಳು. ಸುಭಾಷಿತರತ್ನಭಾಂಡಾಗಾರ, ಸಮಯೋಚಿತ ಪದ್ಯಮಾಲಿಕಾ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸುಭಾಷಿತ ಸಂಗ್ರಹಗಳು

ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಸುಭಾಷಿತಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಅವುಗಳ ಭಾಷಾಂತರವನ್ನು ಕನ್ನಡ, ಹಿಂದಿ, ಆಂಗ್ಲ ಮೊದಲಾದ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ನೀಡಿರುವ ಅನೇಕ ಸುಭಾಷಿತ ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಂಥಗಳು ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿವೆ.

2.1.4 ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಕ ಪ್ರಕಾರವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಕೋಶಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸುಭಾಷಿತ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ಕವಿಗಳು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನರೆಂದರೆ ಸುಂದರಪಾಂಡ್ಯ, ಭರ್ತೃಹರಿ, ನೀಲಕಂಠದೀಕ್ಷಿತ, ವೇಂಕಟಾಧ್ವರಿ ಮೊದಲಾದವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ನೀತಿದ್ವಿಪಷ್ಟಿಕಾ, ನೀತಿ-ಶೃಂಗಾರ-ವೈರಾಗ್ಯಶತಕಗಳು, ಕವಿವಿಡಂಬನ-ಸಭಾರಂಜನ-ವೈರಾಗ್ಯಶತಕಗಳು, ಸುಭಾಷಿತಕೌಸ್ತುಭ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಾರವಿ, ಕಾಲಿದಾಸ, ಮಾಘ ಮೊದಲಾದ ಕವಿಗಳ ನೂರಾರು ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಸುಭಾಷಿತಗಳು ಇರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಭಾಸ, ವಿಶಾಖದತ್ತ, ಶೂದ್ರಕ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಕಾರರ ಗದ್ಯರೂಪದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪದ್ಯರೂಪದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜನಪ್ರಿಯವಾದ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ. ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತಗಳಂತೂ ಸುಭಾಷಿತ ಸಂಗ್ರಹಗಳ ಗಣಿಯೆಂದರೆ ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಆ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ನುಡಿಮುತ್ತುಗಳು ನೋಡಿಸುತ್ತವೆ.

2.1.5 ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ಯಾಭವನವು ರಾಮಾಯಣ ಹಾಗೂ ಮಹಾಭಾರತಗಳಿಂದ ಸುಭಾಷಿತಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಆಂಗ್ಲಾನುವಾದಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುತ್ತಿದೆ. ಲುಡ್‌ವಿಕ್ ಸ್ಟನ್‌ಬಾಕ್ ಎಂಬ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸುಭಾಷಿತಗಳು ಅನೇಕ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಶಿಯಾರ್‌ಪುರದಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಲೋಕೋಕ್ತಿಗಳು ಮತ್ತು ಕವಿಸೂಕ್ತಿಗಳು ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯಿಂದ ಎಚ್. ಎಸ್. ಅಚ್ಚಪ್ಪ ಅನ್ನುವವರು ಬೃಹತ್ ಸುಭಾಷಿತ ಸಂಗ್ರಹಗ್ರಂಥವೊಂದನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸುಭಾಷಿತ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಂಗ್ರಹವು ಬೆಳಕನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಿವೆ.

2.1.6 ಇಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕವಿಗಳು ರಚಿಸಿರುವ ಹತ್ತು ಸುಭಾಷಿತ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಪಾಠ್ಯವಾಗಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಕೇವಲ ದಿಕ್‌ಸೂಚಿ ಮಾತ್ರ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನೂ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸುಭಾಷಿತ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಓದಿ, ಸೂಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಮನನ ಮಾಡಿ, ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಸದುಕ್ತಿಗಳು ಕಂಠಪಾಠವಾದರೆ ಭಾಷಣಗಳಲ್ಲಿ,

ಸಂಭಾಷಣೆಗಳಲ್ಲಿ, ಲೇಖನಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂದರ್ಭಿಕವಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವವು. ಸುಭಾಷಿತಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ನೀತಿಗಳನ್ನು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಸಂಸ್ಕೃತರಾಗಬಹುದು. ಕೆಲವು ಸುಭಾಷಿತಗಳಿಂದ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಬಹುದು. ಈ ಎಲ್ಲ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಸುಭಾಷಿತಗಳು ಅತ್ಯುಪಯುಕ್ತವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯರಾಶಿಯಾಗಿರುತ್ತವೆ.

2.2. ಪಾಠ್ಯಭಾಗ - ಸುಭಾಷಿತಾನಿ |

- 2.2.1 ಛಿನ್ನೋಽಪಿ ಚಂದನತರುಃ ನ ಜಹಾತಿ ಗಂಧಮ್
 ವೃದ್ಧೋಽಪಿ ವಾಽಪಣಪತಿಃ ನ ಜಹಾತಿ ಲಾಭಮ್ |
 ಯನ್ತ್ರಾರ್ಪಿತೋ ಮಧುರತಾಂ ನ ಜಹಾತಿ ಚಕ್ಷುಃ
 ಕ್ಷಿಣೋಽಪಿ ನ ತ್ಯಜತಿ ಶೀಲಗುಣಾನ್ ಸುಶೀಲಃ ||
- 2.2.2 ಪಙ್ಗೋ ಧನ್ಯಸ್ತ್ವಮಸಿ ನ ಗೃಹಂ ಯಾಸಿ ಯೋಽರ್ಥೋ ಪರೇಷಾಮ್
 ಧನ್ಯೋಽನ್ಧ, ತ್ವಂ ಧನಮದವತಾಂ ನೇಕ್ಷಸೇ ಯನ್ಮುಖಾನಿ |
 ಶ್ಲಾಘ್ಯೋ ಮೂಕ, ತ್ವಮಸಿ ಕೃಪಣಂ ಸ್ತೌಷಿ ನಾರ್ಥಾಶಯಾ ಯಃ
 ಸ್ತೋತವ್ಯಸ್ತ್ವಂ ಬಧಿರನ ಗಿರಂ ಯಃ ಖಲಾನಾಂ ಶೃಣೋಷಿ ||
- 2.2.3 ನಿಂದಂತು ನೀತಿನಿಪುಣಾ ಯದಿ ವಾ ಸ್ತುವಂತು
 ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಸಮಾವಿಶತು ಗಚ್ಛತು ವಾ ಯಥೇಷ್ಟಮ್ |
 ಅದೈವ ವಾ ಮರಣಮಸ್ತು ಯುಗಾಂತರೇ ವಾ
 ನ್ಯಾಯ್ಯಾತ್ಪಥಃ ಪ್ರವಿಚಲಂತಿ ಪದಂ ನ ಧೀರಾಃ ||
- 2.2.4 ನ ವಿಧಯಾ ನೈವ ಕುಲೇನ ಗೌರವಮ್
 ಜನಾನುರಾಗೋ ಧನಿಕೇಷು ಸರ್ವದಾ |
 ಕಪಾಲಿನಾ ಮೌಲಿಧೃತಾಪಿ ಜಾಹ್ಲವಿ
 ಪ್ರಯಾತಿ ರತ್ನಾಕರಮೇವ ಸರ್ವದಾ ||
- 2.2.5 ಕಾಕಃ ಪದ್ಮವನೇ ರತಿಂ ನ ಕುರುತೇ, ಹಂಸೋ ನ ಕೂಪೋದಕೇ
 ಮೂರ್ಖಃ ಪण्डಿತಸಂಘಮೇ ನ ರಮತೇ ದಾಸೋ ನ ಸಿಹಾಸನೇ |
 ದುಷ್ಟಃ ಸಜ್ಜನಸಂಘಮಂ ನ ಸಹತೇ ನೀಚಂ ಜನಂ ಸೇವತೇ
 ಯಾ ಯಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸ್ವಭಾವನಿಯತಾ ಕೇನಾಪಿ ನ ತ್ಯಜ್ಯತೇ ||

- 2.2.6 ಮಾತ್ರಾ ಸಮಂ ನಾಸ್ತಿ ಶರೀರಪೋಷಣಮ್,
 ಚಿಂತಾ ಸಮಂ ನಾಸ್ತಿ ಶರೀರಶೋಷಣಮ್ |
 ಮಿತ್ರಂ ವಿನಾ ನಾಸ್ತಿ ಶರೀರತೋಷಣಮ್
 ವಿಧ್ಯಾಂ ವಿನಾ ನಾಸ್ತಿ ಶರೀರಭೂಷಣಮ್ ||
- 2.2.7 ಅರ್ಥಾಗಮೋ ನಿಯಮರೋಗಿತಾ ಚ
 ಪ್ರಿಯಶ್ಚ ಭಾರ್ಯಾ ಪ್ರಿಯವಾದಿನಿ ಚ |
 ವಶ್ಯಶ್ಚ ಪುತ್ರೋಽರ್ಥಕರೀ ಚ ವಿಧ್ಯಾ
 ಷಟ್ ಜೀವಲೋಕಸ್ಯ ಸುಖಾನಿ ರಾಜನ್ ||
- 2.2.8 ಧೈರ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಪಿತಾ ಕ್ಷಮಾ ಚ ಜನನಿ ಶಾಂತಿಶ್ಚಿರಂ ಗೇಹಿನಿ
 ಸತ್ಯಂ ಸುನುರಯಂ ದಯಾ ಚ ಭಗಿನಿ ಭ್ರಾತಾ ಮನಃಸಂಯಮಃ |
 ಶಯ್ಯಾ ಭೂಮಿತಲಂ ದಿಶೋಽಪಿ ವಸನಂ ಜ್ಞಾನಾಮೃತಂ ಭೋಜನಮ್
 ಏತೇ ಯಸ್ಯ ಕುಡುಮ್ಬಿನೋ ವದ ಸಖೇ ಕಸ್ಮಾದ್ಭಯಂ ಯೋಗಿನಃ ||
- 2.2.9 ವಿಪದಿ ಧೈರ್ಯಮಥಾಭ್ಯುದಯೇ ಕ್ಷಮಾ
 ಸದಸಿ ವಾಕ್ಪದ್ಧತಾ ಯುಧಿ ವಿಕ್ರಮಃ |
 ಯಶಸಿ ಚಾಭಿರತಿರ್ವಿಸನಂ ಶ್ರುತೌ
 ಪ್ರಕೃತಿಸಿದ್ಧಮಿದಂ ಹಿ ಮಹಾತ್ಮನಾಮ್ ||
- 2.2.10 ವರಂ ದರಿದ್ರಃ ಶ್ರುತಿಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಗಃ
 ನ ಚಾಪಿ ಮೂರ್ಖೋ ಬಹುರತ್ನಸಂಯುತಃ |
 ಸುಲೋಚನಾ ಜೀರ್ಣಪಟಾಪಿ ಶೋಭತೇ
 ನ ನೇತ್ರಹೀನಾ ಕನಕೈರಲಂಕೃತಾ ||

2.3 ಪಾಠ್ಯದ ಅನುವಾದ - ಸುಭಾಷಿತಗಳು

- 2.3.1 ಭಾಷಾಂತರ - ಗಂಧದ ಮರವು ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರೂ (ತನ್ನ) ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು
 ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮುದುಕನಾದರೂ ಸಹ ಅಂಗಡಿಯ ಶೆಟ್ಟಿಯು ಲಾಭವನ್ನು
 ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. ಕಬ್ಬು ಯಂತ್ರಕ್ಕೆ (ಗಾಣದ ಬಾಯಿಗೆ) ಕೊಟ್ಟಿರೂ (ತನ್ನ)
 ಮಾಧುರ್ಯವನ್ನು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. ಸದ್ಗುಣಶೀಲನಾದವನು ಕ್ಷೀಣಿಸುತ್ತ
 ಹೋದರೂ (ತನ್ನ) ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ : ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಸಜ್ಜನರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಕೃಪಣನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಎಂತಹ ಕಷ್ಟದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಬಂದೊದಗಿದರೂ ತಮ್ಮ ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. ಸಜ್ಜನರ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಗಂಧದ ಸುವಾಸನೆಯನ್ನೂ, ಕಬ್ಬಿನ ಸಿಹಿಯನ್ನೂ ಹೋಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗಂಧದ ಮರವನ್ನು ಕಡಿದರೂ ಅದು ತನ್ನ ಸುಗಂಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕಬ್ಬನ್ನು ಗಾಣಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟರೂ ತನ್ನ ಮಾಧುರ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆಯೇ ಸಜ್ಜನರು ಕಷ್ಟದಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ತಮ್ಮ ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ, ದುರ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅತ್ಯಂತ ಆಸೆಯುಳ್ಳ ಅಂಗಡಿಯ ಮಾಲಿಕನು ವೃದ್ಧನಾದರೂ ಆಸೆಯನ್ನು ಬಿಡದೇ ಧನಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ. ಅಂತೂ ಸ್ವಭಾವವು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವಂತಹದಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಕವಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

2.3.2 ಭಾಷಾಂತರ - ಹೇ ಹೆಳವನೇ , ಬೇಡುವವನಾಗಿ ಬೇರೆಯವರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಇದರಿಂದ) ನೀನು ಧನ್ಯನಾಗಿರುವೆ. ಹೇ ಕುರುಡನೇ, ಧನಮದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಮುಖಗಳನ್ನು ನೀನು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಇದರಿಂದ) ನೀನು ಧನ್ಯನು. ಹೇ ಮೂಕನೇ, ನೀನು ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹನಾಗಿರುವೆ. (ಏಕೆಂದರೆ) ಹಣದ ಆಸೆಯಿಂದ ಕೃಪಣನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೇ ಕಿವುಡನೇ, ನೀನು ಸ್ತುತೃಹ್ವನಾಗಿರುವೆ. (ಏಕೆಂದರೆ) ದುಷ್ಟರ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ದಾನಮಾಡದವರನ್ನೂ ಧನದಿಂದ ಮತ್ತರಾದವರನ್ನೂ, ಕೃಪಣರನ್ನೂ, ದುಷ್ಟರನ್ನೂ ನಿಂದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಬಡತನದ ಬೇಗೆಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು, ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧನಿಕರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಸಹಾಯವನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ, ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡದೇ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋಚಿದಂತೆ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ, ಹೆಳವನಾದವನು ಇಚ್ಛೆಪಟ್ಟರೂ ಸಹಾಯವನ್ನು ಬೇಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನ್ಯರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಲು ಶಕ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ, ಅವನೇ ಧನ್ಯನು. ಏಕೆಂದರೆ, ನಿರರ್ಥಕವಾದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೇಳಬೇಕಾದ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯು ಅವನಿಗೆ ಒದಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ, ಅಂಧನೂ ಕೂಡ ಧನ್ಯನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಧನಮದದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಅಟ್ಟಹಾಸವನ್ನು ಕಾಣದೇ

ಸುಖವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಕಣ್ಣಿದ್ದವನು ಧನಾಂಧರ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ನೋಡಿ, ದುಃಖಿಸುವಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಕೃಪಣರನ್ನೂ ಸಹ ಸ್ತುತಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಮೂಕನಿಗೆ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಒದಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಅವನು ಶ್ಲಾಘ್ಯನು ದುಷ್ಟ ಜನರು ಸಜ್ಜನರ ಬಗೆಗೆ ವೃಥಾ ಅಪವಾದಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಸರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕಿವುಡರು ತಮ್ಮ ನಿಂದೆಯನ್ನು ಕೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ದುಃಖವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರೇ ಧನ್ಯರು ಎಂಬುದಾಗಿ ಕವಿಯು ತಿಳಿಸುತ್ತ, ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನರಿಗಾಗುವ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

2.2.3 ಭಾಷಾಂತರ - ನೀತಿನಿಪುಣರು ಒಂದು ವೇಳೆ ನಿಂದಿಸಲಿ ಅಥವಾ ಹೊಗಳಲಿ. ಸಂಪತ್ತು ಬಂದು ಸೇರಲಿ ಅಥವಾ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ನಶಿಸಲಿ. ಇಂದೇ ಮರಣವು ಬೇಕಾದರೆ ಬರಲಿ ಅಥವಾ ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಲಿ (ಏನೇಆದರೂ) ಧೀರರು ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾದ ನಿಲುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತೆರಳುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ವಿದ್ವಾಂಸರ (ಧೀರರ) ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಕವಿಯು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಧೀರರು ಎಂತಹ ಸಂದರ್ಭವು ಒದಗಿಬಂದರೂ ನ್ಯಾಯಯುತವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾರಾದರೂ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಹೊಗಳಲಿ ಅಥವಾ ತೆಗಳಲಿ. ಅದರಿಂದ ಅವರು ಸನ್ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅನ್ಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ತಾವು ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಧರ್ಮಪಥದಿಂದ ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಉಂಟಾದರೂ ಅಥವಾ ಉಂಟಾಗದಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಮರಣವೇ ಸಂಭವಿಸುವುದಾದರೂ, ತಮ್ಮ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬದಲಿಸಿ ಅನ್ಯಾಯದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರು ನ್ಯಾಯಪರವಾದ ಸನ್ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಯಾವುದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ಬಿಡದೇ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

2.3.4 ಭಾಷಾಂತರ - ಗೌರವವು ವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲೂ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಸತ್ಕುಲದಿಂದಲೂ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಹಣವಂತರಲ್ಲಿ ಜನಾನುರಾಗವು (ಇರುವುದು) ಶಿವನಿಂದ ಗಂಗೆಯು ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಮುದ್ರವನ್ನೇ ಕುರಿತು ಹೋಗುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಯಾರಿಗೂ ಸಿಗದ ಗೌರವವು ಧನವಂತನಿಗೆ ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಕವಿಯು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಸದಾಚಾರವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ಕುಲದಿಂದಲಾಗಲೀ ಸರಿಯಾದ ಗೌರವ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯೊಂದ ರಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುತ್ತು ರತ್ನಗಳೆಲ್ಲ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ರತ್ನಾಕರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಗಂಗೆಯನ್ನು ಈಶ್ವರನು ತಲೆಯಲ್ಲೇ ಧರಿಸಿದ್ದರೂ, ಅವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಮುದ್ರದತ್ತ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಸಮುದ್ರವು ರತ್ನಾಕರವಾಗಿದೆ. ಸಮುದ್ರದ ನೀರು ಉಪ್ಪಾಗಿದ್ದರೂ, ಈಶ್ವರನು ಜ್ಞಾನವಂತನಾಗಿದ್ದರೂ ಗಂಗೆಯು ರತ್ನದ ಮೇಲಿನ ಮೋಹದಿಂದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕವಿಯು ಹೇಳುತ್ತ ಧನವಂತರಿಗೆ ಸಿಗುವ ವಿಶೇಷ ಗೌರವವನ್ನು ಹೃದಯವಾಗಿ ಸೆರೆಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆ.

2.3.5 ಭಾಷಾಂತರ - ಕಾಗೆಯು ಪದ್ಮವನದಲ್ಲಿ ರಮಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹಂಸವು ಬಾವಿಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೇಲಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅವಿದ್ಯಾವಂತನು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಸೇವಕನು ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಶೋಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ದುಷ್ಟನು ಸಜ್ಜನರ ಸಹವಾಸವನ್ನು ಇಷ್ಟಪಡುವುದಿಲ್ಲ (ಹಾಗೂ) ಕೆಳಮಟ್ಟದ ಜನರನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾನೆ. ಯಾರಿಗೆ ಯಾವ ಪ್ರಕೃತಿಯು (ಇರುವುದೋ ಹಾಗೆ) ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಆ ಸ್ವಭಾವವು) ಯಾರಿಂದಲೂ ಬಿಡಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿದತ್ತವಾದ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಯಾವನೂ ಬಿಡಲಾರ ಎಂಬಂಶವನ್ನು ಕವಿಯು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪದ್ಮವನವು ಅತ್ಯಂತ ರಮ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಕಾಗೆಗೆ ಇಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಂಸವು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುವುದಾದರೂ ದೊಡ್ಡದಾದ ಸರೋವರವನ್ನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ದುಷ್ಟರು ಸಜ್ಜನರ ಸಂಗವನ್ನು ಮಾಡದೇ ದುರ್ಜನರೊಡನೆ ಸೇರುತ್ತಾನೆ. ಅವಿದ್ಯಾವಂತನಿಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರೊಂದಿಗೆ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸೇವಕನು ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರೆ ಶೋಭಿಸಲಾರ. ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಹಜವಾದ ಸ್ಥಾನ, ಮಾನ, ಗೌರವಾದಿಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ತಮಗೆ ಸಹಜವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಇಷ್ಟಪಡುವರೇ ವಿನಹ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದದ್ದಾದರೂ ಅದನ್ನು ಸಹಜವಾಗಿ ಅರಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಕವಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ.

2.3.6 ಭಾಷಾಂತರ - ತಾಯಿಗೆ ಸಮವಾಗಿ (ನಮ್ಮ) ಶರೀರವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವವರಿಲ್ಲ.

ಚಿಂತೆಗೆ ಸಮವಾದ ಶರೀರದ ಶೋಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಮಿತ್ರನಿಲ್ಲದೇ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲ. ವಿದ್ಯೆಯಿಲ್ಲದೇ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಭೂಷಣವಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ತಾಯಿಗಿಂತಲೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿಸುವವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ತಾಯಿಯು ತನ್ನ ಸುಖವನ್ನಾದರೂ ಬಿಟ್ಟು ಪುತ್ರರನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಚಿಂತೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಭಯಂಕವಾದದ್ದು. ಏಕೆಂದರೆ, ದೇಹವನ್ನೇ ಕ್ರಮೇಣ ನಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಮಿತ್ರನಿಗೆ ಸರಿಸಮನವಾಗಿ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಲ್ಲ. ಮಿತ್ರನ ಸ್ಥಾನವು ಅಂತಹದು. ಯಾರೊಂದಿಗೂ ಮಾತನಾಡಲಾರದ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಮಿತ್ರನೊಂದಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಂಡು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೆಮ್ಮದಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ವಿದ್ಯಾವಂತನು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ, ವಿದ್ಯೆಯೆ ಎಲ್ಲ ಆಭರಣಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನದು. ವಿದ್ಯೆಯಂತಹ ಇನ್ನೊಂದು ಆಭರಣವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಕವಿಯ ಆಶಯ. ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ತಾಯಿ, ಮಿತ್ರ, ಚಿಂತೆ ಹಾಗೂ ವಿದ್ಯೆ ಇವುಗಳ ವಿಶೇಷತೆಯನ್ನು ಸೊಗಸಾಗಿ ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾನೆ.

2.3.7 ಭಾಷಾಂತರ - ಎಲೈ ರಾಜನೇ, ಹಣದ ಆದಾಯ ಮತ್ತು ಸದಾಕಾಲ ಆರೋಗ್ಯ ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹಿತ ಮತ್ತು ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತನ್ನಾಡುವ ಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ಅಧೀನನಾಗಿರುವ ಪುತ್ರ ಹಾಗೂ ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ (ಈ) ಆರು ಜೀವಲೋಕದ ಸುಖ(ಸಾಧನ)ಗಳು (ಆಗಿರುತ್ತವೆ)

ವಿವರಣೆ - ಕವಿಯೊಬ್ಬನು ರಾಜನಿಗೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವ ಆರು ಬಗೆಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಹೆಚ್ಚು ಧನಾಗಮಗಳು, ಒಳ್ಳೆಯ ಆರೋಗ್ಯ, ಸನ್ಮಿತ್ರ, ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವ ಪತ್ನಿ, ತನ್ನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ಪುತ್ರರು, ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವಂತಹ ವಿದ್ಯೆ ಇದ್ದವನು ಸದಾಕಾಲ ಸುಖವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದಲ್ಲದೇ ಆದಾಯವು ಕಡಿಮೆ ಇರುವ, ಅನಾರೋಗ್ಯದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ, ಸನ್ಮಿತ್ರರಿಲ್ಲದ, ಮಾತನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಡದ ಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ಪುತ್ರರಿರುವ, ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲಾಗದಂತಹ ವಿದ್ಯೆಯಿರುವವನು ಇಲ್ಲಿ ಸುಖದಿಂದ ಜೀವಿಸಲಾರ. ಇದರಿಂದ, ಒಳ್ಳೆಯ ಹಣ, ವಿದ್ಯೆ, ಮಿತ್ರ, ಆರೋಗ್ಯ, ಪತ್ನಿ, ಪುತ್ರರನ್ನು ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಕವಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ.

2.3.8 ಭಾಷಾಂತರ - ಯಾವನಿಗೆ ಧೈರ್ಯವೇ ತಂದೆ, ಮತ್ತು ಕ್ಷಮಾಗುಣವೇ ತಾಯಿ, ಶಾಂತಿಯೇ ಪತ್ನಿ, ಸತ್ಯವೇ ಪುತ್ರ, ಮತ್ತು ದಯಾಗುಣವೇ ಸಹೋದರಿ, ಮನೋನಿಗ್ರಹವೇ ಸಹೋದರ, ಭೂಮಿಯೇ ಹಾಸಿಗೆ, ದಿಕ್ಕುಗಳೇ ಬಟ್ಟೆ, ಜ್ಞಾನಾಮೃತವೇ ಊಟ (ಹೀಗೆ) ಯಾವನಿಗೆ ಇವು ಕುಟುಂಬಿಗಳೋ (ಅಂತಹ) ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಹೇ ಮಿತ್ರನೇ, ಯಾವುದರಿಂದ ಭಯ (ಎಂಬುದನ್ನು) ಹೇಳು.

ವಿವರಣೆ - ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯಶಾಲಿಯಾದ ಯೋಗಿಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿ ಕವಿಯು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಸ್ತುತಃ ಯೋಗಿಗೆ ಕುಟುಂಬವೆಂಬುದಿಲ್ಲ. ಆತನು ಕುಟುಂಬವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಆತನಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಧೈರ್ಯ, ಕ್ಷಮೆ, ಶಾಂತಿ, ಸತ್ಯ, ದಯೆ, ಮನೋನಿಗ್ರಹಗಳೆಂಬ ಗುಣಗಳು ತುಂಬಿರುತ್ತವೆ. ಭೌತಿಕವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಇಷ್ಟ ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಯೋಗಿಗೆ ಮಲಗಲು ಹಾಸಿಗೆಯು ಬೇಕೆಂದಿಲ್ಲ. ನೆಲದ ಮೇಲೆಯೇ ಅವನು ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸಬಲ್ಲ. ಉಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲು ಉತ್ತಮವಾದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಆತನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕೌಪೀನ ಧಾರಿಯಾಗಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ನಿಜವಾದ ಯೋಗಿಗೆ ರುಚಿಕರವಾದ ಊಟ ಹಾಗೂ ತಿಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನವೇ ಅಮೃತವೆಂದು ತಿಳಿದು ಸದಾಕಾಲ ಜ್ಞಾನಾಮೃತದ ಪಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ಯೋಗಿಗೆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಭಯವಿಲ್ಲ. ಈತನಿಗೆ ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಭಯವಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕವಿಯು ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಎಲೈ ಮಿತ್ರನೇ ಯಾವುದರಿಂದ ಈತನಿಗೆ ಭಯವಿದೆ? ಹೇಳು ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯೋಗಿಗೆ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಭಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಕವಿಯ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಆಶಯವಾಗಿದೆ.

2.3.9 ಭಾಷಾಂತರ - ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯುದಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮೆ, ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ವಾಕ್‌ಚಾತುರ್ಯ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮ, ಯಶಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾದರ, ಮತ್ತು ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಸನ ಈ ವಿಧಾನವು ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿದತ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಮಹಾತ್ಮರ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾತ್ಮರು ವಿಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧೃತಿಗೆಡುವುದಿಲ್ಲ. ಬದಲಿಗೆ ಧೈರ್ಯವಾಗಿ ಆಪತ್ತನ್ನು ಎದುರಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಮಗೆ ಅಭ್ಯುದಯವಾಗುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮಾಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಸಭೆ ಸಮ್ಮೇಲನಗಳಲ್ಲಿ

ವಾಕ್ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಜನರನ್ನು ರಂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಸದಾಕಾಲ ಉದ್ಯುಕ್ತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ವೇದ, ಆಗಮ, ಪುರಾಣ, ಇತಿಹಾಸ ಮೊದಲಾದ ಸದ್ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿ, ಅವುಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಅಧ್ಯಾಪನಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲ ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಕವಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ.

2.3.10 ಭಾಷಾಂತರ - ವೇದ-ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ (ಸದ್ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ) ಪಾರಂಗತನಾದವನು ಬಡವನಾದರೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಮೂರ್ಖನು ಅಪರಿಮಿತ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನಾದರೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಲ್ಲ. ಸುಂದರಿಯು ಹರಿದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವಳಾದರೂ ಶೋಭಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಕುರುಡಿಯು ಆಭರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಶೋಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಅವಿದ್ಯಾವಂತನಿಗಿಂತ ವಿದ್ಯಾವಂತನು ಹೇಗಿದ್ದರೂ ಉತ್ತಮನು ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ದೃಷ್ಟಾಂತದೊಂದಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಉತ್ತಮ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಬಡವನಾದರೂ ಆತನು ಉತ್ತಮನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ನಡವಳಿಕೆಯು ಅತ್ಯಂತ ವಿವೇಚನಾಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದು, ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅವಿದ್ಯಾವಂತನು ಅತ್ಯಂತ ಧನಿಕನಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನು ಉತ್ತಮನಾಗಲಾರ. ಏಕೆಂದರೆ, ಆತನ ನಡವಳಿಕೆಯು ವಿವೇಚನಾಯುಕ್ತವಾಗಿರಲಾರದು. ಆತನಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯೇ ಆದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಮೂರ್ಖರಿಂದ ಉತ್ತಮ ಸಮಾಜದ ನಿರ್ಮಾಣವು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸುಂದರಿಯು ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದರೂ ಶೋಭಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಹಾಗೆಯೇ, ಅಂಥಳು ಆಭರಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಳಾದರೂ ಶೋಭಿಸಲಾರಳು. ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ವಿದ್ಯಾವಂತನನ್ನು ಸುಂದರಿಗೂ ಮೂರ್ಖನನ್ನು ಅಂಥಳಿಗೂ ಹೋಲಿಸಿದ್ದಾನೆ.

2.4 ಅನ್ವಯ ಹಾಗೂ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

2.4.1 ಅನ್ವಯ - चन्दनतरुः छिन्नः अपि गन्धं न जहाति । आपणपतिः वृद्धः अपि वा लाभं न जहाति । यन्त्रार्पितः इक्षुः च मधुरतां न जहाति । सुशीलः क्षीणः अपि शीलगुणान् न त्यजति ।

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು : 1. ಇಲ್ಲಿ जहाति ಹಾಗೂ त्यजति ಎಂಬೆರಡು ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳಿವೆ. ಅವು लट् ಲಕಾರ ಪ್ರ.ಪ್ರ. ಏಕವಚನದ ರೂಪಗಳು. 2. छिन्नोऽपि, वृद्धोऽपि, क्षीणोऽपि ಇವು ಸರ್ವಣದೀರ್ಘಸಂಧಿಯಾದ ಪದಗಳು. 4. शोभनः शीलः यस्य सः-सुशीलः। 5. शील इति गुणः-शीलगुणः, तान्-शीलगुणान् । 6. चन्दनतरु-गोधदमर 7. इक्षु - कब्बु 8. गन्ध - सुवासने 9. आपण - ಅಂಗಡಿ

2.4.2 ಅನ್ವಯ - पङ्गे ! त्वं धन्यः असि, यः अर्थी परेषां गृहं न यासि । अन्ध ! धन्यः यत् त्वं धनमदवतां मुखानि नेक्षसे । मूक ! श्लाघ्यः असि, यः त्वं अर्थाशया कृपणं न स्तौषि । बधिर ! स्तोतव्यः यः त्वं खलानां गिरं न शृणोषि ।

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು : 1. पङ्गु - ಹೆಳವ, 2. अन्ध - ಕುರುಡ, 3. मूक - ಮೂಕ, 4. बधिर - ಕಿವುಡ 5. ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ पङ्गे, अन्ध, मूक, बधिर ಎಂಬ ಪದಗಳು ಸಂಬೋಧನೆಗಳು 6. असि, यासि, वेक्षसे, स्तौषि, शृणोषि ಇವು लट् ಲಕಾರದ ಮ. ಪ್ರ. ಏಕವಚನದ ಕ್ರಿಯಾಪದದ ರೂಪಗಳು. 7. धन्यस्त्वम् ಹಾಗೂ स्तोतव्यस्त्वम् ಇವು ವಿಸರ್ಗ ಸಂಧಿಯಾದ ಪದಗಳು. 8. योर्थी ಮತ್ತು धन्योन्धः ಇವೆರಡು ಪೂರ್ವರೂಪ ಸಂಧಿಯಾದ ಪದಗಳು.

2.4.3 ಅನ್ವಯ - यदि नीतिनिपुणाः निन्दन्तु वा स्तुवन्तु । लक्ष्मीः यथेष्टं समाविशतु वा गच्छतु । मरणम् अद्यैव अस्तु वा युगान्तरे वा (अस्तु) । धीराः न्याय्यात्पथः पदं न प्रविचलन्ति ।

ಟಿಪ್ಪಣಿ : 1. निन्दन्तु, स्तुवन्तु, आविशन्तु, गच्छतु अस्तु ಈ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳು लोट् ಲಕಾರದ ರೂಪಗಳು. ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ರೂಪಗಳು ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷದ ಬಹುವಚನ ರೂಪ. ಅಂತ್ಯದ ಎರಡು ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳು ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷದ ಏಕವಚನರೂಪ. 2. नीत्या निपुणः - नीतिनिपुणः, ते - नितिनिपुणाः । 3. न्यायात् अनपेतं - न्याय्यं, तस्मात् - न्याय्यात् । 4. पथः - ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿ 5. प्रकर्षेण चलन्ति इति प्रविचलन्ति । 6. अद्य + एव = अद्यैव (ವೃದ್ಧಿಸಂಧಿ) 7. इष्टं अनतिक्रम्य - यथेष्टम् ।

2.4.4 ಅನ್ವಯ - विद्यया गौरवं न (लभ्यते) । एवं कुलेन गौरवं न

(ಲಭ್ಯತೆ) । ಸರ್ವದಾ ಧನಿಕೇಷು ಜನಾನುರಾಗಃ (ಸಂಭವತಿ) । ಕಪಾಲಿನಾ ಮೌಲಿಧೃತಾಪಿ ಜಾಹ್ನವೀ ಸರ್ವದಾ ರತ್ನಾಕರಮ್ ಏವ ಪ್ರಯಾತಿ ।

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು : 1. ಪ್ರಯಾತಿ - ಪ್ರಕರ್ಮಣ ಯಾತಿ । ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗ, ಯಾತಿ ಎಂಬುದು ಲಟ್ ಲಕಾರದ ಪ.ಪು. ಏಕವಚನದ ಕ್ರಿಯಾಪದ. 2. ನ+ಏವ=ನೇವ (ವೃದ್ಧಿಸಂಧಿ) 3. ಜನಾನಾಂ ಅನುರಾಗಃ - ಜನಾನುರಾಗಃ । 4. ಮೌಲೌ ಧೃತಾ - ಮೌಲಿಧೃತಾ । 5. ರತ್ನಾನಾಮ್ ಆಕರಃ, ತಮ್ - ರತ್ನಾಕರಮ್ । 6. ಜಾಹ್ನವೀ - गणानदी जह्नोः अपत्यं स्त्री जाह्नवी ।

2.4.5 ಅನ್ವಯ - ಪದ್ಮವನೇ ಕಾಕಃ ರತಿಂ ನ ಕುರುತೇ । ಕೂಪೋದಕೇ ಹಂಸಃ (ರತಿಂ) ನ ಕುರುತೇ । ಮೂರ್ಖಃ ಪಂಡಿತಸಙ್ಗಮೇ ನ ರಮತೇ । ದಾಸಃ ಸಿಂಹಾಸನೇ ನ (ರಮತೇ) । ದುಃಖ ಸಂಜ್ಞನಸಙ್ಗಮಂ ನ ಸಹತೇ (ಚ) ನೀಚಂ ಜನಂ ಸೇವತೇ । ಯಸ್ಯ ಯಾ ಪ್ರಕೃತಿಃ (ಸಾ) ಸ್ವಭಾವನಿಯತಾ (ಭವತಿ) । ಕೇನಾಪಿ (ಸಾ ಪ್ರಕೃತಿಃ) ನ ತ್ಯಜ್ಯತೇ

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು : 1. ಪದ್ಮಾನಾಂ ವನಮ್ - ಪದ್ಮವನಮ್, ತಸ್ಮಿನ್ ಪದ್ಮವನೇ । 2. ಪಂಡಿತಾನಾಂ ಸಙ್ಗಮಃ - ಪಂಡಿತಸಙ್ಗಮಃ, ತಸ್ಮಿನ್ - ಪಂಡಿತಸಙ್ಗಮೇ । 3. ಸಂಜ್ಞನಾನಾಂ ಸಙ್ಗಮಃ ಸಂಜ್ಞನಸಙ್ಗಮಃ, ತಮ್ - ಸಂಜ್ಞನಸಙ್ಗಮಮ್ । 4. ಸ್ವಭಾವೇನ ನಿಯತಾ - ಸ್ವಭಾವನಿಯತಾ । 5. ಕೂಪಸ್ಯ ಉದಕಂ - ಕೂಪೋದಕಂ, ತಸ್ಮಿನ್ - ಕೂಪೋದಕೇ । 6. ಕೇನ + ಅಪಿ (ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ) 7. ಕುರುತೇ, ರಮತೇ, ತ್ಯಜ್ಯತೇ, ಸೇವತೇ ಇವುಗಳು ಲಟ್ ಲಕಾರದ ಆತ್ಮನೇಪದದ ಪ್ರ.ಪು. ಏಕವಚನ ರೂಪಗಳು.

2.4.6 ಅನ್ವಯ - ಶರೀರಪೋಷಣಂ ಮಾತ್ರಾ ಸಮಂ ನಾಸ್ತಿ । ಚಿಂತಾ ಸಮಂ ಶರೀರಶೋಷಣಂ ನಾಸ್ತಿ । ಮಿತ್ರಂ ವಿನಾ ಶರೀರತೋಷಣಂ ನಾಸ್ತಿ । ವಿಧ್ಯಾಂ ವಿನಾ ಶರೀರಭೂಷಣಂ ನಾಸ್ತಿ ।

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು : 1. ಶರೀರಸ್ಯ ಪೋಷಣಮ್ - ಶರೀರಪೋಷಣಮ್ । 2. ಶರೀರಸ್ಯ ಶೋಷಣಮ್ - ಶರೀರಶೋಷಣಮ್ । 3. ಶರೀರಸ್ಯ ತೋಷಣಮ್ - ಶರೀರತೋಷಣಮ್ । 4. ಶರೀರಸ್ಯ ಭೂಷಣಂ-ಶರೀರಭೂಷಣಮ್ । 5. ನ+ಅಸ್ತಿ-ನಾಸ್ತಿ (ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ) ಅಸ್ ಧಾತು, ಲಟ್ ಲಕಾರ, ಪ್ರ. ಪು. ಏಕವಚನ

2.4.7 ಅನ್ವಯ - (ಹೇ)ರಾಜನ್ ಅರ್ಥಾಗಮಃ, ಚ ನಿಯತ ಅರೋಗಿತಾ, ಚ ಪ್ರಿಯಃ, ಚ ಪ್ರಿಯವಾದಿನಿ ಭಾರ್ಯಾ, ಚ ವಶ್ಯಃ ಪುತ್ರಃ, ಚ ಅರ್ಥಕರೀ ವಿಧ್ಯಾ (ಇಮಾನಿ) ಷಟ್ ಜೀವಲೋಕಸ್ಯ ಸುಖಾನಿ ।

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು : 1. ಅರ್ಥಸ್ಯ ಆಗಮಃ - ಅರ್ಥಾಗಮಃ । 2. ಜೀವಾನಾಂ ಲೋಕಃ-
ಜಿವಲೋಕಃ, ಅಸ್ಯ-ಜಿವಲೋಕಸ್ಯ । 3. ರಾಜನ್ ಶಬ್ದವು ನಕಾರಾಂತ ಪುಲಿಂಗ,
ಇಲ್ಲಿ ಇದು ಸಂಬೋಧನಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿದೆ. 4. ಷ್ಟ್ ಶಬ್ದವು ನಿತ್ಯ
ಬಹುವಚನಾಂತ ಶಬ್ದ ಹಾಗೂ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ರೂಪವು
ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇರುವುದು. 5. ಪ್ರಿಯಶ್ಚ ಹಾಗೂ ವಶ್ಯಶ್ಚ ಇವು ವಿಸರ್ಗ
ಸಂಧಿಯಾದ ಪದಗಳು. ಪ್ರಿಯಃ+ಚ ಮತ್ತು ವಶ್ಯಃ+ಚ ಎಂದು ವಿಭಾಗ.

2.4.8 ಅನ್ವಯ - ಯಸ್ಯ ಪಿತಾ ಧೈರ್ಯಂ ಚ ಕ್ಷಮಾ ಜನನಿ, ಚ ಚಿರಂ ಶಾಂತಿಃ
ಗೋಹಿನಿ, ಚ ಸತ್ಯಂ ಸುನುಃ, (ಚ) ದಯಾ ಭಗಿನಿ, (ಚ)ಭ್ರಾತಾ ಮನಃಸಂಯಮಃ ।
ಶಯ್ಯಾ ಭೂಮಿತಲಮ್, ಅಪಿ ದಿಶಃ ವಸನಮ್, ಜ್ಞಾನಾಮೃತಂ ಭೋಜನಮ್, ಏತೇ
ಯಸ್ಯ ಕುಟುಂಬಿನಃ, ಸಖೇ ! ಯೋಗಿನಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ಭಯಮ್ (ಇತಿ) ವದ ।

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು : 1. ಮನಸಃ ಸಂಯಮಃ - ಮನಸ್ಸಂಯಮಃ । 2. ಜ್ಞಾನಮೇವ ಅಮೃತಮ್
- ಜ್ಞಾನಾಮೃತಮ್ । 3. ಗೋಹಿನಿ - ಗೃಹಿಣೀ 4. ಸುನುಃ - ಪುತ್ರ 5.
ಭಗಿನಿ - ಸಹೋದರೀ 6. ಶಾಂತಿಃ + ಚಿರಮ್ = ಶಾಂತಿಶ್ಚಿರಮ್
(ಶ್ರುತ್ಯಸಂಧಿ) 7. ಕಸ್ಮಾತ್ + ಭಯಮ್ = ಕಸ್ಮಾದ್ಭಯಮ್ (ಒಪ್ಪ)

2.4.9 ಅನ್ವಯ - ವಿಪದಿ ಧೈರ್ಯಮ್, ಅಥ ಅಭ್ಯುದಯೇ ಕ್ಷಮಾ, ಸದಸಿ ವಾಕ್ಪದ್ಧತಾ,
ಯುಧಿ ವಿಕ್ರಮಃ, ಯಶಸಿ ಅಭಿರತಿಃ, ಚ ವ್ಯಸನಂ ಶ್ರುತೌ - ಇದಂ ಹಿ
ಮಹಾತ್ಮನಾಂ ಪ್ರಕೃತಿಸಿದ್ಧಮ್ (ಅಸ್ತಿ) ।

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು: 1. ಮಹಾನ್ ಚಾಸೌ ಆತ್ಮಾ ಚ-ಮಹಾತ್ಮಾ, ತेषಾಂ ಮಹಾತ್ಮನಾಮ್ ।
2. ವಿಪದಿ - ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ 3. ಸದಸಿ - ಸಭೆಯಲ್ಲಿ 4. ಚ +
ಅಭಿರತಿಃ - ಚಾಭಿರತಿಃ (ಸರ್ವಾರ್ಥದೀರ್ಘ) 5. ಅಭಿರತಿಃ + ವ್ಯಸನಮ್
= ಅಭಿರತಿವ್ಯಸನಮ್ (ವಿಸರ್ಗಸಂಧಿ) 6. ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಸಿದ್ಧಿಃ - ಪ್ರಕೃತಿಸಿದ್ಧಿಃ,
ತಮ್ - ಪ್ರಕೃತಿಸಿದ್ಧಮ್ । 7. ವಾಚಾಂ ವಾಚಿ ಚ ಪದ್ಧಃ - ವಾಕ್ಪದ್ಧಃ,
ತಸ್ಯ ಭಾವಃ - ವಾಕ್ಪದ್ಧತಾ ।

2.4.10 ಅನ್ವಯ - ಶ್ರುತಿಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಗಃ ದರಿದ್ರಃ (ಅಪಿ) ವರಮ್ ಚ ಮೂರ್ಖಃ
ಬಹುರತ್ನಸಂಯುತಃ ಅಪಿ ನ (ವರಮ್) । ಸುಲೋಚನಾ ಜೀರ್ಣಪಟಾಪಿ ಶೋಭತೇ ।
ನೆತ್ರಹೀನಾ ಕನಕೈಃ ಅಲङ್ಕೃತಾ (ಅಪಿ) ನ (ಶೋಭತೇ) ।

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು : 1. ಶ್ರುತಿಶ್ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚ - ಶ್ರುತಿಶಾಸ್ತ್ರೇ, ತಯೋಃ ಪಾರಗಃ
- ಶ್ರುತಿಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಗಃ । 2. ಬಹುನಿ ಚ ತಾನಿ ರತ್ನಾನಿ ಚ -
ಬಹುರತ್ನಾನಿ, ತೈಃ ಸಂಯುತಃ - ಬಹುರತ್ನಸಂಯುತಃ । 3. ಕನಕೈಃ + ಅಲङ್ಕೃತಾ

- कनकैरलङ्कृता (विसर्गसंधि) । 4. शोभने लोचने यस्याः सा
- सुलोचना । 5. नेत्राभ्यां हीना - नेत्रहीना । वरम् -
- श्रेष्ठ. ಇದು ಅವ್ಯಯ.

2.5 ಸ್ವಪರೀಕ್ಷಾ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು

1. ಸುಭಾಷಿತವೆಂದರೇನು? ಅದರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ.
2. ಸಜ್ಜನರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿರಿ.
3. ಧೀರರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಕವಿಯು ಹೇಗೆ ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾನೆ?
4. ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ತೊಂದರೆಗಳೇನು?
5. ಧನಿಕರಿಗೆ ಸಿಗುವ ವಿಶೇಷ ಗೌರವವನ್ನು ಕವಿಯು ಯಾವ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾನೆ? ಅದನ್ನು ವಿವರಿಸಿ.
6. ಪ್ರಕೃತಿದತ್ತವಾದ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ?
7. ಜೀವಲೋಕದ ಸುಖಗಳಾವುವು?
8. ಯೋಗಿಯ ಲಕ್ಷಣವು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ?
9. ಕವಿಯು ತಿಳಿಸಿದಂತೆ ಮಹಾತ್ಮರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ.
10. ವಿದ್ಯಾವಂತನು ಅವಿದ್ಯಾವಂತನಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನೆಂಬುದನ್ನು ಕವಿಯು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ ವಿಧಾನ ಯಾವುದು?

2.6 ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು

1. ಪ್ರಕಟಗೊಂಡ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸುಭಾಷಿತ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡು, ಅವುಗಳನ್ನು ಓದಿ, ಅನುವಾದ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನು ಬರೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿರಿ.
2. ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದಗಳೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸುಭಾಷಿತ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡು ಓದಿ.
3. ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸುಭಾಷಿತಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡು ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡಿ.
4. ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡಿದ ಸುಭಾಷಿತಗಳ ಸಂಧಿ, ಸಮಾಸ, ಅರ್ಥ ಹಾಗೂ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನು ಬರೆಯಿರಿ.

ಡಾ|| ಅನಂತ ನಾಗೇಂದ್ರ ಭಟ್ಟ

ಘಟಕ - 3
ಮಹಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಃ

ಪರಿವಿಡಿ

-
-
- 3.0 ಘಟಕದ ಉದ್ದೇಶ
-
-
- 3.1 ಪೀಠಿಕಾ ವಿಭಾಗ
- 3.1.1 ಪೀಠಿಕೆ
- 3.1.2 ಕಾವ್ಯ ಲಕ್ಷಣ
- 3.1.3 ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಜನ
- 3.1.4 ಕಾವ್ಯ ಪ್ರಭೇದ
- 3.1.5 ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದ ಇತಿಹಾಸ
- 3.1.6 ಆಧುನಿಕ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ
- 3.1.7 ಗ್ರಂಥಕರ್ತ ಹಾಗೂ ಪ್ರಬಂಧದ ಸಾರಾಂಶ
-
-
- 3.2 ಪಾಠ್ಯಭಾಗ
-
-
- 3.3 ಪಾಠ್ಯದ ಅನುವಾದ
-
-
- 3.4 ವಿವರಣೆ
-
-
- 3.5 ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ ಮತ್ತು ಕಠಿಣಪದಗಳ ಅರ್ಥ
-
-
- 3.6 ಅಭ್ಯಾಸ ವಿಭಾಗ
-
-

3.0 ಘಟಕ ಮೂರರ ಬೋಧನೋದ್ದೇಶಗಳು

1. ಈ ವಿಂಡವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ನೀವು ಸಂಸ್ಕೃತ ಗದ್ಯವೊಂದರ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿರಿ.
2. ಈ ಘಟಕದಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ಗದ್ಯ ಶೈಲಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿರಿ.
3. ಈ ಗದ್ಯವನ್ನು ಓದುವುದರಿಂದ ನೀವು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾಜ್ಞಾನ, ನೀತಿ, ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವಿರಿ.

3.1. ಪೀಠಿಕಾ ವಿಭಾಗ

3.1.1 ಪೀಠಿಕೆ

ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಚ್ಯಯವು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ಇದು ಕ್ರಿ. ಪೂ. 2000 ದಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೂ ವೇದಗಳು, ಇತಿಹಾಸ-ಪುರಾಣಗಳು-ದಾರ್ಶನಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳು-ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕ-ಅಲಂಕಾರಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳು, ಆಯುರ್ವೇದ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಸಂಗೀತ, ಶಿಲ್ಪಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹೀಗೆ ಬಹುಮುಖವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಗಳಿರುವ ಭಾಷೆಗೆ ವೈದಿಕ ಭಾಷೆಯೆಂದೂ ಇನ್ನಿತರ ಗ್ರಂಥಗಳಿರುವ ಭಾಷೆಗೆ ಲೌಕಿಕ ಭಾಷೆಯೆಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಭಾಷೆಯ ಸ್ವರೂಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪಾಣಿನಿಯ ಸೂತ್ರ (ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ) ಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಭಾಷೆಯೇ ಸಂಸ್ಕೃತ. ಪಾಣಿನಿಯ ನಿಯಮಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವೂ, ಸರ್ವಾಂಗಪೂರ್ಣವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನ ನಿಯಮಗಳಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯು ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೂ ಅಚ್ಚಳಿಯದೆ ಉಳಿದಿದೆ.

3.1.2 ಕಾವ್ಯ ಲಕ್ಷಣ

ಲೌಕಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದೇ ಕಾವ್ಯ. ಕವಃ ಕರ್ಮ ಕಾವ್ಯಮ್ (ಕವಿ ಬರೆದುದು ಕಾವ್ಯ) ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇದನ್ನು ವಿವರಿಸಬಹುದಾದರೂ ಇದು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣಲಾರದು. ಇದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಭಾಮಹನು ತನ್ನ ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ 'शब्दार्थौ सहितौ' 'ಕಾವ್ಯಮ್' ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೇ ಕಾವ್ಯ' ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಬಂದ ಆಲಂಕಾರಿಕರು ಹಲವಾರು ವಿಧವಾಗಿ ಇದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣವನ್ನು ಬರೆದ ವಿಶ್ವನಾಥನ ವಿವರಣೆ ಆದರಣೀಯವಾಗಿದೆ - वाक्यं रसात्मकं कव्यम् ರಸಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳೇ ಕಾವ್ಯ ಎಂಬುದಾಗಿ.

ಹೀಗೆ ಕಾವ್ಯ ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಆಲಂಕಾರಿಕರು ಕೃಷಿ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಇದಮಿತ್ಥಂ ಎಂದು ಅದನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾವ್ಯ ಎಂಬುದು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿರುವುದು. ಅದನ್ನು ಬಾಯಿ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಖಚಿತವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

3.1.3 ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಜನ

ಪ್ರಯೋಜನಮ್ ಅನುದಿಶ್ಯ ನ ಮಂದೋಽಪಿ ಪ್ರವರ್ತತೆ ಎಂಬಂತೆ ಯಾವುದೇ ಕೆಲಸವಾದರೂ ಅದಕ್ಕೊಂದು ಪ್ರಯೋಜನವಿರಬೇಕು. ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಓದುವುದರಿಂದ ಸಹೃದಯನಿಗೆ ಆಗುವ ಪ್ರಯೋಜನ ಆದರೂ ಏನು ? ಎಂಬ ಶಂಕೆ ಮೂಡುವುದು ಸಹಜ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಖಚಿತವಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ ಸಾಧ್ಯವೆ. ಆದರೂ ಮಮ್ಮಟನು ತನ್ನ ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

काव्यं यशसेऽर्थकृते व्यवहारविदे शिवेतरक्षतये सद्यः परनिर्वृतये कान्ता
सम्मिमततया उपदेशयुजे ।

ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದುವರಿದು

सकलप्रयोजनमौलिभूतं समनन्तरमेव रसास्वादन समुद्भूतं
विगलितवेद्यान्तरम् आनन्दम् ।

ಕಾವ್ಯವು ಕೀರ್ತಿಗಾಗಿ, ಧನಾರ್ಜನೆಗಾಗಿ, ವ್ಯವಹಾರಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ, ಅಮಂಗಳ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ, ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಪರಮಾನಂದ ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಪತ್ನಿಯಂತೆ ಉಪದೇಶಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜೊತೆಗೆ ಕಾವ್ಯ ಆಸ್ವಾದನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದದ ಉತ್ಪನ್ನತೆ ಇದೇ ಇದರ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಜೊತೆಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ರಾಮನಂತೆ ವರ್ತಿಸಬೇಕೇ ಹೊರತು ರಾವಣನ ಹಾಗೆ ಅಲ್ಲ (ರಾಮಾದಿವತ್ ವರ್ತितव्यं न रावणादिवत्) ಎಂಬ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

3.1.4 ಕಾವ್ಯ ಪ್ರಭೇದ

ಕಾವ್ಯವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ದೃಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶ್ರವ್ಯ ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ವಿಧ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ರಂಗದ ಮೇಲೆ ಅಭಿನಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸಾಮಾಜಿಕರು (ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು) ನೋಡಿ ಆನಂದಿಸಬಹುದಾದುದು ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ (ನಾಟಕ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು) ಹಾಗಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಓದಲು ಮತ್ತು ಕೇಳಲು ಮಾತ್ರ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಶ್ರವ್ಯಕಾವ್ಯ.

ಈ ಶ್ರವ್ಯ ಕಾವ್ಯವಾದರೋ ಗದ್ಯ, ಪದ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂಪೂ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರುವಿಧ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಜಃ समासभूयस्त्वं एतद्गद्यस्य जीवितम् ಓಜೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಸಮಾಸಬಾಹುಳ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ. ಪಠ

तत्र चतुष्पदम् ष्ठदस्यिन नियमगङ्गानुगुणवागि नाल्कु पादगङ्गिद
 कुडिरुवुदु पदुकावु. गद्यपद्यमयी काचित् चम्पूरित्यभिधीयते गदुपदुगङ्ग
 मिशुणवे चंपुकावु.

3.1.5 गदुकावुद ंतिहास

वेद साहितु विभागगङ्गाद संहिते, ब्राह्मण, अरणुक,
 लुपनिषतुगङ्गलि गदुभागगङ्गनु कानुबहुदु. अदरे ंवुगङ्ग गदुभागवु
 सुरितवु ललित गनुभिरवु अगिद. कु गदुद मुदिन हंतवनु
 धरुमसुत्र, शुरुत्र, गुह्यु मत्तु शुलु सुत्रगङ्गलु, पानुनिय
 अणुधुयुयुलु कानुबहुदु. हागुये पतनुजुलियु महाभुषु, शुवरुन
 मुेमनुसाभुषु मुुतुतुद दार्शनिक भुषुगङ्गलु अर्धुशुसु मुुतुतुद
 शुसुगुणुगङ्गलुयु प्रकृति सुंदरवुद गदुवनु कानुबहुदु. अदरे कु
 गदुवु कवु वनिसुवुदिलु.

कवुगुणुगङ्गिद कुडिद संसुतगदु मुेदलिगे शुसनगङ्गलि
 कानुसुतुद. क्रु.श. 150 र रुदुदुदुमनु हागु क्रु.श. 350र हरुषुण
 मुेदलुदवर शुसनगङ्गलि पुरुधुगदुद पुरुयेग कनुडुबुरुतुद. हागुये
 ंदकु मुेदले कुरुसुपुवुदले अनेक गदुकावुगङ्ग रचितवुगुरुवुदुके
 लुलेखुवुदुदु अवुगङ्ग लुपलुबुवुगिलु. लुदुहुरुणेगे हेलुवुदुदुदरे क्रु.
 शु. 4ने शतमुनदुलि पानुनिय अणुधुयुयुगे वार्तिकवनु बरुद
 वरुचुयु आणुनानुणुयुकेतिहासपुरुगुणुभुषु वुंब वार्तिकदुलि
 अणुयुका वुंब गदु प्रकुरुवनु लुलेखुसुतुने.

कु वार्तिकद वुणुणुनदुलि महुभुषुकुरु पतनुजुलियु युयुति,
 यवकुरुतु, पुरुयुंगव वुंब कृतिगङ्ग अणुणुगङ्गदु; वुसवदतु,
 सुमुनुेतुतरु मत्तु भुमरुधु वुंबवु अणुणुगङ्गदु तिलुसुतुने.
 अदरे ंवुगङ्ग ंदु अलभु. अदरु कु प्रमुणुगङ्गिद कुरुसु
 पुवुदुलुये अनेक गदुकृतिगङ्ग रचितवुगुदुवेदु तिलुदुबुरुतुद.
 लुपलुबुवुवु गदुकावुगङ्गनु हुगे पडुमुडुबहुदु.

1. सुबनुधुवुन वुसवदतु
2. बानुभुषुन कदुनुबुरु मत्तु हर्षुचुरुत

3. ದಂಡಿಯ ದಶಕುಮಾರಚರಿತ
4. ವಾಮಭಟ್ಟಬಾಣನ ವೇಮಭೂಪಾಲ ಚರಿತ
5. ಧನಪಾಲನ ತಿಲಕಮಂಜರೀ
6. ಸಕಲವಿದ್ಯಾಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಗದ್ಯಕರ್ಣಾಮೃತ
7. ವಾದೀಭಸಿಂಹನ ಗದ್ಯಚಿಂತಾಮಣಿ
8. ಅಗಸ್ತ್ಯಕವಿಯ ಕೃಷ್ಣಚರಿತ
9. ವೆಂಕಾಮಾತ್ಯನ ಸುಧಾರುರೀ
10. ರತ್ನಪ್ರಭಾಸೂರಿಯ ಕುವಲಯಮಾಲಾ
11. ದೇವ ವಿಜಯಗಣಿಯ ಗದ್ಯಪಾಂಡವ ಚರಿತ ...

ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಬಾಣಭಟ್ಟನು ಹರ್ಷಚರಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿರುವ ಭಟ್ಟಾರ ಹರಿಚಂದ್ರನ ಗದ್ಯಬಂಧ. ಧನಪಾಲನು ತಿಲಕಮಂಜರಿಯ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ ತರಂಗವತೀ, ತ್ರೈಲೋಕ್ಯ ಸುಂದರೀ ಮೊದಲಾದ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳು ಇನ್ನೂ ಉಪಲಬ್ಧವಿಲ್ಲ.

3.1.6 ಆಧುನಿಕ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ

ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿ, ಸುಬಂಧು, ಬಾಣಭಟ್ಟ, ದಂಡಿ, ಧನಪಾಲ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ವೈಶಾಲ್ಯ ವೈಪುಲ್ಯಗಳನ್ನು ಕಂಡ ಸಂಸ್ಕೃತಗದ್ಯ ಮುಂದಿನ ಅನೇಕ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಘಂದಗತಿಯಿಂದ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಾ ಬಂತು. ಆದರೆ ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅನಂತರ ಅನುಕರಣೆಯ ಗಂಧವಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಪ್ರತಿಭೆಯ ಸೃಷ್ಟಿಶೀಲತೆಯ ಹೊಳಹು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ. 19ನೆಯ ಶತಮಾನದ ವೇಳೆಗೆ ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಹೊಸತಿರುವು ಪಡೆಯಿತು. ಇದರ ಪ್ರಭಾವ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೇಲೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಉಂಟಾಯಿತು. ಪರಿಣಾಮ ಓಜೋಮಯವಾದ (ಅಂದರೆ ಸಮಾಸಭೂಯಿಷ್ಯವಾದ) ಶೈಲಿ ದೂರವಾಗಿ ಸರಳ ರಚನೆಯ ಗದ್ಯ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿತು. ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣನಾ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದ ಬದಲು ವಿಚಾರಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಕಾಲಿಟ್ಟಿತು. ಅಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಪೌರಾಣಿಕ ಅಥವಾ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕಥೆಗಳಲ್ಲದೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಸ್ತುಗಳೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ವಿಷಯವಾದವು. ಪ್ರಚಲಿತ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು, ಸಮಕಾಲೀನ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಗದ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಿಯತಕಾಲಿಕ ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೂಡಿಬಂತು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ

ವಸ್ತುನಿಷ್ಠ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆ, ಪ್ರವಾಸ ಕಥನ, ಪ್ರಬಂಧ ಮೊದಲಾದವು ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದವು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಘಟಕದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಆದಿಮ ಕ್ರಾಂತಿಯನ್ನೆಸಗಿ ಚೌದ್ಧರ್ಮ ಸಂಸ್ಥಾಪಕನಾದ ಭಗವಾನ್ ಬುದ್ಧನನ್ನು ಕುರಿತ ಒಂದು ಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

3.1.7 ಗ್ರಂಥಕರ್ತ ಹಾಗೂ ಪ್ರಬಂಧದ ಸಾರಾಂಶ :

ಭಾರತೀಯ ದರ್ಶನಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನದ ಡಿಂಡಿಮವನ್ನು ಭಾರಿಸಿ ದೇಶವಿದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬಿರುವುದು ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮ. ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಆಸ್ತಿಕ, ನಾಸ್ತಿಕ ಎಂದೆರಡು ಬಗೆ. ಯಾರು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ದೇವರ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ನಂಬುತ್ತಾರೋ ಅದು ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನವಾದರೆ (ನ್ಯಾಯ, ವೈಶೇಷಿಕ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಯೋಗ, ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸ, ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸ) ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವೇದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದೆ ಇರುವುದು ನಾಸ್ತಿಕದರ್ಶನ (ಚಾರ್ವಾಕ, ಬೌದ್ಧ, ಜೈನ). ಪ್ರಸ್ತುತ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮದ ಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಗೌತಮ ಬುದ್ಧನ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಸರಳವಾದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿ ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿರುವವರು ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಶ್ರೀ ನವಲಕಿಶೋರ ಕಾಂಕರ ಎನ್ನುವವರು.

ಈ ಒಂದು ಪ್ರಬಂಧದ ಸಾರಾಂಶ ಹೀಗಿದೆ - ಹಿಂದೆ ಕಪಿಲವಸ್ತು ಎಂಬ ನಗರವನ್ನು ಶುದ್ಧೋಧನ ಎಂಬ ರಾಜನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನ ಪತ್ನಿ ಮಾಯಾದೇವಿ. ಇವರಿಗೆ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಎಂಬ ಮಗನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೇ ಅವನು ಏಕಾಂತಪ್ರಿಯನೂ, ವಿಚಾರ ಶೀಲನೂ, ಸ್ಥಿರ ಚಿತ್ತನೂ, ಗಂಭೀರನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಯಶೋಧರೆಯೊಂದಿಗೆ ವಿವಾಹವಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದ ಅನಂತರ ರಾಹುಲ ಎಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆದನು. ಒಂದು ದಿನ ನಗರ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಒಬ್ಬ ವೃದ್ಧ (ಅಶಕ್ತನಾಗಿರುವವನು) ನನ್ನೂ ಒಂದು ಶವವನ್ನೂ ಕಂಡು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಜಿಗುಪ್ಸೆಗೊಂಡು ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿ ಉಗ್ರ ತಪವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ, ಅಶ್ವತ್ಥ ವೃಕ್ಷದ ಕೆಳಗೆ ಕುಳಿತು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ಆ ವೃಕ್ಷವು ಬೋಧಿವೃಕ್ಷವೆಂದೂ ಆತನು ಗೌತಮ ಬುದ್ಧನೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು.

3.2 ञ्णुतुतु

3.2.1 अहिसासत्यसिद्धान्तधर्माणां सम्प्रवर्तकः ।

सुगतो भगवान् बुद्धो भूयान्निःश्रेयसे सदा ॥

3.2.2

सत्यमेव समये समये धर्मसंरक्षणाय भूमौ भगवान् अवतरतीति संशयशून्यमिदं कथनम् । महात्मा बुद्धदेवोऽपि भगवतोऽवतार एव । आसीत् पूर्वमुत्तरे भारते कपिलवस्तुनाम सुन्दरं नगरम् । तत्र शुद्धोदनस्य महाराजस्य मायादेव्यां पत्न्यां सिद्धार्थो नाम तनयो जन्म लेभे । शैशवादेवायं बालः सर्वथैकान्तप्रियः, स्थिरमतिः, विचारशीलः, चिन्तनचतुरः, धीरः, गम्भीरश्चासीत् । अष्टादशे वर्षेऽथ मनोभिरामया राजकन्ययास्य वैवाहिको विधिः समपद्यत । विवाहाद् दशमे वर्षे च प्रशस्ततमायां वेलायामयं यशोधरायां राहुलं नाम तनयमलभत । जयन्तमुपलभ्य महेन्द्र इवायं नरेन्द्रसूनुः सिद्धार्थः पुत्रलाभेन आत्मानं धन्यम्मन्यमानो मुमुदे । परं प्रकृत्या विरक्तचित्तः सिद्धार्थोऽयं सारथिद्वितीयेन रथेनैकदा भ्रमणार्थं गच्छन् पथि यातायातादिकं कुर्वतोऽनेकान् दुर्दर्शनान् पलितकेशान् सञ्चरणेऽप्यशक्तान् वृद्धान्, अनेकविधरोगग्रस्तकलेवरान् वराकान् रोगिणो, बहु विलपद्भिः पुरुषैश्च नीयमानान् मृतान् विलोक्य परमं सन्त्रस्तोऽभवत्, समुद्भवच्चास्य चेतसि परमया विरक्त्या सह संन्यासग्रहणवाञ्छा ।

3.2.3 अस्यामेवाभिवाञ्छायां समभिविष्टचेताः सिद्धार्थः एकदा निशीथे निद्रानिलीने निखिले परिजने, स्वापपरवशेषु प्रहरिवर्गेषु, सुखशयनपरां यशोधरां सहजनिद्रावशीभूतमात्मसुतं राहुलञ्च सहसा परित्यज्य राजभवनान्निरगच्छत् । ततश्च स स्वकीयं निश्चयमनुसृत्य गृहस्थाश्रमं त्यक्त्वा, शिरो मुण्डयित्वा, कषायवासांसि परिधाय भिक्षुकवेषेण सप्त वर्षाणि कृच्छं तपः कृतवान् । किन्तु सन्तप्तेऽपि महति तपसि नास्य मनसि ज्ञानभास्करः समुदियाय । ततः सिद्धार्थः तपनं विहाय निश्चलेन चेतसा ज्ञानमग्नोऽभवत् । तेन च सत्यदर्शनं प्राप्य बुद्धत्वमलभत । तस्मादेव लोका एनं "बुद्ध" नाम्ना व्यपादिशन् । यस्य तरोरधस्ताच्च बुद्धदेवो बोधं लब्धवान् स पिप्पलपादपोऽपि बोधिवृक्षनाम्ना अद्यापि प्रसिद्धो वरीवर्ति । बुद्धदेवोऽयं भारते सर्वत्र स्वधर्मं प्रचार्य कुशीनगरे स्वायुषोऽशीतितमे वर्षे निर्वाणपदं प्राप ।

3.2.4 ಭಗವತಾ ಬುದ್ಧೇನ ಪ್ರಚಾರಿತೋ ಧರ್ಮೋ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮನಾಮ್ನಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋಸ್ತಿ। "ಪವಿತ್ರೇಣ ಆಚಾರೇಣ, ಗುರುಣಾಮ್ ಆಜ್ಞಾಪಾಲನೇನ, ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರಿತೇನ ವ್ಯವಹಾರೇಣ, ಕರುಣಾವರುಣಾಲಯೇನ ಹೃದಯೇನ, ದಯಾದಾನಾದಿ ಸಂವಲಿತೇನ ಸ್ವಭಾವೇನ, ಮೈತ್ರಿಪ್ರವಣೇನ ಕಾರ್ಯಾನುಷ್ಠಾನೇನ, ಸತ್ಯೇನ ಭಾಷಣೇನ ಚ ಸಂಸಾರಿಣಃ ಪ್ರಾಣಿಣಃ ಸದಾ ಮುಕ್ತಿಂ ಲಭಂತೇ" ಅಯಮಸ್ತಿ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮಸ್ಯ ಸಂಕ್ಷೇಪಃ। ಸಂಪ್ರತಿ ಭಾರತವರ್ಷೇ, ಸಿಂಹಲದ್ವೀಪೇ, ತಿಬ್ಬತೇ, ಚೀನೇ, ಜಾಪಾನೇ, ಬರ್ಮಾಪ್ರಭೃತಿಷು ದೇಶेषು ಚ ಸಹಸ್ರಶೋ ಬುದ್ಧಧರ್ಮಾವಲಂಬಿನೋ ಮಾನವಾಃ ಸಂತಿ । ಶ್ರೂಯತೇ ಯದತ್ರ ಲೋಕೇ ಸರ್ವಾಧಿಕಾ ಬೌದ್ಧಾ ಏವ ವಿಧಂತೇ ।

3.3 ಪಾಠ್ಯದ ಅನುವಾದ

3.3.1 ಅಹಿಂಸಾ, ಸತ್ಯ - ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಧರ್ಮಗಳ ಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಭಗವಾನ್ ಬುದ್ಧನು ಸದಾ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.

3.3.2 ಧರ್ಮಸಂರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಭಗವಂತನು ಆಗಾಗ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಅವತರಿಸುತ್ತಾನೆಂಬ ಮಾತು ಸತ್ಯವೂ, ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದುದೂ ಆಗಿದೆ. ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಬುದ್ಧನೂ ಸಹ ಭಗವಂತನ ಅವತಾರವೇ. ಹಿಂದೆ ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕಪಿಲವಸ್ತು ಎಂಬ ಸುಂದರ ನಗರವಿದ್ದಿತು. ಅಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜನಾದ ಶುದ್ಧೋದನ ಮತ್ತು ಮಹಾರಾಣಿಯಾದ ಮಾಯಾದೇವಿಗೆ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನೆಂಬ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿದನು. ಈ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನು ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೇ ಸದಾ ಏಕಾಂತಪ್ರಿಯನೂ, ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತನೂ, ವಿಚಾರಶೀಲನೂ, ಚಿಂತನಚತುರನೂ, ಧೀರನೂ, ಗಂಭೀರನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಅನಂತರ ಹದಿನೆಂಟನೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಸುಂದರಿಯಾದ ರಾಜಕುಮಾರಿಯೊಡನೆ ವಿವಾಹವಾಯಿತು. ಹಾಗೂ ವಿವಾಹವಾದ ಹತ್ತನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿ ಯಶೋಧರೆಯಲ್ಲಿ ರಾಹುಲನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆದನು. ಮಹೇಂದ್ರನು ಜಯಂತನನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ರಾಜಕುಮಾರನಾದ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನು ಪುತ್ರಲಾಭದಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಧನ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿದು ಸಂತೋಷಗೊಂಡನು. ಆ ಮೇಲೆ ಸ್ವಭಾವತಃ ವಿರಕ್ತಚಿತ್ತನಾದ ಈ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನು ಸಾರಥಿಯೊಬ್ಬನಿರುವ ರಥದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ದೇಶಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಾ ಇದ್ದ, ನೋಡಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ನೆರೆತಿರುವ ಕೂದಲುಗಳುಳ್ಳ, ನಡೆಯಲೂ ಸಹ ಅಶಕ್ತರಾದ ಅನೇಕ ವೃದ್ಧರನ್ನೂ, ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ರೋಗಗ್ರಸ್ತ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಮತ್ತು

ಬಹಳವಾಗಿ ವಿಲಾಪ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷರಿಂದ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ಮೃತರನ್ನೂ ನೋಡಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಬಳಲಿದನು ಹಾಗೂ ಆತನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪರಮ ವಿರಕ್ತಿಯೊಡನೆ ಸನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯುಂಟಾಯಿತು.

3.3.3 ಈ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನು ಒಂದು ಬಾರಿ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಪರಿಜನರೂ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರಲು, ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ ಯಶೋಧರೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಸಹಜವಾಗಿ ನಿದ್ರಾವಶನಾಗಿದ್ದ ತನ್ನ ಪುತ್ರನಾದ ರಾಹುಲನನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಅರಮನೆಯಿಂದ ಹೊರನಡೆದನು. ಅನಂತರ ಆತನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿ, ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ, ಶಿರೋ ಮುಂಡನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕಷಾಯ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಭಿಕ್ಷುಕ ವೇಷದಿಂದ ಏಳು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕಠಿಣವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಮಹಾತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಬಳಲಿದರೂ ಸಹ ಈತನ ಮನದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅನಂತರ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನು ತಪವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಿಶ್ಚಲ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಜ್ಞಾನಮಗ್ನನಾದನು. ಅದರಿಂದ ಸತ್ಯದರ್ಶನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಬುದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪ್ರಪಂಚವು ಈತನನ್ನು ಬುದ್ಧ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಿತು. ಬುದ್ಧ ದೇವನು ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತದ ಕೆಳಗೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದನೋ ಅದು ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಬೋಧಿ ವೃಕ್ಷ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಇಂದಿಗೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಬುದ್ಧ ದೇವನು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ತನ್ನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿ ಕುಶೀ ನಗರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆಯಸ್ಸಿನ ಎಂಬತ್ತನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು.

3.3.4 ಭಗವಾನ್ ಬುದ್ಧನಿಂದ ಪ್ರಚಾರಗೊಂಡ ಧರ್ಮವು ಬೌದ್ಧಧರ್ಮ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆಯಿತು. ಪವಿತ್ರವಾದ ಆಚಾರದಿಂದ ಗುರುಗಳ ಆಜ್ಞಾಪಾಲನೆಯಿಂದ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ಣವಾದ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಕರುಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೃದಯದಿಂದ, ದಯೆ, ದಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ, ಸ್ನೇಹಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾರ್ಯಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯಿನಿಂದ ಸಂಸಾರಿಗಳು ಸದಾ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮದ ಸಾರವಾಗಿದೆ. ಈಗ ಭಾರತ, ಸಿಂಹಳದ್ವೀಪ, ಟಿಬೆಟ್, ಚೀನ, ಜಪಾನ್, ಬರ್ಮಾ ಮೊದಲಾದ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಾರು ಜನ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವಲಂಬಿಗಳು ಇರುವರು. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಮತಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮ ಅನುಯಾಯಿಗಳೇ ಇರುವರೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

3.4 ವಿವರಣೆ

ಆಸೆಯೇ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಬುದ್ಧನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಧರ್ಮವು ಇಂದು ಜಗತ್ತಿನಾದ್ಯಂತ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಜನಾಧರಣೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. (ಸಾಮಾನ್ಯರಂತೆ) ಇವನೂ ಕೂಡ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಆಸೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಬೆಳೆದವನಾದರೂ ಜೊತೆ ಜೊತೆಗೆ ವಿಮುಖತೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿದ್ದನು. ಇವನ ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಯನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿದ ಜ್ಯೋತಿಷಿಯೂ ಕೂಡ ಇವನು ಸನ್ಯಾಸಿಯಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ನುಡಿದಿದ್ದನು. ಇದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಡಬಾರದೆಂದು ಇವನ ತಂದೆ ಯಾವ ಶುದ್ಧೋದನನು ಆದಷ್ಟೂ ಇವನಿಗೆ ವೈರಾಗ್ಯ ಬರುವಂತಹ ವಾತಾವರಣವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸದೇ ಅವನನ್ನು ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಕೊರತೆಯಿಲ್ಲದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸುಂದರಿಯಾದ ರಾಜಕುಮಾರಿಯನ್ನು ತಂದು ವಿವಾಹವನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಹಾಗೆಯೇ ವಿವಾಹ ಅನಂತರ ಸುಂದರ ಪುತ್ರನನ್ನೂ ಪಡೆದನು. ಹೀಗಿರಲು ಒಂದು ದಿನ ನಗರ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನು ಮಾರ್ಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವೃದ್ಧ, ಒಂದು ಶವ ಮೊದಲಾದ ವಾಸ್ತವಿಕ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಜಿಗುಪ್ಸೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮುದ್ದಾದ ಹೆಂಡತಿ, ಮಘತೆಯ ಪುತ್ರ, ರಾಜ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಆತ್ಮೋನ್ನತಿಗೋಸ್ಕರ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಇದರಿಂದ Man proposes God disposes ಎಂಬ ನಾಣ್ಯಾಡಿಯಂತೆ ಶುದ್ಧೋದನನು ಎಷ್ಟೇ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟರೂ ವಿಧಿಯ ಆಟದ ಮುಂದೆ ಸೋತು ಹೋದನು. ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನು ಬುದ್ಧನಾಗಿ ತನ್ನ ಪರಿವಾರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದರೂ ಇಡೀ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬೆಳಕನ್ನು ನೀಡಿ ಜಗತ್ತಿನ ಜನರ ಕಣ್ಣೀರನ್ನು ಒರೆಸುವ ಮೂಲಕ ಮಹದುಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

3.5 ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ ಮತ್ತು ಕಠಿಣಪದಗಳ ಅರ್ಥ

ಲೇಭೆ	- ಲಭ್ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಲಕಾರ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನ
ಅಲಭತ	- ಲಭ್ ಧಾತು ಲಟ್ ಲಕಾರ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನ
ಅಭವತ್	- ಭ್ ಧಾತು ಲಟ್ ಲಕಾರ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನ (ನಿರ್ ಎನ್ನುವುದು ಉಪಸರ್ಗ)
ಕೃತವಾನ್	- ಕೃ. ಧಾತು ತವತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ
ಲಙ್ಘವಾನ್	- ಲಙ್ಘ್ ಧಾತು ತವತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ

प्राप	- आप् धातु लिट् लकार प्रथमपुरुष एकवचन (प्र लुपसर्ग)
लभन्ते	- लभ् धातु लट् लकार प्रथम पुरुष बहुवचन
विद्यन्ते	- विद् धातु लट् लकार प्रथम पुरुष बहुवचन
सन्ति	- अस् धातु लट् लकार प्रथम पुरुष बहुवचन

3.5.1 कठिण पदಗಳ ಅರ್ಥ

पलितकेशान्	- ಕೂದಲು ನೆರೆತಿರುವವರನ್ನು
विलपीद्भः	- ಅಳುತ್ತಿರುವ
परित्यज्य	- ತ್ಯಜಿಸಿ
कृरङ्गंतपः	- ಕಠಿಣವಾದ ತಪಸ್ಸು
पिप्पलपादपः	- ಅಶ್ವತ್ಥ ವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿ ಮರ
करुणावरुण	
आलयेन-हृदयेन	- ದಯೆಗೆ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ ಹೃದಯದಿಂದ

3.6 ಅಭ್ಯಾಸವಿಭಾಗ

3.6.1 ಕೆಳಗಿನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಿಸಿ.

1. ಭಾಮಹನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ
2. वाक्यं रसात्मकं काव्यम् ಇದು ಯಾರ ವಿವರಣೆ?
3. ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರಭೇದಗಳು ಯಾವುವು?
4. ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ ಯಾವ ಪ್ರಭೇದಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತದೆ?
5. ಕಾವ್ಯಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ಯಾವುವು?
6. ಪಾಣಿನಿಯ ಗ್ರಂಥದ ಹೆಸರೇನು?
7. ದಶಕುಮಾರಚರಿತ ಬರೆದ ಕವಿಯ ಹೆಸರೇನು?
8. ಸುಬಂಧು ಬರೆದ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ ಯಾವುದು?

9. ಮಹಾತ್ಮಬುದ್ಧ ಎಂಬ ಪ್ರಬಂಧದ ಕರ್ತೃ ಯಾರು?
10. ಬುದ್ಧನ ಮುಂಚಿನ ಹೆಸರೇನು?
11. ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳು ಯಾರು?
12. ರಾಹುಲ ಯಾರ ಮಗ?
13. ಬುದ್ಧನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಧರ್ಮದ ಹೆಸರೇನು?
14. ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ವಿಧಗಳಿವೆ?
15. ನಾಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳು ಯಾವುವು?
16. ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನ ಎಷ್ಟು ಬಗೆ? ಅವು ಯಾವುವು?
17. ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನು ಯಾವ ವೃಕ್ಷದ ಕೆಳಗೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಬುದ್ಧನಾದನು?
18. ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನ ರಾಜಧಾನಿಯ ಹೆಸರೇನು?

3.6.2 ಕೆಳಗಿನವುಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಕರಣರೀತ್ಯಾ ಗುರುತಿಸಿ.

ಕೃತವಾನ್ | ಲಙ್ಘವಾನ್

3.6.3 ಕೆಳಗಿನವುಗಳ ಲಕಾರ ಪುರುಷ ವಚನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ.

ಸಂತಿ, ನಿರಗಚ್ಛತ್, ಅಭವತ್, ಲಭಂತೆ, ಪ್ರಾಪ

ಘಟಕ - 4
ಚಂದ್ರಾಪೀಠದಿಗ್ವಿಜಯಃ

ಪರಿವಿಡಿ

4.0 ಘಟಕದ ಉದ್ದೇಶ

4.1 ಪೀಠಿಕಾ ವಿಭಾಗ

4.1.2 ಬಾಣನ ಕಾಲ

4.1.3 ಬಾಣನ ಕೃತಿಗಳು

4.1.4 ಬಾಣನ ಶೈಲಿ

4.1.5 ಪಾಠ್ಯಭಾಗದ ಸಾರಾಂಶ

4.2. ಪಾಠ್ಯಭಾಗ - ಚಂದ್ರಾಪೀಠದಿಗ್ವಿಜಯಃ

4.3 ಕನ್ನಡಾನುವಾದ

4.4 ವಿವರಣೆ

4.5 ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ

4.6 ಕಠಿಣ ಪದಗಳ ಅರ್ಥ

4.7 ಅಭ್ಯಾಸ ವಿಭಾಗ

4.0 ಘಟಕ ನಾಲ್ಕರ ಬೋಧನೋದ್ದೇಶಗಳು

1. ಈ ಖಂಡವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ನೀವು ಸಂಸ್ಕೃತ ಗದ್ಯವೊಂದರ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿರಿ.
2. ಈ ಘಟಕದಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ಗದ್ಯ ಶೈಲಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿರಿ.
3. ಈ ಗದ್ಯವನ್ನು ಓದುವುದರಿಂದ ನೀವು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾಜ್ಞಾನ, ನೀತಿ, ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವಿರಿ.

4.1 ಪೀಠಿಕಾ ವಿಭಾಗ

4.1.1 ಈ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗದ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಜರಾಮರನಾಗಿರುವ ಬಾಣನ ಕಾದಂಬರಿಯ ಪರಿಚಯಾತ್ಮಕವಾದ ಗದ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕವಿಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಊಹಾಪೋಹಗಳೇ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಅವರ ಕಾಲ, ಜೀವಿತಾದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ಮಾತಿಗೆ ಬಾಣನು ಅಪವಾದವಾಗಿದ್ದಾನೆ.

4.1.2 ಬಾಣನ ಕಾಲ

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕವಿಗಳ ಕಾಲವನ್ನು ಇದಮಿತ್ಲಂ ಎಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬಾಣನು ತನ್ನ ಕಾಲ, ಜೀವಿತಾದಿಗಳ ವಿಚಾರವಾಗಿ ತಾನೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಇವನ ಕಾಲವನ್ನು ನಿಖರವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಇವನು ಕ್ರಿ.ಶ. 606 ರಿಂದ 648 ರವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದ ಸ್ಥಾಣೇಶ್ವರರ ಶ್ರೀ ಹರ್ಷವರ್ಧನನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗಿದ್ದನು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಬಾಣನು ಹರ್ಷನ ವಿಷಯವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಹರ್ಷಚರಿತಮ್ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಬಾಣನು ಕ್ರಿ.ಶ. ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನದ ಆದಿಯಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಬಾಣನು ಕಾದಂಬರಿಯ ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಹಾಗೂ ಹರ್ಷಚರಿತೆಯ ಮೊದಲ ಎರಡೂವರೆ ಉಚ್ಚಾಸಗಳಲ್ಲೂ ಅವನ ಹಾಗೂ ಅವನ ವಂಶದ ಬಗೆಗೆ ಹಲವಾರು ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವುಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಬಾಣನು ವತ್ಸವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. ಇವನ ಪೂರ್ವಜರು ಶೋಣ ಅಥವಾ ಹಿರಣ್ಯಬಾಹುನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರೀತಿಕೂಟ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರು. ವತ್ಸನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕುಬೇರನನ್ನು ಗುಪ್ತವಂಶದ ಅರಸರು ಪುರಸ್ಕರಿಸಿದ್ದರು. ಕುಬೇರನ ನಾಲ್ವರು ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಪಾಶುಪತ ಒಬ್ಬನು. ಈತನ ಮಗ ಅರ್ಥಪತಿ. ಅರ್ಥಪತಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯವನಾದ ಚಿತ್ರಭಾನುವೇ ಬಾಣನ ತಂದೆ. ಬಾಣನ ತಾಯಿ ರಾಜ್ಯದೇವಿ. ಇವಳು ಬಾಣನ ಶೈಶವಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲೇ ನಿಧನಳಾದಳು. ನಂತರ ಚಿತ್ರಭಾನು ಅತ್ಯಂತ ಚಾಗರೂಕನಾಗಿ ಮಗನ ಆರೈಕೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಬಾಣನಿಗೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷ ಕಳೆಯುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ತಂದೆಯೂ ಕೂಡ ಕಾಲವಾದನು. ಯೌವನದ ಹುಮ್ಮಸ್ಸಿಗೆ ಬಲಿಯಾದ ಬಾಣ ಹಲವು ರಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣತರಾದ ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರೊಡನೆ ಅನೇಕ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ

ಸ್ಥಳಗಳನ್ನೂ ಸುತ್ತಿ ಜೀವನದ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಜನೆ ಮಾಡಿದನು. ಹೀಗೆ ದೇಶದ ನಾನಾ ಕಡೆ ಸುತ್ತಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮತ್ತು ಜೀವನದ ಮಾನವರ ಮತ್ತು ಅವರ ನಡತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಅಗಾಧವಾದ ಅನುಭವವನ್ನು ಪಡೆದು ಊರಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದನು. ಅನಂತರ ಅವನು ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿ ಸುಖವಾಗಿದ್ದನು.

ಹರ್ಷವರ್ಧನನ ಸೋದರನಾದ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಬಾಣನಲ್ಲಿದ್ದ ವಿದ್ಯಾ ಸಂಪತ್ತಿನ ಪರಿಚಯವಿತ್ತು. ಕೆಲವು ಅಸೂಯಾಪರರು ಬಾಣನ ಮೇಲೆ ಚಾಡಿ ಹೇಳಿದಾಗ ಕೃಷ್ಣನು ಬಾಣನ ಪರವಾಗಿ ವಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅನಂತರ ಕೃಷ್ಣನು ಒತ್ತಾಯದ ಮೇರೆಗೆ ಬಾಣನು ಅಜರಾವತಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಮಣಿಪುರದಲ್ಲಿ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಹರ್ಷನನ್ನು ಕಂಡನು. ಆದರೆ ಮೊದಮೊದಲು ಬಾಣನನ್ನು ದೊರೆಯು ಉದಾಸೀನನಾಗಿ ಕಂಡರೂ ಅನಂತರ ಬಹಳವಾಗಿ ಗೌರವಿಸಿದನು. ಈ ಗೌರವದ ಕೃತಜ್ಞತೆಯ ಫಲವೇ ಬಾಣನು ಬರೆದ ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ ಹರ್ಷಚರಿತ.

ಬಾಣನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಗಳು ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕಾದಂಬರೀ ಆತನ ಕೊನೆಯ ರಚನೆಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಕಾದಂಬರೀ ಕೂಡ ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

याते दिवं पितरि तद्वचसैव सार्धं

विच्छेदमाप भुवि यस्तु कथाप्रसंगः ।

दुःखं सतां तदसमाप्तिकृतं विलोक्य

प्रारब्ध एष च मया न कवित्वदर्पात् ॥

(ಕಾದಂಬರೀ ಉತ್ತರಾರ್ಧ)

ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದ ಕಾದಂಬರೀಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿ ಬಾಣನ ಮಗನಾದ ಭೂಷಣನು ಸಹೃದಯರ ಸಂತಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಕಾದಂಬರಿಯ ಪೂರ್ವಭಾಗವು ಬಾಣನಿಂದಲೂ ಉತ್ತರಭಾಗವು ಅವನ ಮಗನಾದ ಭೂಷಣ ಭಟ್ಟನಿಂದಲೂ ರಚಿತವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

4.1.3 ಬಾಣನ ಕೃತಿಗಳು

ಬಾಣನು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕಾದಂಬರೀ ಮತ್ತು ಹರ್ಷಚರಿತಗಳಲ್ಲದೆ ಚಂಡೀಶತಕ ಮುಕುಟತಾಡಿಶತಕಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಪಾರ್ವತೀಪರಿಣಯ ಎಂಬ ಕೃತಿಯೂ ಬಾಣನದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ

ವಾಮನಭಟ್ಟಬಾಣನೆಂಬ ಕವಿಯು (ಕ್ರಿ.ಶ. 15ನೆಯ ಶತಮಾನ) ಅದರ ಕರ್ತೃ ಎಂದು ಈಚೆಗೆ ಖಚಿತವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಬಾಣನ ಕಾದಂಬರಿ ಒಂದು ಅದ್ಭುತ ರಮಣೀಯ ಕಥೆ. ಬೃಹತ್ಕಥೆಯ ಮೂಲವನ್ನು ನೆನಪಿಸುವ ಜನ್ಮ ಜನ್ಮಾಂತರದ ಕಥೆಯಿದು. ಯಕ್ಷ ಗಂಧರ್ವ ಕಿನ್ನರರೂ ಚಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೂ, ತಾಪಸ ತಾಪಸಿಯರೂ, ರಾಜಕುಮಾರ ರಾಜಕುಮಾರಿಯರೂ, ಮಾಯಾಶ್ವ ಮುಂತಾದ ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಗಂಧಮಾದನಾದಿ ಪರ್ವತವನಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ವಿಹರಿಸುವ ಒಂದು ಅದ್ಭುತ ಸುಂದರ ಮಾಯಾ ಲೋಕ ಈ ಕಾದಂಬರಿಯದು.

ಇದು, ಕಾದಂಬರಿ-ಚಂದ್ರಾಪೀಡ, ಮಹಾಶ್ವೇತೆ-ಪುಂಡರೀಕ ಈ ಎರಡು ಜೋಡಿಗಳ ಪ್ರಣಯ ಕಥೆ. ಕಾದಂಬರಿಯ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಗುಣಾಢ್ಯನ ಬೃಹತ್ಕಥೆ ಆಧಾರವಾಗಿರಬಹುದೆಂದೂ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪಗಳಾದ ಬೃಹತ್ಕಥಾಮಂಜರಿ ಮತ್ತು ಕಥಾ ಸರಿತ್ಸಾಗರ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾದಂಬರಿಯ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ ಸುಮನಸ್ ದೊರೆಯ ಕಥೆಯೊಂದಿದೆ. ಇದನ್ನು ಪ್ರಣಯಕಥೆಯನ್ನಾಗಿ ವಿಸ್ತರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಬಾಣ ತನ್ನ ಜಾಣ್ಮೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವನು ತನ್ನ ವಿದ್ಯೆ, ಪುರಾಣ ಕಥೆಗಳ ತಿಳಿವು, ಜೀವನದಲ್ಲಿನ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅನುಭವ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ವಿಹರಿಸುವ ಭಾವನಾಸಂಪತ್ತು, ಸೂಕ್ಷ್ಮಪರಿಶೀಲನೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಪರಿಚಯ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಈ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಧಾರ ಎರೆದಿದ್ದಾನೆ.

4.1.4 ಬಾಣನ ಶೈಲಿ

ಭಾರತೀಯ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಬಾಣನ ಶೈಲಿಯೆಂದರೆ ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚು. ಆತನ ಪ್ರತಿಭೆ ಅಪ್ರತಿಮವಾದುದು. ಆತನ ಪದಚೋಡನೆ, ವಾಕ್ಯಗಳ ಧಾಟಿ, ವರ್ಣನೆಯ ಸೊಗಸು, ಕಥಾನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿನ ಸ್ವಾರಸ್ಯ, ಅಲಂಕಾರಗಳ ಸುರಿಮಳೆ, ಯಮಕ ಅನುಪ್ರಾಸಗಳ ವೈಖರಿ ಮೊದಲಾದವು ಬಾಣನ ಗದ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ "ಹೊಸವಸ್ತು, ನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಘನತೆ, ಸುಲಭವಾದ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥವಾಗುವ ಶ್ಲೇಷ, ತುಂಬಿ ಹರಿವ ರಸ, ಶ್ರುತಿ ಮನೋಹರವಾದ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಲೆಳೆಸುವ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಒಂದು ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದು ದುರ್ಲಭ" ಎಂದು ಹರ್ಷಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಣನೇ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ

नवार्थो जातिरग्राम्या श्लेषोऽक्लिष्टः स्फुटो रसः ।

विकटाक्षरबन्धश्च कृत्स्नमेकत्र दुर्लभम् ॥

ಆದರೆ ಬಾಣನು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಮೇಲಿನ ಮಾತನ್ನು ಸುಳ್ಳಾಗಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಕಥನವೊಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಕಥನಕ್ಕೆ ಜಾರುವಂತೆ ತೊಡಕಾದ ರಚನೆಯನ್ನು ರೂಪಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಬಾಣ ತನ್ನ ಅಪ್ರತಿಮವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಮೆರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಸಮಾಸಗಳ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಳಕೆ ಗದ್ಯಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿ ಕೊಡುವಂತಹ ಗುಣ ಬಾಣನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಮಾಸಗಳನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದರೂ ಸಹಜತೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಅವನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ.

ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರೇಮ ಪರಿಶೀಲನೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ಬಣ್ಣದ ಮತ್ತು ಶಬ್ದದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಛಾಯೆಗೂ ಬಳಸಲು ಬೆರಗುಗೊಳಿಸುವ ಪದಸಂಪತ್ತು. ಮಾನವನ ಮನೋವಿಕಾರಗಳ ಆದ್ಯತೆಯ ಮತ್ತು ಉಬ್ಬರ ವಿಳಿತಗಳ ಅರಿವು - ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಣನನ್ನು ಯಾರೂ ಮೀರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇವನು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ಪಾತ್ರಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿಪಾತ್ರವೂ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಬಹಳ ಸೊಗಸಾಗಿ ಅವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರಗಳು ದೇವ ಮಾನವರಾದರೂ ಅವರ ನಾಡಿಯು ಆಯಾ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವ ಸಹಜವಾದ ಮನೋವಿಕಾರಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಮಿಡಿಯುತ್ತದೆ. ವಸ್ತುವಿನ ಓಟಕ್ಕೆ ಅವರು ಕೇವಲ ಸಾಧನವಾಗದೆ, ಅವರಿಗಿಲ್ಲಾ ಜೀವಕಳೆ ತುಂಬಿ ಅದರ ಸ್ವರೂಪ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗುವಂತೆ ಕವಿಯು ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಬೇಡರ ನಾಯಕ, ಅಂತರಂಗ ಸಖಿ ಪತ್ರಲೇಖಿ, ಮಂತ್ರಿ ಶುಕನಾಸ ಮತ್ತು ಇತರ ಸಣ್ಣಪಾತ್ರಗಳೂ ಸಹ ಚಂದ್ರಾಪೀಡ, ಪುಂಡರೀಕ, ಕಾದಂಬರೀ ಅಥವಾ ಮಹಾಶ್ವೇತೆ ಇವರಷ್ಟೇ ಜೀವಂತವಾಗಿಯೂ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿಯೂ ಇವೆ.

4.1.5 ಪಾಠ್ಯಭಾಗದ ಸಾರಾಂಶ:

ಬಾಣನ ಕಾದಂಬರಿಯ ಚಂದ್ರಾಪೀಡದಿಗ್ವಿಜಯಃ ಎಂಬ ಪಠ್ಯಭಾಗವನ್ನು ನಿಮಗೆ ಆರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕನಾದ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನಿಗೆ (ತಾರಾಪೀಡನ ಮಗ) ಯೌವರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ನಡೆಯಿತು. ಕೆಲಕಾಲ ಕಳೆಯಲು ತಂದೆ, ತಾಯಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿ ಶುಕನಾಸನ ಅಪ್ಪಣೆ, ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆದು ದಿಗ್ವಿಜಯ ಯಾತ್ರೆ ಕೈಗೊಂಡನು. ಅಪಾರ ಸೈನ್ಯ ಚತುರಂಗಬಲ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ವೈಶಂಪಾಯನನೂ (ಶುಕನಾಸನ ಮಗ) ಪತ್ರಲೇಖಿಯೂ ಜೊತೆಗೇ ತೆರಳಿದರು. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಇವನ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಯಾತ್ರೆಯು ಆರಂಭಗೊಳ್ಳುವುದು. ಈ ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತಹ ಧೂಳು ಹೇಗೆ ತ್ರಿಭುವನವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯವರೆಗಿನ ಕಥೆಯನ್ನು ನಿಮಗೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಹಿತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಾದಂಬರಿಯ ಮೂಲ ಪಠ್ಯ, ಅದಕ್ಕೆ ಭಾಷಾಂತರ ಮತ್ತು ಅವಶ್ಯವಿರುವಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿವರಣೆಯ ಜೊತೆಗೆ ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

4.2. ಪಾಠ್ಯಭಾಗ - ಚಂದ್ರಾಪೀಡದಿಗ್ವಿಜಯ:

4.2.1 ತತಃ ಕತಿಪಯದಿವಸಾಪಗಮೇ ಚ ರಾಜಾ ಸ್ವಯಮುತ್ಕಿಷ್ಣಮಙ್ಗಲಕಲಶಃ ಸಹ ಶುಕನಾಸನ ಪುಣ್ಯೇಽಹನಿ ಪುರೋಧಸಾ ಸಂಪಾದಿತಾಶೇಷರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಮಙ್ಗಲಮ್, ಅನೇಕನರಪತಿ-ಸಹಸ್ರಪರಿವೃತಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯಸ್ತೀರ್ಥೇಭ್ಯಃ ಸರ್ವಾಭ್ಯೋ ನದೀಭ್ಯಃ ಸರ್ವೇಭ್ಯಶ್ಚ ಸಾಗರೇಭ್ಯಃ ಸಮಾಹೃತೇನ, ಸರ್ವೋಷಧಿಭಿಃ ಸರ್ವಫಲೈಃ ಸರ್ವಮೃದ್ಧಿಃ ಸರ್ವರತ್ನೈಶ್ಚ ಪರಿಗೃಹೀತೇನಾನಂದಬಾಷ್ಪಜಲಮಿಶ್ರೇಣ ಮನ್ತ್ರಪೂತೇನ ವಾರಿಣಾ ಸುತಮಭಿಷಿಪೇಚ | ಅಭಿಷೇಕಸಲಿಲಾದ್ರಿದಿಹಂ ಚ ತಂ ಲತೇವ ಪಾದಪಾಂತರಂ ನಿಜಪಾದಪಮಮುಜ್ವಲ್ಯಪಿ ತಾರಾಪೀಡಂ ತತ್ಕ್ಷಣಮೇವ ಸಂಚಕ್ರಾಮ ರಾಜಲಕ್ಷ್ಮೀಃ| ಅನಂತರಮಖಿಲಾಂತಃಪುರಪರಿವೃತಯಾ ಚ ಪ್ರೇಮಾರ್ಹಹೃದಯಯಾ ವಿಲಾಸವತ್ಯಾ, ಸ್ವಯಮಾಪಾದ-ಲಾದಾಮೋದಿನಾ ಚಂದ್ರಾತಪಧವಲೇನ ಚಂದನೇನಾನುಲಿಪ್ತಮೂರ್ತಿಃ, ಅಭಿನವವಿಕಸಿತಸಿತಕುಸುಮ-ಕೃತಶೇಖರಃ, ಗೋರೋಚನಾಚ್ಚೂರಿತದೇಹಃ, ದ್ವಾರ್ಪ್ರವಾಲರಚಿತಕರ್ಣಪೂರಃ, ದೀರ್ಘದಶಮನುಪಹತ-ಮಿಂದುಧವಲಂ ದುಕೂಲಯುಗಲಂ ವಸಾನಃ, ಪುರೋಹಿತಪ್ರತಿಬದ್ಧಪ್ರತಿಸರಪ್ರಸಾಧಿತಪಾಣಿಃ, ನವರಾಜಲಕ್ಷ್ಮೀಕಮಲಿನಿಮೃಣಾಲೇನಾಭಿಷೇಕದರ್ಶನಾರ್ಥಮಾಗತೇನ ಸಪ್ತರ್ಷಿಮಂಡಲೇನೇವ ಹಾರೆಣಾಲಿಂಗಿತವಕ್ಷಃಸ್ಥಲಃ, ಸಿತಕುಸುಮಗ್ರಥಿತಾಭಿರಾಜಾನು ಲಮ್ಬಿನಿಭಿರಿಂದುಕರ-ಕಲಾಭಿವೈಕಕ್ಷಸ್ತ್ರಗ್ನಿಃ ನಿರಂತರನಿಚಿತಶರೀರತಯಾ ಧವಲವೇಷಪರಿಗ್ರಹತಯಾ ಚ ನರಸಿಂಹ ಇವ ವಿಧುತಕೇಸರನಿಕರಃ, ಕೈಲಾಸ ಇವ ಸ್ವವತ್ಸ್ರೋತಸ್ವಿನಿಸ್ತ್ರೋತೋರಾಶಿಃ, ಏರಾವತ ಇವ ಮಂದಾಕಿನಿಮೃಣಾಲಜಾಲಜಟಿಲಃ, ಕ್ಷೀರೋದ ಇವ ಸ್ಫುರಿಸಿತಫೇನಲವಾಕುಲಸ್ತತ್ಕಾಲಪ್ರತಿ-ಪನ್ನವೇತ್ರದಂಡೇನ ಪಿತ್ರಾ ಸ್ವಯಂ ಪುರಃಪ್ರಾರಾಧ್ಯಸಮುತ್ಸಾರಣಃ, ಸಭಾಮಂಡಪಮುಪಗಮ್ಯ ಕಾಜ್ವನಮಯಂ ಶಶಿವ ಮೇರುಶೃಂಗಂ ಚಂದ್ರಾಪೀಡಃ ಸಿಂಹಾಸನಮಾರೋಹ |

4.2.2 ಆರೂಢಸ್ಯ ಚಾಸ್ಯ ಕೃತಯಥೋಚಿತಸಕಲರಾಜಲೋಕಸಂಮಾನಸ್ಯ ಮುಹೂರ್ತಂ ಸ್ಥಿತವಾ ದಿಗ್ವಿಜಯಪ್ರಯಾಣಶಂಸೀ ಪ್ರಲಯಧನಘಟಾಘೋಷಘರ್ಷರಧ್ವನಿರೂದಧಿರವ ಮಂದರಪಾತೈಃ, ವಸುಧರಾಪೀಠಮಿವ ಯುಗಾಂತನಿರ್ಘತೈಃ, ಉಪಾತಜಲಧರ ಇವ ನಡಿಢ್ಪಂಡಪಾತೈಃ ಪಾತಾಲ-

कुक्षिरिव महावराहघोणाभिघातैः, कनककोणैरभिहन्यमानः प्रस्थानदुन्दुभिरामन्थरं दध्वान । येन ध्वनता समाध्मातानीवोन्मीलितानीव, पृथक्कृतानीव, विस्तारितानीव, गर्भीकृतानीव, प्रदक्षिणीकृतानीव, बधिरीकृतानीव रवेण भुवनान्तराणि । विश्लेषिता इव दिशामन्योन्यबन्धसंधयः । यस्य च भयवशविषमवलितोत्तानफणासहस्रेणालिङ्ग्यमान इव रसातले शेषेण, मुहुर्मुहुर्भिमुखदत्तदन्तोर्ध्वघातैराहूयमान इव दिक्षु दिक्कुञ्जरैः, संत्रासरचितरेच-कमण्डलैः प्रदक्षिणीक्रियमाण इव नभसि दिवसकररथतुरङ्गैः, अपूर्वशर्वादृहास-शङ्काहर्षहृंकृतेनाभाष्यमाण इव कैलासशिखरिणि त्र्यम्बकवृषभेण, कृतगम्भीर-कण्ठगर्जितेन प्रत्युद्रम्यमान इव विबुधसद्मन्यैरावतेन, अश्रुतपूर्वरवजनित-रोषवेशतिर्यग्वनमितविषाणमण्डलेन प्रणम्यमान इव यमसद्मनि कृतान्तमहिषेण, संत्रस्तलोकपालाकर्णितो बभ्राम त्रिभुवनमखिलं निनादः । ततो दुन्दुभिरवमाकर्ण्य जयजयेति च सर्वतः समुद्रघुष्यमाणजयशब्दः सिंहासनात्सह द्विषतां श्रया संचचाल चन्द्रपीडः। समन्तात्संभ्रमोत्थितैश्च परस्परसंघट्टविघटित-हारसूत्रविगलिताननवरतमाशाविजयप्रस्थानमङ्गललीलालाजानिव मुक्ताफल-प्रकरान्क्षरद्भिः, पारिजात इव सितकुसुममुकुलपातिभिः कल्पपादपैः, ऐरावत इव विमुक्तकरसीकरैराशागजैः, गगनाभोग इव तारागणवर्षिभिर्दिगन्तरैः, जलद-काल इव स्थूलजललवासारस्यन्दिभिर्जलधरैरनुगम्यमानो नरपतिसहस्रैरा-स्थानमण्डपान्निरगात् ।

4.2.3 निर्गत्य च पूर्वारूढया पत्रलेखया समध्यासितान्तरासनामुपपा-दितप्रस्थानसमुचितमङ्गल्यालंकारां संभ्रमाधोरणोपनीतां करेणुकामधिरूढ्याच-लरेचकचक्रीकृतक्षीरोदावर्तपाण्डुरेण दशवदनबाहुदण्डावस्थितकैलासकान्तिना मुक्ताफलजालिना शतशलाकेनातपत्रेण निवार्यमाणातपो निर्गन्तुमारेभे । निर्गच्छंश्चाभ्यन्तरावस्थित एव प्राकारान्तरितदर्शनानां द्वारावस्थितानां प्रतिपालयतां राज्ञामुन्मयूखानां चूडामणीनामलक्तकद्रवद्युतिमुषा बहलेनालो-कबालातपेन राज्याभिषेकानन्तरप्रसृतेन स्वप्रतापवह्निनेवात्यर्थं पिञ्जरीक्रियमाणा दश दिशो यौवराज्याभिषेकजन्मना निजानुरागेणैव रज्यमानमवनितलमास-न्नारिपुविनाशपिशुनेन दिग्दाहेनेव पाटलीक्रियमाणाम्ब-रतलमभिमुखागतभुवनतललक्ष्मीचरणालत्तकरसेनेव लोहितायमानातपं दिवसं ददर्श ।

4.2.4 विनिर्गतश्च ससंभ्रमप्रचलितगन्धगजघटासहस्रैरन्योन्य-
संघट्टजर्जरितातपत्रमण्डलैरादरावनतमौलिशिथिलमणिमुकुटपङ्क्तिभिरावर्जितरत्नकर्णपूरैः
कपोलस्थलस्खलितकुण्डलैः आज्ञप्तसेनापतिनिर्दिश्यमाननामभिरवनिभुजां चक्रवालैः
प्रणम्यमानः बहलसिन्दूररेणुपाटलेन क्षितितलदोलायमानस्थूलमुक्ताकलापावचूलेन
सितकुसुममालाजालशबलशिरसा संलग्नसंध्यातपेन तिर्यगावर्जितश्वेतगङ्गाप्रवाहेण
तारागणदन्तुरितशिखरशिलातलेन मेरुगिरिणेव गन्धमादनेनानुगम्यमानः,
कनकालंकारप्रभाकल्माषितावयवेन च दत्तकुङ्कुमस्थासकेनेवाकृष्यमाणेनेन्द्रायुधेन
सनाथीकृतपुरोभागः, शनैःशनैः प्रथममेव शातक्रतवीमाशामभिप्रतस्थे ।

4.2.5 चलितगजघटाकम्पितधवलातपत्रम् अनेककल्लोलपरम्परा-
पतितचन्द्रमण्डलप्रतिबिम्बसहस्रं महाप्रलयजलमिव प्लावितमहीतलम्
अद्भुतोद्धृतकलकलमखिलं संचचाल बलम् ।

उच्चलितस्य चास्य स्वभवनादुपपादितप्रस्थानमङ्गलो, धवलदुकूलवासाः,
सितकुसुमाङ्गरागो, महता बलसमूहेन नरेन्द्रवृन्दैश्चानुगम्यमानो, धृतधवलातपत्रो,
द्वितीय इव युवराजस्त्वरितपदसंचारिण्या करिण्या वैशम्पायनः समीपमाजगाम ।
आगत्य च रजनिकर इव रवेरासन्नवर्ती बभूव । अन्तरमितश्चेतश्च 'निर्गतो
युवराजः' इति समाकर्ष्य प्रधावतां बलानां भरेण चलितकुलशैलकीलितजलधि-
जलतरङ्गगतेव तत्क्षणमाचकम्पे मेदिनी । संमुखागतैरन्यैश्चान्यैश्च
प्रणमद्भिर्भूमिपालैः अंशुलताजालजटिलचूलिकानां मणिमुकुटानामालोकेनोन्मिषित-
बहुलरोचिषां च पत्रभङ्गिनीनां केयूरमण्डलीनां प्रभासंतानेन
क्वचिद्विकीर्यमाणचाषपक्षक्षोदा इव, क्वचिदुत्पतितशिखिकुलचलच्चन्द्रकशतसारा
इव, क्वचिदकालजलधरतडित्तरला इव, क्वचित्सकल्पतरुपल्लवा इव,
क्वचित्सशतयज्ञचापा इव, क्वचित्सबालातपा इवाक्रियन्त दश दिशः ।
धवलान्यपि विविधमणिनिकरकल्माषैरुत्सर्पिभिश्चूडामणिमरीचिभिर्मयूराणीवाराजन्त
राज्ञामातपत्राणि । क्षणेन च तुरगमयमिव महीतलम्, कुञ्जरमयमिव
दिवक्त्रवालम्, आतपत्रमण्डलमयमिवान्तरिक्षम्, ध्वजवनमयमिवाम्बरतलम्,
इभमदगन्धमय इव समीरणः, भूपालमयीव प्रजासृष्टिः आभरणांशुमयीव दृष्टिः,
किरीटमय इव दिवसः, जयशब्दमयमिव त्रिभुवनमभवत् । सर्वतश्च
कुलपर्वताकारैः प्रचलद्भिर्मत्तवारणैः उत्पातचन्द्रमण्डलनिभैश्च प्रैङ्खद्भिरातपत्रैः,
संवर्तकाम्भोदगम्भीरभीमनादेन च ध्वनता दुन्दुभिना, तारकावर्षसदृशेन विसर्पता

ಗಜಸೀಕರನಿಕರಣ, ಧೂಮಕೇತುಧೂಸರೈಶ್ಚೋಲ್ಲಸದ್ಧಿರವನಿರಜೋದಂಡಕೈಃ, ನಿರ್ಧಾತಪಾತಪ-
 ರೂಷಗಮ್ಮಿರಘೋಷೈಶ್ಚ ಕರಿಕಂಠಗರ್ಜಿತೈಃ, ಕ್ಷತಜಕಣವರ್ಷಬಭ್ರುಣಾ ಚ ಭ್ರಮತಾ
 ಮತಙ್ಗಜಕುಂಭಸಿನ್ದೂರೇಣುನಾ, ಸಂಕ್ಷುಭಿತಜಲಧಿಜಲಕಲ್ಲೋಲಚಂಚಲಾಭಿಶ್ಚ
 ಪ್ರವಿಸರ್ಪಂತಿಭಿಸ್ತುರಙ್ಗಮಮಾಲಾಭಿಃ, ಅನ್ಧಕಾರಿತದಿಗಂತರೇಣ ಚಾನವರತಂ ಕ್ಷರತಾ
 ಮದಜಲಧಾರಾದುದಿನಿನ, ಕಲಕಲೇನ ಚ ಭುವನಾನ್ತರವ್ಯಾಪಿನಾ ಮಹಾಪ್ರಲಯಕಾಲ ಇವ
 ಸಂಜ್ಞೆ ।

4.2.6 ಬಲಬಹಲಕೋಲಾಹಲಭೀತಾ ಇವ ಧವಲಧ್ವಜನಿವಹನಿರನ್ತರಾವೃತಾ ಯುಃ
 ಕ್ವಾಪಿ ದಶ ದಿಶಃ । ಮಲಿನಾವನಿರಜಃಸಂಸ್ಪರ್ಶಶಿಕ್ಷಿತಮಿವ ಸಮದಗಜಘಟಾವಚೂಲಸ-
 ಹಸ್ತ್ರಸಂಠಮತಿದೂರಮಮ್ಬರತಲಮಪಸಸಾರ । ಪ್ರಬಲವೇತ್ರಿವೇತ್ರಲತಾಸಮುತ್ಸಾರ್ಯಮಾಣಾ ಇವ
 ತುರಗಖುರರಜೋಧೂಸರತಾಭೀತಾ ಇವಾರ್ಕಕಿರಣಾ ಮುಮುಚುಃ ಪುರೋಭಾಗಮ್ ।
 ಇಭಕರಸೀಕರನಿರ್ವಾಪಣತ್ರಸ್ತ ಇವಾತಪತ್ರಸಂಕ್ಷಾಧಿತಾತಪೋ ದಿವಸೋ ನನಾಶ ।
 ಬಲಭರಜರ್ಜರಿಕೃತಾ ಮದಕಲಕರಿಚರಣಶತಸಂತಾಡಿತಾ ದ್ವಿತೀಯೆವ ಪ್ರಯಾಣಭೇರಿ ಭೈರವಂ
 ಭೂಮಿ ರರಾಸ । ಗುಲ್ಫದ್ವಯಸೇ ಚ ತುರಙ್ಗಮುಖವಿನಿಃಸೃತಸಿತಫೇನಪಲ್ಲವಿತೇ ಮದಪಯಸಿ
 ಮದಸ್ರುತಾಂ ಕರಿಣಾಂ ಪ್ರಚಸ್ವಲುಃ ಪದೇ ಪದೇ ಪದಾತಯಃ । ಹರಿತಾಲಪರಿಮಲನಿಭೇನ
 ಚಾತಿಪटुನಾ ಗಜಮದಾಮೋದೇನಾನುಲಿಪ್ತಸ್ಯ ಸಾಮಜಸ್ಯೇವ ಸಮುಪಯಯೌ ನಿಖಿಲಾನ್ಯಗಂಧ-
 ಗ್ರಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಸ್ಯ । ಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಸರ್ಪತೋ ಬಲಸ್ಯ ಪುರಃಪ್ರಧಾವತಾಂ ಜನಕದಮ್ಬಕಾನಾಂ
 ಕೋಲಾಹಲೇನ ತಾರತರದೀರ್ಘೇಣ ಚ ಕಾಹಲಾನಾಂ ನಿನಾದೇನ, ಖುರವವಿಮಿಶ್ರೇಣ ಚ ವಾಜಿನಾಂ
 ಹೇಷಾರವೇಣ, ಅನವರತಕರ್ಣತಾಲಸ್ವರಸಂಪೃಕ್ತೇನ ಚ ದಂತಿನಾಮಾಡಮ್ಬರರವೇಣ,
 ಶ್ರೇವೇಯಕಕಿಡ್ಡಿಣಿಕ್ವಣಿತಾನುಸೃತೇನ ಚ ಗತಿವಿಶಾಡ್ವಿಷಮವಿರಾಗಿಣಿಣಾಂ ಘಟಾನಾಂ ಟಡ್ಕೃತೇನ,
 ಮಙ್ಗಲಶಬ್ದಶಬ್ದಸಂವರ್ಧಿತಧ್ವನಿನಾಂ ಚ ಪ್ರಯಾಣಪಟಹಾನಾಂ ನಿನಾದೇನ
 ಮುಹುರ್ಮುಹುರಿಸ್ತತಸ್ತಾಡ್ಯಮಾನಾನಾಂ ಚ ಡಿಂಡಿಮಾನಾಂ ನಿಃಸ್ವನೇನ ಜರ್ಜರಿಕೃತಶ್ರವಣಪುಟಸ್ಯ
 ಮूर्च्छेवाभवञ्जनस्य ।

4.3 ಕನ್ನಡಾನುವಾದ

4.3.1 ಮಂತ್ರಿ, ಶುಕನಾಸನು ರಾಜಕುಮಾರ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನಿಗೆ ಲೋಕ
 ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮೌಲಿಕವೂ ಗಂಭೀರವೂ ಆದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದ
 ಕೆಲವು ದಿನಗಳು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಶುಭ ದಿನದಲ್ಲಿ ಪುರೋಹಿತರು ಯಾವರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ
 ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದ ಸಮಸ್ತಮಂಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮುಗಿಸಿರಲು, ಮಹಾರಾಜ
 ತಾರಾಪೀಡನು ಅನೇಕ ಸಹಸ್ರ ರಾಜರುಗಳೊಂದಿಗೆ ಸುತ್ತವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ,

ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ ಶುಕನಾಸನೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿ, ತಾನೇ ಸ್ವತಃ ಮಂಗಳಕಲಶವನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿ ಸರ್ವತೀರ್ಥಗಳಿಂದಲೂ, ಸರ್ವನದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಸರ್ವಸಮುದ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಸಕಲ ಔಷಧಿಗಳು ಸರ್ವ ಫಲಗಳು, ಸರ್ವಮೃತ್ತಿಕೆಗಳು ಸರ್ವರತ್ನಗಳೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರಣಗೊಂಡಿದ್ದರ ಜೊತೆಗೆ ತನ್ನ ಆನಂದಬಾಷ್ಪಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ, ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾಗಿದ್ದ ಜಲಧಾರೆಯಿಂದ ಮಗನಿಗೆ ಯೌವರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದನು. ರಾಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯೂ ಕೂಡ ಹೇಗೆ ಲತೆಯೊಂದು ತನ್ನ ಮೊದಲಿನ ವ್ಯಕ್ತವನ್ನು ಬಿಡದೆ, ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯಕ್ತಕ್ಕೆ ಹಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳುವುದೋ ಹಾಗೆ, ತಾರಾಪೀಡನನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸದೆ ಅಭಿಷೇಕ ಜಲದಿಂದ ತೊಯ್ದ ದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಯುವರಾಜನಾದ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿದಳು. ಅನಂತರ ಸಮಸ್ತ ಅಂತಃಪುರ ಸ್ತ್ರೀಯರೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿ ಪುತ್ರವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಮೃದುಗೊಂಡ ಹೃದಯದಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು ತಾಯಿ ವಿಲಾಸವತಿಯಿಂದಲೇ ಪಾದದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಶರೀರಪೂರ್ತಿ ಬೆಳದಿಂಗಳಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗೂ, ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇದ್ದ ಗಂಧದಿಂದ ಲೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಅದೇ ತಾನೇ ಅರಳಿದ್ದ ಹೂವುಗಳ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಶಿರಃಶೃಂಗಾರವನ್ನಾಗಿ ಧರಿಸಿ ಗೋರೋಚನದಿಂದ ರೇಖಾಲಂಕೃತನಾಗಿ, ಪವಿತ್ರದರ್ಭೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಣಾಭರಣವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ನೀಳವಾದ ಅಂಚುಳ್ಳ ಇನ್ನೂ ಪದರ ಬಿಡಿಸದೆ ಹೊಸದಾಗಿದ್ದ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಸ್ವಚ್ಛಬಿಳುಪಾದ ಜೋಡಿ ರೇಷ್ಮೆ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಟ್ಟು ಹೊದ್ದು, ಪುರೋಹಿತರಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ರಕ್ಷಾಸೂತ್ರದಿಂದ (ಕಂಕಣದಿಂದ) ಅಲಂಕೃತವಾದ ಮುಂಗೈ ಉಳ್ಳವನಾಗಿ ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು ನೋಡಲು ಸಪ್ತರ್ಷಿ ಮಂಡಲವೇ ಆಗಮಿಸಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತಿದ್ದ ಮತ್ತು ನವರಾಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಆಸನವಾದ ಕಮಲದ ನಾಳಗಳಿಂದ ರಚಿತಗೊಂಡಿದೆಯೋ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯನ್ನು ತರುತ್ತಿದ್ದ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಮುತ್ತುಗಳ ಹಾರವೊಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ವಕ್ಷಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಆತುಕೊಂಡಿರಲು ಜೊತೆಗೆ ಮಂಡಿಯವರೆಗೂ ತಾಕುವಂತಿದ್ದ ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಗಳಂತೆ, ಶುಭ್ರವಾದ ಬಿಳೀ ಹೂವುಗಳ ಹತ್ತಾರು ಹಾರಗಳು ಕಂಕುಳ ಕೆಳಭಾಗದಿಂದ ಹಾದು ಬಂದು ಶರೀರ ಪೂರ್ತಿ ಮುಚ್ಚಿರಲು, ಬೆಳ್ಳನೆಯ ವಸ್ತ್ರ ಹೊದ್ದಿರಲು, ಕೇಸರ ಸಮೂಹವನ್ನು ಅಲುಗಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ನರಸಿಂಹರೂಪಿಯೋ, ಹತ್ತಾರು ನದಿ ತೊರೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕೈಲಾಸಪರ್ವತವೋ, ಮಂದಾಕಿನಿಯ ಕಮಲನಾಳಗಳ ಪೊದೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಐರಾವತವೋ, ಮೇಲೆ ಮೇಲೆದ್ದು ಬರುವ ನೊರೆಯ ಪಂಕ್ತಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡ ಕ್ಷೀರಸಾಗರವೋ ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಾ (ಪುತ್ರವಾತ್ಸಲ್ಯ ತುಂಬಿ) ಸೇವಕರಂತೆ ವೇತ್ರದಂಡ ಹಿಡಿದ ಶಂಭು ತಾರಾಪೀಡನಿಂದಲೇ ಜನರು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ದಾರಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ರಾಜಸಭಾಭವನವನ್ನು ತಲುಪಿ, ಚಂದ್ರನು

ಮೇರುಪರ್ವತದ ಶಿಖರವನ್ನು ಏರುವಂತೆ, ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು ಸ್ವರ್ಣಮಯ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಏರಿದನು.

4.3.2 ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಹತ್ತಿದ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲಾ ಸಾಮಂತರಾಜರನ್ನೂ ಅವರವರ ಪದವಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಗೌರವಿಸಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯ ಕಳೆದಿರಲು ಯುವರಾಜನ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಘೋಷಿಸುವ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನ ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ದುಂದುಭಿಯು ಸ್ವರ್ಣದಂಡಗಳಿಂದ ಬಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡಿತು. ಆ ದುಂದುಭಿಯಾದರೋ

1. ಯುಗಾಂತ ಕಾಲದ ಮೋಡಗಳ ಪಂಕ್ತಿಯ ಘೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಘರ್ಘರ ಧ್ವನಿಯಂತೆ ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ;
2. ಮಂದರಪರ್ವತವು ಬಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮುದ್ರವೋ ಎಂಬಂತಿದ್ದ;
3. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾಭೂತಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಘರ್ಷಣೆಗೊಳಗಾದ ಭೂಮಿಯ ಪೀಠವೋ ಎಂಬಂತಿದ್ದ;
4. ಮಿಂಚಿನ ಪಂಕ್ತಿಗಳ ತಾಡನಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ (तटिङ्क) ದುಂದುಭಿಯನ್ನು ಹೊಡೆಯಲು ಸ್ವರ್ಣ ದಂಡಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿತ್ತು ಎಂಬ ಭಾವ. ಪ್ರಳಯ ಮೇಘವೋ ಎಂಬಂತಿದ್ದ;
5. ಆದಿವರಾಹದ ಕೋರೆದಾಡೆಯ ಪ್ರಚಂಡ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಪಾತಾಳದ ಕುಕ್ಷಿಭಾಗವೋ ಎಂಬಂತಿದ್ದ ಆ ದುಂದುಭಿಯ ಮಹಾಘೋಷದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಒಳಭಾಗಗಳು ಉಬ್ಬಿಕೊಂಡವೋ, ತೆರೆದುಕೊಂಡವೋ, ಸಿಡಿದು ಬಿಡಿ ಬಿಡಿ ಭಾಗಗೊಂಡವೋ, ವಿಸ್ತೃತಗೊಂಡವೋ, ಅಂತರಗಳು (ತಗ್ಗುಗಳೆಲ್ಲ) ಮುಟ್ಟಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡವೋ ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಗೊಂಡವೋ, ಕಿವಿಗವದಿಟ್ಟು ಕೊಂಡವೋ ಎಂಬಂತೆ ಆದವು. ದಶದಿಕ್ಪುಗಳ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸೇರಿಕೆಯ ಗಂಟುಗಳು ಕಳಚಿಬಿದ್ದಂತೆ ಆದವು. ಆ ಪ್ರಸ್ಥಾನ ದುಂದುಭಿಯ ಘೋಷವು (निनादः) ತ್ರಿಭುವನವನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನು ಆವರಿಸಿತು. ಹೇಗೆ?
6. ಪಾತಾಳಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭಯಗೊಂಡ ಆದಿಶೇಷನು ತನ್ನ ಸಾವಿರ ಹೆಡೆಗಳಿಂದ ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತೋ ಎಂಬಂತೆ
7. ದಿಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಐರಾವತವೇ ಮೊದಲಾದ ದಿಗ್ಗಜಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿದ್ವಂದ್ವಿ

ಗಜವೊಂದು ಫೀಂಕರಿಸಿತೆಂಬ ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ತಮ್ಮ ಕೋರೆ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿ ಕುಕ್ಕುತ್ತಾ ಮುಂದೆ ಬಂದು ಎದುರುಗೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಎಂಬಂತೆ

8. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬೆದರಿದ ಸೂರ್ಯನ ರಥದ ಕುದುರೆಗಳು ಮಧ್ಯಗತಿಯಿಂದ ಸುತ್ತುತ್ತಾ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಎಂಬಂತೆ
9. ಹಿಂದೆಂದೂ ಕೇಳದೆ ಇದ್ದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅಟ್ಟಹಾಸವನ್ನು ಚೋರಾದ ನಗು ಇದೆಂದು ಸಂತಸಗೊಂಡ ಈಶ್ವರನ ವಾಹನ ನಂದಿಯಿಂದ ಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿ ಹುಂಕಾರದೊಂದಿಗೆ ಸಂಭಾಷಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಎಂಬಂತೆ
10. ದೇವ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗಂಭೀರ ಫೀಂಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದ (ದೇವೇಂದ್ರನ) ಐರಾವತದಿಂದ ಗೌರವದಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಎಂಬಂತೆ
11. ಹಿಂದೆಂದೂ ಕೇಳದಿದ್ದ ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ (ಯಮಲೋಕದಲ್ಲಿ) ರೋಷಾವೇಶ ತುಂಬಿದ ಯಮನ ವಾಹನವಾದ ಕೋಣವು ಸ್ವಲ್ಪ ಬಾಗಿಸಿದ ತನ್ನ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಕೊಂಬುಗಳಿಂದ ವಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಎಂಬಂತೆ
12. ಹೆದರಿ ನಡುಗುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರ, ಕುಬೇರ ಮೊದಲಾದ ದಿಕ್ಕಾಲಕರಿಂದ (ಆಶ್ಚರ್ಯ ಸಹಿತ) ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ ಎಂಬಂತೆ

ಈ ದುಂದುಭಿಯ ಧ್ವನಿಯು ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸುತ್ತಾಡಿತು. ಅನಂತರ ಆ ಪ್ರಯಾಣದುಂದುಬಿಯ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಿಂದಲೂ ಜಯವಾಗಲಿ ಜಯವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಹರ್ಷೋದ್ಘೋಷವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು ಶತ್ರುಗಳ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಡನೆ ಸಿಂಹಾಸನದಿಂದ ಚಲಿಸಿದನು. ಆ ಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಆತುರಾತುರವಾಗಿ ಎದ್ದು ನಿಂತ ಕಾರಣ ಪರಸ್ಪರ ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆದು ತಾವು ಧರಿಸಿದ್ದ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರಗಳಲ್ಲಿನ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಕಳಚಿ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ (ವಿಗಲಿತ) ದೊಡ್ಡ ಮುತ್ತುಗಳು ದಿಗ್ವಿಜಯ ಪ್ರಯಾಣದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆನಂದದಿಂದ ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ ಮಂಗಳ ಸೂಚಕ ಅರಳಿನ ಕಾಳುಗಳೋ ಎಂಬ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪಾರಿಜಾತ ವೃಕ್ಷವೇ ಬಿಳಿಯ ಮೊಗ್ಗುಗಳನ್ನು ಹೂಗಳನ್ನು ಮಳಗರೆಯುತ್ತಿರುವ ಉಳಿದ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆ, ಐರಾವತವೇನಾದರೂ ಉಳಿದ ದಿಗ್ಗಜಗಳು ತಮ್ಮ ಸೊಂಡಿಲುಗಳಿಂದ ನೀರಿನ ತುಂತುರು ಹನಿಗಳಿಂದ ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆ ವಿಶಾಲ ಗಗನವೇನಾದರೂ ನಕ್ಷತ್ರರಾಶಿಗಳನ್ನು ಕಡೆವುತ್ತಲಿರುವ ದಿಗ್ವಿಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆ,

ವರ್ಷಾಕಾಲವೇ ದಪ್ಪ ದಪ್ಪ ನೀರಿನ ಕಣಗಳನ್ನು ಕೆಡವುತ್ತಿರುವ ಮೇಘಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಸಹಸ್ರಾರು ರಾಜರುಗಳಿಂದ ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು ರಾಜಸಭಾಭವನದಿಂದ ಹೊರಟನು.

4.3.3

ಆಸ್ಥಾನ ಮಂಟಪದ ಹೊರಗೆ ಬಂದು, ಆತುರಾತುರದಿಂದ ಮಾವಟಿಗನಿಂದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಮಂಗಳಾಲಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ತನ್ನ ಆಸನದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ) ಒಳಗೆ ಅಂಬಾರಿಯ ಹಿಂಭಾಗದ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಆಗಲೇ ಪತ್ರಲೇಖಿ ಏರಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಮುದ್ದಾದ ಹೆಣ್ಣಾನೆಯೊಂದನ್ನು ಹತ್ತಿ (ಮಂದರ ಪರ್ವತದ) ಸುತ್ತುವಿಕೆಯಿಂದ ಸುಳಿಸುಳಿಯಾಗಿ ವಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ ಕ್ಷೀರಸಾಗರವೋ ಎಂಬಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿದ್ದ, ರಾವಣನ ಬಾಹುದಂಡಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಂತ ಕೈಲಾಸದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತಿದ್ದ, ಮುತ್ತಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಂಕುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ, ನೂರಾರು ಸಲಾಕೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಶ್ವೇತಭತ್ತದ ಮೂಲಕ ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಹೊರ ಹೊರಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಹೊರಟು, ಅಂಬಾರಿಯ ಒಳಗೇ ಕುಳಿತು ಗೋರಂಟಿ ರಸದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಮೀರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತುಂಬಾ ಹೊಳಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಉದಯಕಾಲದ) ಸೂರ್ಯನ ಕೆಂಪು ಬಿಸಿಲಿನಿಂದಲೂ, ಎತ್ತರದ ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಯಿಂದ ಕಣ್ಮರೆಯಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣದ ಆಚ್ಛೆಯನ್ನು ಕಾಯಲು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಹೊರಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ರಾಜರುಗಳ ಕಿರೀಟಗಳ ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿಗಳಿಂದ ಹೊರಸೂಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಿರಣಗಳ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೂ; ದಶದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ಹಳದಿ ಮಿಶ್ರಣಗೊಂಡ ಕೆಂಪುವರ್ಣ ಪಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ತನ್ನ ಯೌವರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕದಿಂದ ಭೂವನಿತೆಯ ಮುಖರಾಗ ತುಂಬಿರುವಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರಲು, ತನ್ನ ತೋಳುಬಲದಿಂದ ಹುಬ್ಬಿದ ಪ್ರತಾಪವೆಂಬ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಅಗ್ನಿದಾಹದಿಂದ 'ಶತ್ರುಗಳ ಸರ್ವವಿನಾಶ ಇನ್ನೇನು ಹತ್ತಿರವಾಯಿತು' ಎಂಬ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆ ಕಂಡ ಪಾಟಲವರ್ಣಗೊಂಡ ಅಂಬರತಲವನ್ನೂ (ಹೊಸದಾಗಿ ಭೂಪತಿಯಾಗಬೇಕಾದ) ತನ್ನನ್ನು ಎದುರುಗೊಳ್ಳಲು ಆಗಮಿಸಿದ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪಾದಗಳ ಗೋರಂಟಿರಸದಿಂದಲೇನಾದರೂ ಕೆಂಪಾಗಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ (ಎಳೆಯ ಸೂರ್ಯನ ಬಿಸಿಲಿನ ಕಾರಣ) ಕೆಂಪಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಭಾತವನ್ನೂ ವೀಕ್ಷಿಸಿದನು.

4.3.4 ಹೊರಹೊರಟು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಮೊದಲಿಗೆ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ತೆರಳಿದ ರಾಜಕುಮಾರ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು

1. (ಸುತ್ತಲೂ ಸೇರಿದ್ದ) ರಾಜರುಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ವಂದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವವನಾಗಿ ಹೊರಟಿದ್ದನು. ಆ ರಾಜಸಮೂಹವಾದರೋ;
2. ಆತುರೋತ್ಸಾಹಗಳಿಂದ ಚಲಿಸಿದ ಸಹಸ್ರಾರು ಗಂಧಗಜಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ;
3. ಪರಸ್ಪರ ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡೆದು ಮುದುಡಿಕೊಂಡ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಶ್ವೇತ ಭತ್ತಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಪಡೆದ;
4. ರಾಜಕುಮಾರನ ದರ್ಶನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತ್ಯಾದರಗಳಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಲೆಬಾಲಿಗಿಸಿದುದರಿಂದ (ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಿಂದ) ಕೊಂಚ ಜಾರಿದ ರತ್ನ ಖಚಿತ ಕಿರೀಟಪಂಕ್ತಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ;
5. (ಸ್ವಸ್ಥಾನದಿಂದ ಜಾರಿ) ಬಾಗಿದ ವಜ್ರಕರ್ಣಾಭರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ;
6. ವಿಶಾಲವಾದ ಕೆನ್ನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಸೇರಿದ ಕುಂಡಲಗಳುಳ್ಳ;
7. (ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ರಾಜನನ್ನೂ ಪರಿಚಯಿಸಿಕೊಡಲು) ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೇನಾಪತಿಯಿಂದ ಅವರವರ ಹೆಸರು ಘೋಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ರಾಜಸಮೂಹದಿಂದಲೂ ಪರಿಮಳಯುಕ್ತ ಗಂಧಗಜವೊಂದರಿಂದ ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವವನಾಗಿ ಹೊರ ಹೊರಟನು. ಆ 'ಗಂಧ ಮಾದನ'ವಾದರೋ
8. ಸಿಂಧೂರ (ಕುಂಕುಮ) ಪುಡಿಯನ್ನು ಬಳಿದಿದ್ದುದರಿಂದ ಕೆಂಪು ವರ್ಣ ಪಡೆದಿದ್ದ;
9. ನೆಲದ ಮೇಲ್ಭಾಗ ತಾಕುವಂತೆ ಅತ್ತಿತ್ತ ಜೋಲಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಮತ್ತುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಅವಚೂಲ ಎಂಬ ಕರ್ಣಾಭರಣವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ;
10. ಬಿಳಿಯ ಪುಷ್ಪಗಳ ಹಾರಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ನಾನಾ ವರ್ಣರಂಜಿತವಾದ ಶಿರೋಭಾರವನ್ನು ಪಡೆದ;
11. ಸಂಜೆಯ ಸೂರ್ಯನ ಬಿಸಿಲಿನ (ಹೊಂಬಣ್ಣ) ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಡ್ಡಡ್ಡವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಶುಭ್ರ ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಕಪ್ಪುಶಿಲಾ ಚಪ್ಪಡಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ

ಮೇರುಪರ್ವತವೋ ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು. ರಾಜಪುತ್ರನ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ 'ಗಂಧಮಾದನ' ಅನೆ ಇದ್ದಂತೆ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿಯಿಂದ ಲೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣಗಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ನಾನಾವರ್ಣರಂಜಿತವಾಗಿದ್ದ ಇಂದ್ರಾಯುಧ ಎಂಬ ಕುದುರೆಯು (ಚೇನು ಹಿಡಿದು) ನಡೆಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು.

4.3.5 ಅನಂತರ ಚಲಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿದ ಆನೆಗಳ ಸಮೂಹದ ಒತ್ತಡದಲ್ಲಿ ಬಹುವಾಗಿ ಅಲುಗಾಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಶ್ವೇತ ಭದ್ರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಆ ಸಮಗ್ರ ಚತುರಂಗ ಬಲವೂ ಸಹಸ್ರಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಅಲೆಗಳ ಸಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ಸಹಸ್ರ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತ ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಜಲಪ್ರವಾಹವೋ ಎಂಬಂತೆ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆವರಿಸಿ ಪ್ರಚಂಡವೂ ಅದ್ಭುತವೂ ಆದ ಘೋಷವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಮುಂದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಯಿತು.

(ದಿಗ್ವಿಜಯ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ) ಅರಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಟ ಯುವರಾಜ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನ ಬಳಿಗೆ ಪ್ರಸ್ಥಾನಮಂಗಳ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಶುಭ್ರ ಸ್ವಚ್ಛ ರೇಷ್ಮೆ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ, ಬಿಳಿಯ ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇಹವುಳ್ಳ ವೈಶಂಪಾಯನನು ತನ್ನ ಭವನದಿಂದ ಹೊರಟು ಹೆಣ್ಣಾನೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಶ್ವೇತಭದ್ರ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟು ಎರಡನೆಯ ಯುವರಾಜನೋ ಎಂಬಂತೆ ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯ ಹಾಗೂ ರಾಜರುಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಬೇಗ ಬೇಗ ಹೆಚ್ಚೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ಯುವರಾಜನನ್ನು ಬಂದು ಸೇರಿದನು. ಹೀಗೆ ಬಂದು, ಸೂರ್ಯನ ಸಮೀಪವರ್ತಿಯಾದ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಾ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನ ಸಮೀಪವರ್ತಿಯಾದನು. ಅನಂತರ ಇದೋ ಯುವರಾಜನು ಹೊರಟನು ಎಂಬ ಘೋಷನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಆ ಕಡೆಯಿಂದ ಈ ಕಡೆಯಿಂದ ಹಿಂಬಾಲಿಸಲು ಓಡಿದ (ಆ ಮಹಾನ್) ಸೈನ್ಯದ ಭಾರದ ಕಾರಣ ಜಲಪ್ರಳಯದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕಿತ್ತು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿದ ಕುಲಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ (ಸಪ್ತ) ಸಮುದ್ರಗಳ ನೀರಿನ ಅಲೆಗಳ ಪಂಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಂತೆ ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯು ಬಹಳವಾಗಿ ಅಲುಗಲು ಆರಂಭಿಸಿತು. ಆಗ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಾದುಹೋಗುತ್ತಾ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರಾಜರುಗಳು ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತಲಿದ್ದ ಪ್ರಭಾಚಾಲದಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಮೇಲ್ಭಾಗವುಳ್ಳ ರತ್ನ ಖಚಿತ ಕಿರೀಟಗಳ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೂ, ಚಿನ್ನದಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ಅಲಂಕಾರಗಳುಳ್ಳ ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ್ದ ಅಪಾರ ಕಾಂತಿ ತಳೆದಿದ್ದ ಸ್ವರ್ಣದ ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾತ

ತೋಳ್ಳೆಗಳ ನಿರಂತರ ಕಾಂತಿ ಸೂಸುವಿಕೆಯಿಂದಲೂ ಕೆಲವು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚಾಪಪಕ್ಷಿಯ (ನೀಲಿ ಬಣ್ಣದ ಕಾಗೆಯ ಆಕಾರದ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಪಕ್ಷಿ) ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ನಾನಾವರ್ಣದ ಪುಡಿಯೇನಾದರೂ ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆಯೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯಮಾಡಲೆದ್ದ ನವಿಲುಗಳ ಹಿಂಡಿನ ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿದ್ದ ನವಿಲುಗರಿ ಕಣ್ಣುಗಳ ಅನಂತ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆಯೂ ಮತ್ತು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಕಾಲದ ಮೇಘಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮಿಂಚುಬಳ್ಳಿಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ತುಂಬಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆಯೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳ ಚಿಗುರುಗಳಿಂದ ಆವೃತಗೊಂಡಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆಯೂ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಮನಬಿಲ್ಲುಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಕೂಡಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆಯೂ ಮತ್ತು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಳೆಯ ಬಿಸಿಲು ಮುಚ್ಚಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆಯೂ ದಶದಿಕ್ಕುಗಳು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವು. ರತ್ನಖಚಿತ ಕಿರೀಟಗಳ ನವರತ್ನಗಳ ಕಾಂತಿ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಹರಿದು ಜಾಗವನ್ನು ಮುಚ್ಚುತ್ತಿತ್ತು. ಅದರ ಅನುಭವವಾದರೋ ಆ ರಾಜರುಗಳ ಶ್ವೇತಛತ್ರಗಳು ಶುದ್ಧ ಬಿಳುಪಿನಿಂದಲೇ ಇದ್ದರೂ, ನಾನಾರತ್ನಗಳ ವರ್ಣವೈವಿಧ್ಯದಿಂದಲೂ ಕಿರೀಟಗಳಿಂದ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಹೊರಬರುತ್ತಿದ್ದ ಕಿರಣಗಳಿಂದಲೂ ನವಿಲುಗರಿಗಳಿಂದಲೇನಾದರೂ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಕ್ಷಣ ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಭೂಮೈಯೆಲ್ಲವೂ ಅಶ್ವಮಯವಾಗಿದೆಯೋ, ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಂಡಲವೆಲ್ಲವೂ ಹಸ್ತಿಮಯವಾಗಿದೆಯೋ, ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಲ್ಲ ಶ್ವೇತಚ್ಚತ್ರಮಯವಾಗಿದೆಯೋ, ಆಕಾಶತಲವೆಲ್ಲವೂ ಧ್ವಜ ಸಮೂಹವಾಗಿದೆಯೋ, ವಾಯುವು ಆನೆಗಳ ಮದೋದಕದ ಸುಗಂಧಮಯವಾಗಿದೆಯೋ, ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯೆಲ್ಲವೂ ರಾಜ ಮಹಾರಾಜಮಯವಾಗಿದೆಯೋ, ಕಣ್ಣಿನ ದೃಷ್ಟಿ ಅನಂತವಾದ ಆಭರಣಗಳ ಕಿರಣಮಯವಾಗಿದೆಯೋ, ದಿನದ ಹಗಲು ಕಿರೀಟಮಯವಾಗಿದೆಯೋ, ಮೂರು ಲೋಕಗಳು ಜಯಶಬ್ದಭರಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಎಂಬಂತೆ ಆಯಿತು. ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ಕುಲಪರ್ವತಗಳ ಆಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು ಚಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮದಿಸಿದ ಆನೆಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಚಂದ್ರಮಂಡಲಗಳನ್ನು ಹೋಲುತ್ತಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಅಲೆಯಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಶ್ವೇತಛತ್ರಗಳಿಂದಲೂ, ಪ್ರಳಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪುಷ್ಕರಾವರ್ತಕಾದಿ ಮೇಘಗಳ ಗಂಭೀರವೂ, ಭಯಂಕರವೂ ಆದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೋಲುವಂತೆ ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದ ದುಂದುಭಿಯಿಂದಲೂ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತಿದ್ದ ಮದಗಜಗಳ ಸೊಂಡಿಲಿನಿಂದ ಹೊರಚೆಲ್ಲುಡುತ್ತಿದ್ದ ತುಂತುರುಗಳ ರಾಶಿಗಳಿಂದಲೂ, ಧೂಮಕೇತುಗಳ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತಿದ್ದ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಮೇಲೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಕೋಲಿನಾಕಾರದ ಧೂಳಿನ ಕಣಗಳಿಂದಲೂ, ಸಿಡಿಲುಗಳು ಅಪ್ಪಳಿಸುವುದನ್ನು ಹೋಲುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರಚಂಡ ಗಂಭೀರ ಘೋಷಗಳಿಂದಲೂ, ಆನೆಗಳ

ಕಂಠದಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದ ರೈಂಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ರಕ್ತದ ಕಣಗಳಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿದ್ದ ಮತ್ತು ಸುತ್ತ ಪಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆನೆಗಳ ಕುಂಭಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಲೇಪಿಸಿದ ಕುಂಕುಮ ಹಾಗೂ ಚಂದ್ರದ ಧೂಳಿನಿಂದಲೂ (ಜಲ) ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ ಸಮುದ್ರಗಳ ನೀರಿನ ತೆರೆಗಳನ್ನು ಹೋಲುವಂತೆ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಚಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಶ್ವಪಂಕ್ತಿಗಳಿಂದ ದಿಗಂತರಗಳನ್ನು ಕತ್ತಲು ತುಂಬುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಹರಿಯುತ್ತಲಿದ್ದ ವೋಡ ಕವಿದ ಹಗಲನ್ನು ಹೋಲುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದ ಮದೋಕರ ಧಾರೆಗಳಿಂದಲೂ, ಭುವನಾಂತರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದ ಕಲಕಲ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ (ಆ ಕ್ಷಣವು) ಮಹಾಜಲ ಪ್ರಳಯದ ಸಮಯವೋ ಎಂಬಂತೆ ಆಯಿತು.

4.3.6

ತುಂಬ ಕೋಲಾಹಲದ ಕಾರಣ ದಶದಿಕ್ಪುಗಳೂ ಹೆದರಿ ಧವಳ ಧ್ವಜಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟು ಕಾಣದಂತೆ ಎಲ್ಲಿಗೋ ಸರಿದು ಹೋದವು. ಕಶ್ಮಲವಾದ ನೆಲದ ಧೂಳು ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯಿಂದಲೋ ಎಂಬಂತೆ ಮದೋನ್ಮತ್ತ ಗಜಗಳ ಅವಚೂಲ ಆಭರಣ ಸಹಸ್ರಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶತಲವು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಿತು. ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಬೆಳ್ಳಿದಂಡಗಳಿಂದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿವೆಯೋ ಎಂಬಂತೆ ಕುದುರೆಗಳ ಗೊರಸುಗಳಿಂದೆದ್ದ ಧೂಳಿನಿಂದ ಆಗಬಹುದಾದ ಧೂಮ್ರವರ್ಣಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಮುಂಭಾಗವನ್ನು ತೊರೆದವು. ಆನೆಗಳ ಸೊಂಡಿಲುಗಳಿಂದ (ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ) ಎರಚಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ತುಂತುರುಹನಿಗಳ ರಾಶಿಯಿಂದ ಆರಿ ಹೋಗಬಹುದೋ ಎಂಬ ಭೀತಿಯಿಂದ ಶ್ವೇತಚ್ಚತ್ರಗಳಿಂದ ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಬಿಸಿಲು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮರೆಗೊಂಡು ಇಲ್ಲದಾಯಿತು. ಆ ಮಹಾಸೈನ್ಯದ ಭಾರದಿಂದ ಜರ್ಜರಗೊಂಡ ನೂರಾರು ಮದಗಜಗಳ ಪಾದಗಳ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ವೇದನೆಯುಳ್ಳ ಭೂಮಿಯ ಎರಡನೆಯ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಯಾತ್ರಾಸೂಚಕ ಭೇರಿಯೋ ಎಂಬಂತೆ ಭಯಂಕರ ಘೋಷವಾಡಿತು. ಮೋಣಕಾಲಿನವರೆಗೂ ನಿಂತಿದ್ದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳ ಬಾಯಿಗಳಿಂದ ಹೊರಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಬಿಳಿಯ ನೊರೆಗಳಿಂದ ವಿಸ್ಪತಗೊಂಡ, ಮದೋದಕ ಸುರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆನೆಗಳ ಮದದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡ ಕಾಲುಗಳು ಹೆಚ್ಚೆಚ್ಚೆಗೂ ತೊಡುರುತ್ತಾ ನಡೆದವು. ಹರಿತಾಲದ ಪರಿಮಲವನ್ನು ಹೋಲುತ್ತಿದ್ದ ಅತಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಆನೆಗಳ ಮದೋದಕದಿಂದ ಲೋಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಫ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯವು ಆನೆಯಂತೆಯೇ ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಾ ಗಂಧಗ್ರಹಣ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿತು. (ಮದರಸದಿಂದ ಲೇಪಿತವಾದ ಆನೆಗೆ ಬೇರೆ ವಾಸನೆ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ

ಎಂಬುದು ವಾಡಿಕೆ) ನಂತರ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚೆಹಾಕಲು ಆರಂಭಿಸಿದ ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಜನಸಮೂಹದ ಕೋಲಾಹಲ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ, ಜೋರಾದ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘವಾದ ದುಂದುಭಿಯ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ, ಗೊರಸಿನ ಹೊಡೆತಗಳ ಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿದ ಅಶ್ವಗಳ ಕೆನೆದಾಟದ ಧ್ವನಿಯಿಂದಲೂ, ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಪಟಪಟಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆನೆಗಳ (ಕಿವಿಗಳ) ಜೋರಾದ ಝೇಂಕಾರಸ್ವರದಿಂದಲೂ, ಆನೆಗಳ ಕತ್ತಿಗೆ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಸಣ್ಣ ಘಂಟೆಗಳ ರಣ್ ರಣ್ ಶಬ್ದವು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಮಂಗಳ ಶಂಖ ಶಬ್ದದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡ ಪ್ರಯಾಣ ದುಂದುಭಿಯ ಘೋಷದಿಂದ ಪುನಃ ಆ ದಿಕ್ಕು ಈ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಡಿಂಡಿಮದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕಿವಿಗಡಚಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ಜನ ಮೂರ್ಛಗೊಂಡಂತಾದರು.

4.4 ವಿವರಣೆ

4.4.1 ಇಲ್ಲಿ ತಾರಾಪೀಡ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಾಪೀಡ ಎಂಬ ಹೆಸರಗಳು ತುಂಬಾ ಸೊಗಸಾಗಿವೆ. ಅಂದರೆ ತಾರೆಗಳನ್ನೇ ಅಲಂಕಾರವನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದವನು ತಾರಾಪೀಡನಾದರೆ, ಚಂದ್ರನನ್ನು ಅಲಂಕಾರವನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದವನು ಚಂದ್ರಾಪೀಡ. ಈ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವರ್ಣನೆಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಉಪಮಾನ ಉಪಮೇಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಮಂಜಸವಾಗಿವೆ. ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಮುತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಹಾರವನ್ನು ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು ಧರಿಸಿದ್ದರೆ ಸಪ್ತರ್ಷಿ ಮಂಡಲವೇ ಇಳಿದು ಬಂದಂತಿತ್ತು. ಅಂದರೆ ಬಿಳಿಪುಷ್ಪಗಳ ಹಾರಗಳು ಕಂಕಳು ಭಾಗದಿಂದ ಹಾಯ್ದುಬಂದು ಶರೀರವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದ್ದವು. ಜೊತೆಗೆ ಶ್ವೇತ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಟ್ಟು ಹೊದ್ದು ಇದ್ದುದರಿಂದ ತನ್ನ ಬಿಳಿ ಕೇಸರಗಳನ್ನು ಅಲುಗಾಡಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದ ನರಸಿಂಹನ ಅವತಾರವೋ ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣಿಸಿದನು. ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ನರಸಿಂಹನ ರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಸ್ವಾಮಿಯು ಬಿಳಿ ಕೇಸರ ಸಮೂಹದಿಂದಲೂ ನಖಗಳಿಂದಲೂ ಶೋಭಿಸುತ್ತಲಿದ್ದನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶುಭ್ರವಾದ ನದಿ ತೊರೆಗಳು ತುಂಬಿ ಹರಿಯುತ್ತಲಿರುವ ಕೈಲಾಸದಂತೆಯೂ ಕಮಲನಾಳಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದ (ಬಿಳಿಯ) ಐರಾವತದಂತೆ (ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು) ಇದ್ದನು ಎನ್ನುವ ಉಪಮಾನಗಳೂ ಸೂಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಅವನು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಏರುವುದನ್ನು ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ಮೇರುಪರ್ವತದ (ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತ) ಮೇಲೆ ಚಂದ್ರನು ಕುಳಿತು ಶೋಭಿಸುವಂತೆ ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು ಶೋಭಿಸಿದನು ಎಂಬುವ ಉಪಮಾನವೂ ಉಚಿತವಾಗಿದೆ.

4.4.2 ಈ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದುಂದುಭಿಯ ಘೋಷವು ತ್ರಿಭುವನವನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಆವರಿಸಿತು ಎಂಬುದನ್ನು ಬಾಣನು ಅತ್ಯಂತ ಚಮತ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಆದಿಶೇಷನು ತನ್ನ ಸಹಸ್ರಘಟಗಳ ಮೇಲೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವುದು; ಅಷ್ಟು ದಿಗ್ಗಜಗಳು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿವೆ ಎಂಬಿವೇ ಮೊದಲಾದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಹೃದಯರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಈಶ್ವರನ ವಾಹನ ನಂದಿ ಹಾಗೂ ಯಮನ ವಾಹನ ಕೋಣಗಳ ಸ್ವಭಾವವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ರಾಜ ಮಹಾರಾಜರು ದಿಗ್ವಿಜಯ ಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೊರಟಾಗ ಮಂಗಳ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಅರಳನ್ನು ಎರಚುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯ. ಇಲ್ಲಿ ಪಟ ಪಟ ಉದುರುತ್ತಿದ್ದ ಶುಭ್ರ ಸ್ವಚ್ಛ ಮುತ್ತುಗಳೇ ಆ ಅರಳು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಾಣನು ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು ರಾಜಭವನದಿಂದ ಹೊರಟು ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಜೊತೆಗೆ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು ದಿಗ್ವಿಜಯ ಯಾತ್ರೆಗೆ ನಡೆದ ಎಂದ ಕೂಡಲೇ ಶತ್ರುಗಳ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯೂ ಅವರಿಂದ ಹೊರಟು ಬಿಟ್ಟಳು ಎಂಬ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು ವಿಜಯಿಯಾಗುವನು ಎಂಬ ಭಾವವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

4.4.3 ಇಲ್ಲಿ ಶ್ವೇತಭದ್ರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಪರಿ ತುಂಬಾ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ. ದಶವದನ ಎಂದರೆ ರಾವಣ. ಅವನಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಲಿಷ್ಠ ತೋಳುಗಳು. ಆ ತೋಳುಗಳು ಮೇಲೆ ಶಿವನ ಶ್ವೇತ ಕೈಲಾಸವು ಕ್ಷಣಕಾಲ ನಿಂತಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನ ಶ್ವೇತ ಭದ್ರವು ಅಷ್ಟೊಂದು ಸಲಾಕೆಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಂತಾಗ ಅದು ಕೈಲಾಸದಂತೆ ಇತ್ತು ಎಂದು ಉತ್ತೇಕ್ಷಾಲಂಕಾರದಿಂದ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಭಾತದ ಕೆಂಪನ್ನು ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಉತ್ತೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಅವನ ತೋಳದ ಪ್ರತಾಪವೆಂಬ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಅಗ್ನಿದಾಹದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳ ಸರ್ವವಿನಾಶ ಸಮೀಪವಾಯಿತೋ ಎಂಬ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಕೊಡಲೋ ಎಂಬಂತೆ ದಶದಿಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿದಾಹ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡರೆ ರಾಜರಿಗೆ ಭಯ, ರಾಜ್ಯ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಶಕುನ ಇಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇದರ ಪರಿಣಾಮ. ಮುಂದುವರೆದು ತನ್ನನ್ನು ಎದುರುಗೊಳ್ಳಲು ರಾಗರಂಜಿತಳಾಗಿ ಬಂದ ಭುವನತಲಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪಾದಗಳಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದ್ದ ಅಲಕ್ಷಕ ರಸದಿಂದಲೇನಾದರೂ ಹಗಲು ಕೆಂಪಾಗಿದೆಯೋ ಮೊದಲಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ.

4.4.4

शातक्रतवीं आशाम् - शत - नूयुः क्रतु - यज्जुः शतक्रतु

ಎನ್ನುವುದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಗೌರವ ಪದ. ಇಂದ್ರನು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಧಿದೇವತೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶಾತಕ್ರತವಿ ಅಂದರೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಶಾ ದಿಕ್ಕು.

ಗನ್ಧಗಜಘಟಾಸಹಸ್ರೈಃ - ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಮದೋದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಹಸ್ರಾರು ಆನೆಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ - ಭದ್ರೋ ಮಂದ್ರೋ ಮೃಗಶ್ಚೇತಿ ಸಂಕೀರ್ಣಶ್ಚೇತಿ ಜಾತಯಃ ಎಂಬ ಭೇದಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರುವ ಭದ್ರಜಾತಿಯ ಆನೆಗಳು ಪರಿಮಳಯುಕ್ತವಾದ ಮದಜಲವನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತವೆ. 'ಗನ್ಧಗಜ' ಎಂದರೆ ಈ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಆನೆಗಳು.

ಸಿತಕ್ರಸುಮ ಈ ಗಂಧಮಾದನ (ಗಂಧಗಜ) ನಾದರೋ ಸಿಂಧೂರ ಕುಂಕುಮದ ಬಣ್ಣ, ಮುತ್ತಿನ ಸರಗಳ ಬಣ್ಣ, ರತ್ನ ಖಚಿತ ಅವಚೂಲ (ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗ ತಾಗುವಂತೆ ಅತ್ತಿತ್ತ ಜೋಲಾಡುವ ಮುತ್ತುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನುಳ್ಳ ಕರ್ಣಾಭರಣ) ದ ಬಣ್ಣ, ಬಿಳಿಯ ಪುಷ್ಪಮಾಲಾ ಸಮುಚ್ಚಯದ ಬಣ್ಣ, ಕೊನೆಗೆ ತನ್ನದೇ ಆದ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ ಇವುಗಳಿಂದ ನಾನಾವರ್ಣ ಪಡೆದಿದ್ದ ಇದು ಚಂದ್ರಾಪೀಡನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು ಎಂಬ ಭಾವನೆ.

4.4.5 :

ಈ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಾಣನು - ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು ದಿಗ್ವಿಜಯಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೊರಟಾಗ ಅವನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೊರಟ ಮಂತ್ರಿ ಶುಕನಾಸನ ಮಗನೂ ಹಾಗೂ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನ ಸಮವಯಸ್ಕನೂ ಆದ ವೈಶಂಪಾಯನನೂ ಹಾಗೂ ಇತರ ರಾಜಕುಮಾರ ಮಂಡಲಗಳನ್ನು ತುಂಬಾ ಸೊಗಸಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಲ್ಲದೆ ರಾಜಮಂಡಲವನ್ನು ಕುಲಪರ್ವತಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿರುವುದೂ ಕೂಡ ಅಷ್ಟೇ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ. ಕುಲಪರ್ವತಗಳಾದರೋ-

ಮಹೇಂದ್ರೋ ಮಲಯಃ ಸಹ್ಯಃ ಶ್ರುತಿಮಾನ್ ಋಕ್ಷಪರ್ವತಃ . |

ವಿಂಧ್ಯಶ್ಚ ಪಾರಿಯಾತ್ರಶ್ಚ ಸಸೈತೇ ಕುಲಪರ್ವತಾಃ ||

ಹಾಗೂ ಆ ಬೃಹತ್ ಸೈನ್ಯದಿಂದಲೂ, ರಾಜರಿಂದಲೂ ಅವರ ಶ್ವೇತಚ್ಚಕ್ರಕಿರೀಟಗಳಿಂದಲೂ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳು ತುಂಬಿ ಹೋದವು ಎಂದೂ ಉತ್ತೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಆ ಬೃಹತ್ ಸೇನೆಯ ಸಂಚಾರ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮದೋದಕದಿಂದಲೂ, ಕಲಕಲ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಮಹಾಜಲಪ್ರಳಯದ ಸಮಯವೋ

ಎಂಬಂತೆ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಲಪ್ರಳಯ ದಿನದ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. ಅದನ್ನು ಬಾಣ ತನ್ನದೇ ಆದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಧಾರಾಕಾರವಾದ ಮಳೆ ಸುರಿಸುತ್ತಾ ಮೋಡಗಳು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದ ದಿನ ದುರ್ದಿನವೆನ್ನಬಹುದು. ಮದೋದಕದ ಬಣ್ಣ ಕಪ್ಪು, ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಆನೆಗಳ ಮದೋದಕ ಧಾರಾಕವಾಗಿ ಸುರಿದು ದಿನ ದುರ್ದಿನವಾಯಿತು ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

4.4.6 ಈ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಓದುತ್ತಿದ್ದರೆ ಸಹ್ಯದಯನು ಚಂದ್ರಾಪೀಡನ ಬೃಹತ್ತಾದ ಸೈನ್ಯದ ಚೊತೆಗೆ ತಾನೂ ಹೋಗುತ್ತಿರುವನೋ ಎಂಬ ಅನುಭವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಕವಿಯ ವರ್ಣನೆಯು ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇದರ ಕೋಲಾಹಲದ ಶಬ್ದದಿಂದ ದಶದಿಕ್ಕುಗಳೇ ಹೆದರಿ ಮಾಯವಾದವೋ, ಧೂಳು ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳಬಾರದೆಂದು ಆನೆಗಳ ಅವಚೂಲ ಸಹಸ್ರಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕಾಶತಲವು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಿತೋ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಯನ್ನೂ ಬಳಸಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಂದರೆ ಈ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅಶ್ವಗಳು, ಅವುಗಳ ವೇಗವೆಂತಹದು? ಅವುಗಳ ಗೊರಸಿನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಎದ್ದ ಧೂಳಷ್ಟು ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳು ಧ್ವನಿತಗೊಂಡಿವೆ.

4.5 ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ

4.5.1 ಅಭಿಷಿಞೇಜ - ಷಿಞ್ ಧಾತುವಿನ ಲಿಟ್ ಲಕಾರ, ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ, ಏಕವಚನ ಅಭಿ ಎನ್ನುವುದು ಉಪಸರ್ಗ

ಸಂವಕ್ರಾಮ - ಕ್ರಮ (ನಡೆ) ಧಾತುವಿನ ಲಿಟ್ ಲಕಾರ, ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಸಮ್ ಉಪಸರ್ಗ

ಅಮೃತ್ವತಿ - ನ ಮೃತ್ವತಿ ನನ್ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. ವರ್ತಮಾನ ಕೃದಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಏಕವಚನ

4.5.2

ದಧ್ವಾನ - ಧನ್ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಲಕಾರ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನ

ಉಚಿತಮ್ ಅನತಿಕ್ರಮ್ಯ - ಯಥೋಚಿತಮ್ ಅಪ್ಯಯೀಭಾವ ಸಮಾಸ

राजा लोकः	- राजलोकः षष्ठी तत्पुरुष समास
अभिहन्यमानः	- हन् धातु वतर्मान कृदन्त कर्मणि पुल्लिङ्ग एकवचन अभि लुपसर्ग
विबुधानां सद्मनि	- विबुधसद्मनि षष्ठी तत्पुरुष समास
सद्मनि	- नकारान्त नपुंसकलिङ्ग सप्तमि एकवचन
त्रयाणां भुवनानां समाहारः	- त्रिभुवनम् द्विगु समास
सञ्चाल	- चल् धातु लिट् लकार प्रथम पुरुष एकवचन सम् लुपसर्ग

4.5.3

निर्गत्य - गम् धातु भूत कृदन्तव्यय (लृबन्तव्यय) निर्
लुपसर्ग लुपसर्ग सहितवादेरे धातुव भूतकृदन्त अव्ययदलि ल्यप्
(य) रूष षडेयुत्तदे. लुपसर्ग इल्लदिदरे त्वान्त रूष षडेयुत्तदे.
लुदा : आगत्य - गम् धातु + आ +ल्यप् गत्वा

ददर्श - दश् धातु लिट् लकार प्रथम पुरुष एकवचन इदके
इल्लि मूरु कर्मपदगळेवे - दशदिशः, अम्बरतलम्, दिवसम्

4.5.4 प्रतस्थे - स्था धातु लिट् लकार प्रथम पुरुष एकवचन प्र
लुपसर्ग. मूलतः स्था धातुव परस्यैपदियादरू, सम्, अव, वि
मत्तु प्र एंब लुपसर्गगळे जूते बन्दग अत्तनेपदि अगुत्तदे.
समवप्रविभ्यः स्थः - षाणेनि सूत्र.

प्रणम्यमानः - नम् धातु वतर्मान कर्मणि कृदन्त पुल्लिङ्ग प्रथमा
विभक्ती एकवचन प्र एंब लुपसर्गद प्रभावदिन्दगि नम् धातुविन न
कारवु ण अगि प्रणम्यमानः एन्दगिदे रट् रषाभ्यां नो णः समानपदे-
षाणेनि.

4.5.5

- सञ्चाल - चल् धातुविन लीट् लकार प्रथम पुरुष एकवचन
सम् लुपसर्ग.
- आगत्य - गम् धातुविन लृबन्ताव्यय आ लुपसर्ग.
- आचकम्पे - कम्प धातुविन लीट् लकार (अत्माने पदि) प्रथम
पुरुष एकवचन आ लुपसर्ग.
- संजज्ञे - 'जन्' धातु अत्मानेपदि लीट् लकार प्रथम पुरुष
एकवचन, 'सम्' लुपसर्ग.

4.5.6

- अपससार - 'सृ' धातु लीट् प्रथम पुरुष एकवचन. 'अप'
लुपसर्ग
- मुमुक्षुः - मुच् (मोच्) धातु. लीट् लकार प्रथम पुरुष
बहुवचन
- ननाश - नश् धातु लीट् लकार प्रथम पुरुष एकवचन

4.6 कठिण पदगण अर्थ

1. सम्पादितम् - नैरवैरिसल्लुप्ति
2. आपीड - अलंकार (वागि पठेदवनु)
3. अनुपहतम् - इन्नु पदर बिडिसदे ह्योसदागिद्द
4. आर्द्र - बद्धेयाद (गौणाद्य'द'लि
म्युदुगौण्ड)
5. आतपः - बिसिलु (चन्द्रनिगे अन्वयिसिदाग
बेलेदिंगलु)
6. धवलः - बिलुपागिरुव
7. शेखरः - गण्डसरु तलेगे अलंकारवागि
लुपयौगिसुत्तिद्द पृष्णमाले
8. दूर्वाप्रवालः - दर्भेय चिगुरु

9. सितकुसुम - ಬಿಳೀ ಕುಸುಮ
10. उदधिः - ಸಮುದ್ರ
11. वसुधरा - ಭೂಮಿ
12. निघट्टिः - ಘರ್ಷಣೆಗೊಳಗಾದ
13. तटित् - ಮಿಂಚು
14. उन्मीलितानि इव - ತೆರೆದುಕೊಂಡವೋ ಎಂಬಂತೆ
15. पृथक्कृतानि इव - ಸಿಡಿದು ಬಿಡಿ ಬಿಡಿಗೊಂಡವೋ (ವಿಸ್ತೃತಗೊಂಡವೋ) ಎಂಬಂತೆ
16. विबुधसद्मनि - ದೇವ ಲೋಕದಲ್ಲಿ
17. यमसद्मनि - ಯಮಲೋಕದಲ್ಲಿ
18. द्विषतां - ಶತ್ರುಗಳ
19. समन्तात् - ಸುತ್ತಲೂ
20. विगलित - ಕಳಚಿ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ
21. करेणुका - ಮುದ್ದಾದ ಹೆಣ್ಣಾನೆ
22. क्षीरोदः - ಕ್ಷೀರಸಾಗರ
23. दशवदन - ರಾವಣ
24. अभ्यन्तर अवीस्थत एव - ಅಂಬಾರಿಯ ಮೇಲೆ (ಒಳಗೇ) ಕುಳಿತು
25. अलक्तकद्रवद्युतिमुषा - ಗೋರಂಟರಸದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಮೀರಿಸುತ್ತಿದ್ದ
26. अलक्तकरसः - ಗೋರಂಟಿ ರಸ
27. शातक्रतवीं आशा - ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದಿಕ್ಕು
(शत-ನೂರು क्रतु-ಯಜ್ಞ ಇದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಗೌರವಪದ)
28. अवनिभुजाम् - ರಾಜರ (ಅವನಿ - ಭೂಮಿ)
29. चक्रवालैः - ಸಮೂಹದಿಂದ
30. आतपत्र - ಕೊಡೆ (ಇಲ್ಲಿ ಶ್ವೇತಛತ್ರ ಎಂಬರ್ಥ)
31. चाप - ಬಿಲ್ಲು
32. मरीचयः - ಕಿರಣಗಳು
33. इभ - ಆನೆ

34. मत्तवारणैः - मदिसिद अनेगळिंदलु
35. अतिपट्टना - तुंब त्तिक्कवद

4.7 ಅಭ್ಯಾಸ ವಿಭಾಗ

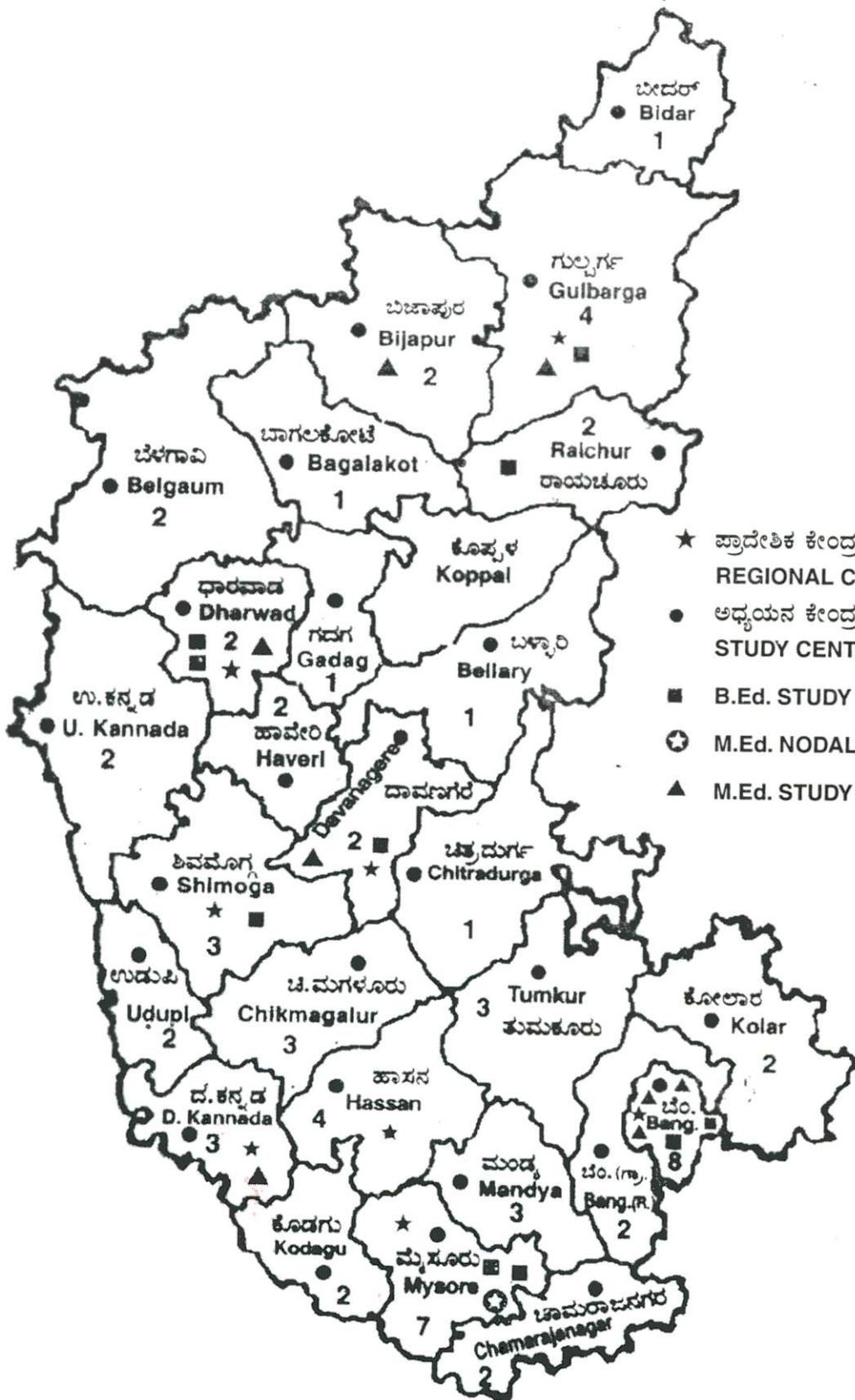
4.7.1 ಕೆಲಗಿನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಿಸಿ.

1. ಬಾಣನ ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ?
2. ಬಾಣನ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳು ಯಾರು?
3. ಬಾಣನ ಮಗನ ಹೆಸರೇನು?
4. ಕಾದಂಬರೀ ಎಂಬ ಕಾವ್ಯವು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತದೆ?
5. ಬಾಣನು ಯಾವ ರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದನು?
6. ಬಾಣನ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ?
7. ಶುಕನಾಸನು ಯಾರು?
8. ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು ಯಾರ ಮಗ?
9. ಶುಕನಾಸನ ಮಗನ ಹೆಸರೇನು?
10. ತಾರಾಪೀಡನು ಯಾರ ತಂದೆ?
11. ಬಾಣ ಮಹಾಕವಿಗೆ ರಾಜನನ್ನು ನೋಡಲು ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ರಾಜನ ತಮ್ಮನ ಹೆಸರೇನು?
12. ಬಾಣನು ಯಾವ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು?
13. ಬಾಣನ ಪೂರ್ವಜರು ಎಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರು?
14. ಕಾದಂಬರಿಯ ಉತ್ತರಭಾಗದ ಕರ್ತೃ ಯಾರು?
15. ಬಾಣನ ಶೈಲಿಯ ಹೆಸರೇನು?

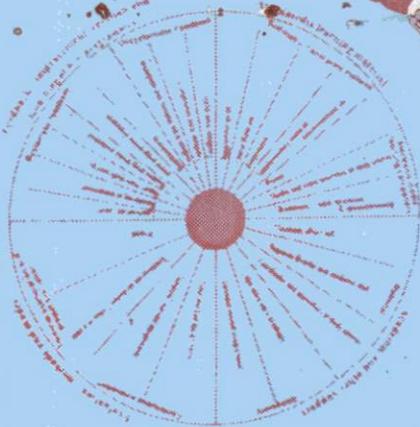
4.7.2 ಲಕಾರ ಪುರುಷ ವಚನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ.

ಸಂಚಕ್ರಾಮ, ದಧ್ವಾನ, ಅಭಿಹನ್ಯಮಾನಃ, ದದರ್ಶ, ಪ್ರತಸ್ಥಿ, ಸಂಚಾಲ, ಜಜ್ಞೆ, ಯಯುಃ, ಅಪಸಸಾರ, ಮುಮುಚುಃ, ನನಾಶ.

ಡಾ|| ಎಂ. ಆರ್. ಸುಂದರರಾಜ್

- ★ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಕೇಂದ್ರಗಳು - 08
REGIONAL CENTRES
- ಅಧ್ಯಯನ ಕೇಂದ್ರಗಳು - 68
STUDY CENTRES
- B.Ed. STUDY CENTRES - 10
- ⊛ M.Ed. NODAL CENTRE - 01
- ▲ M.Ed. STUDY CENTRES - 08

INSTRUCTIONAL SYSTEM

